

За възраждане на европейската промишленост

БЯЛА КНИГА

за нова високотехнологична
индустриализация 2015 - 2025 г.

„Бялата книга” е резултат на всеобхватен и задълбочен анализ на развитието на българската икономика през годините на прехода. Тя отразява позицията на Гражданското сдружение за нова високотехнологична индустриализация и може да послужи като основа на общонародна дискусия при търсенето на собствен български икономически модел.

Второ допълнено и преработено издание

ISBN 978-954-92972-2-5

© 2015

СЪДЪРЖАНИЕ

За историята на книгата и нейните автори

Предговор

Първа част

- 1.1. България се нуждае от свой собствен икономически модел
- 1.2. Особености на американския модел и неговата непригодност към европейските, в т.ч. и българските условия
- 1.3. Основни характерни черти на европейския икономически и социален модел
- 1.4. Основни изисквания към българския икономически и социален модел
- 1.5. Икономически растеж и благосъстояние
- 1.6. Преоткриване на ролята и значението на индустрията за устойчивото развитие на обществото
- 1.7. Структура и състояние на българската икономика
- 1.8. Състояние на българската икономика от гледна точка на нейната конкурентоспособност
- 1.9. Кризисно състояние на научните изследвания, иновациите и конкурентоспособността
- 1.10. Българската индустрия по време на социалистическия етап от развитието на страната

Втора част

- 2.1. Обективни причини за ускорена нова високотехнологична индустриализация на България
- 2.2. Новата високотехнологична индустриализация в България в контекста на световната икономическа структура
- 2.3. Проблеми на българската индустрия

Трета част

- 3.1. Ролята на държавата в процеса на нова ВТИ
- 3.2. Нова индустриална политика като най-важно условие за успешна индустриализация на България
- 3.3. Необходимост от системна иновационна политика
- 3.4. Рязко повишаване на ролята на дигиталната икономика за нуждите на индустриализацията
- 3.5. Форсиране на дуалната система на образование, на техническото образование, на професионалното обучение както в рамките на образователната система, така и в рамките на индустриалните предприятия
- 3.6. Ускорено развитие на научно-изследователската и развойна дейност
- 3.7. Формиране на дълготрайни източници за финансиране на изследователската и развойна дейност
- 3.8. Условия за бърза и ефективна индустриализация на България
- 3.9. Финансиране на новата високотехнологична индустриализация
- 3.10. Необходими мероприятия за успешна нова ВТИндустриализация

Четвърта част

Перспективни отрасли на българската индустрия

Заклучение

Приложения:

Политики за високотехнологична индустриализация

Използвана литература

За историята на книгата и нейните автори

В последните месеци на 2013 г. по инициатива на Съюза на икономистите в България (СИБ) се проведеха срещи с тогавашния министър-председател Пламен Орешарски и неговата заместничка по икономическите въпроси Даниела Бобева, на които Съюзът на икономистите постави остро въпроса за необходимостта от широка общонародна дискусия за разработване на нов икономически модел за развитието на страната, основаващ се на високотехнологична реиндустриализация и възстановяване на някои перспективни отрасли на традиционната българска индустрия.

Едновременно с това в електронното списание „Финанси“ (www.financebg.com) - медийния партньор на СИБ, се пристъпи към публикацията на материали по темата, подготвени от членове на съюза.

В самото начало на вниманието на читателите на списанието беше предложен публицистичният материал „Проучване на възможностите за високотехнологична реиндустриализация на България за периода 2014–2020“, целта на който беше подготовка на обществена дискусия в Интернет-пространството. Реакцията на читателите и проявеният от тях огромен интерес надхвърли и най-смелите очаквания на редакцията на списанието.

В отговор на това financebg.com организира няколко срещи и дискусии, в които участваха видни икономисти от страната и чужбина, представители на ръководствата на политически партии, обществени дейци, родолюбиви българи, напуснали страната и живеещи в чужбина. Постепенно се формира един широк кръг от хора, с различни идейни и политически убеждения и виждания, представляващи различни социални слоеве на българското общество, които считат, че страната се нуждае от индустрия, която да се превърне в основа и двигател на българската икономика. Повечето читатели на списанието споделиха и продължават да споделят, че огромните проблеми на българското общество могат да бъдат решени само по пътя на разкриване на нови работни места, висока трудова заетост и растящи доходи. Очевидно е, че туризмът, селското стопанство и сферата на услугите не могат да осигурят икономическата база на бъдещото развитие на България.

Списанието започна да отразява развитието на процеса на реиндустриализация по света и на първо място в страните на Европейския съюз. Постепенно се роди идеята за написването на „Бяла книга на нова високотехнологична индустриализация 2015-2025 г.“.

На 21 март 2014 г. беше създадено Гражданско сдружение за нова високотехнологична индустриализация, което заедно с редакционния съвет на списанието реши да издаде „Бялата книга“ в хартиен вариант. Едновременно с това тя беше качена на сайтовете: www.financebg.com, www.atlasfinance.bg, www.atlasnet.bg и www.bg-wiki.org.

„Бялата книга“ има за цел да предизвика всенародно обсъждане на темата за високотехнологична реиндустриализация на България с цел постигането на обществен консенсус и разработването на стратегия за нейната успешна реализация. Тя е резултат на търсенията и усилията на следните автори: проф. д-р Ангел Гроздин, проф. д-р ик. Асен Конарев, доц. д-р Анастасия Шопова, ст.н.с. Владимир Рибаров, д-р ик. инж. Петър Нейчев, инж. Стефан Гълъбов, Dr. rer. soc. оес. Тоде Тодев, ст.н.с. д-р Георги Лафчиев, Венелин Йорданов, Петя Иларионова, Гинка Милушева-Калайджиева, Димитър Гишин, Иван Божурин, д-р инж. Иван Нейчев, инж. Иван Петров, Радостина Нейчева, Весела Илиева, проф. д-р Начко Радев, Огнян Дечев, инж. Петър Стайков, Райна Бонева, Тихомир Тодоров, инж. Христо Христов, инж. Чавдар Младенов под общата редакция на д-р ик. Петър Нейчев, Dr. rer. soc. оес. Тоде Тодев и проф. д-р ик. Асен Конарев.

За наше голямо съжаление темата за реиндустриализацията не намери своето място в политическата дискусия, въпреки категоричната ѝ подкрепа от Европейската комисия и нейния новоизбран председател Жан-Клод Юнкер. Господстващото либерално мислене сред представителите на българския политически елит, тяхната сляпа вяра в саморегулиращата роля на пазара се оказаха достатъчно силни, страната да продължи да се развива в рязко противоречие с тенденциите на развитие на Европейския съюз. Освен това е напълно необясним фактът, че в България продължава да се отрича провалът на либералните икономически концепции. Създава се впечатление, че обществото е в плен на мисленето на няколко икономисти, обикалящи телевизионните студия и проповядващи идеи, които се оказаха нереализуеми.

В тази връзка Гражданското сдружение реши да разработи и основни насоки на обосноваването и конципирането на собствен икономически модел, който да се превърне в основа на процеса на високотехнологично обновление на България.

Настоящото второ допълнено и преработено DVD издание е своего рода развитие на „Бялата книга“ като уики-книга и поредна стъпка към постигане на целите на Гражданското сдружение.

От Редакционния съвет на Financebg.com

д-р ик. инж. Петър Нейчев
dr. rer. soc. оес Тоде Тодев
проф. д-р ик. Асен Конарев

Пловдив, 2015 г.

Предговор

През тази есен ще се навършат 26 години от началото на коренните преобразувания в българското общество и стопанство. Първоначалните надежди и очаквания за по-добър живот отстъпиха място на разочарованието и отчаянието. Преходът от еднопартийна диктатура към свободно демократично общество и от централизирано планово стопанство към свободна пазарна икономика в България се оказа изключително труден и с висока социална цена. Българският народ е обезверен. Нацията е разпокъсана, липсва необходимото единство и сплотяващ елемент, които са необходими за преодоляване на изпитанията на този исторически преломен момент, когато трябва да се положат основите за бъдещето. Дори присъединяването на България към Европейския съюз не успя да върне надеждата за един свободен и достоен живот. Липсва идеята за възраждане на българския свободолюбив и трудолюбив дух. Липсват харизматични личности, които да поведат нацията и да ѝ вдъхнат вяра в бъдещето. Липсва общонационален консенсус. Народът ни - българи, български турци, роми, напускат страната с надежда за по-добър живот по света. Политическите теми се доминират от широко разпространената корупция, незаконните подслушвания на политическия противник, политическия рекет и политическото номадство.¹ Икономическите теми са свързани главно с решаването на проблеми свързани с бюджета и на второстепенни въпроси от икономическото развитие. На практика липсват импулси за радикално решаване на съществуващите проблеми.

Проблемите в българското общество и стопанство са взаимосвързани и взаимнообусловени. Ние нямаме претенцията да предложим рецепта за тяхното решаване. Кой ли не предложи своите рецепти за изтеклите 25 години преход. Българският народ се нагледа и наслуша на съветите на самообявили се за месии съветници от страната и чужбина. От началото на новото столетие икономическата политика в общи линии се определяше от българи, получили теоретически и частично практически познания в сферата на реално функционираща пазарна икономика главно в англо-американския регион с претенцията да знаят какво правят и че това което правят е най-правилното за държавата и народа. Отрицателните последствия от тази политика са значително повече от положителните. Ние се дистанцираме от тази политика и нейните носители.

Гражданското сдружение за нова високотехнологична индустриализация реши да предложи на широката общественост и правителството проектостратегия, опираща се в значителна степен на опита на развитите страни по света. „Бялата книга“ трябва да се разглежда като компас, показващ определен път към решаване на проблемите, свързани с провеждане на индустриална икономическа политика.

„Бялата книга“ е резултат на интензивна изследователска работа и се опира на резултатите от изследванията на редица авторитетни учени и изследователски институции в България и чужбина.

За „реиндустриализация“ започна да се говори преди няколко години в САЩ във връзка с желанието на една значителна част от политическия елит на страната за провеждане на икономическа политика за връщане на определени производства, изнесени през 90-те години в Китай и някои други азиатски страни. В резултат на това, там често не се прави разлика между

¹ България заема първо място по броя на политиците, променили своята политическа принадлежност. Някои от тях са членували в повече от пет политически партии и движения. Европа познава феномена на променливо отношение сред традиционните избиратели на съществуващите партии, но такова политическо номадство в такъв размер е напълно непознато и е един чисто български феномен.

„реиндустриализация“ и „on-shoring“ като антоним на „off-shoring“ (изнасяне). В Европа под „реиндустриализация“ първоначално се подразбираше ревитализирането, модернизацията на някои западнали индустриални сектори. Впоследствие в това понятие започна да се влага нов смисъл. В най-общи линии като „реиндустриализация“ се характеризира процесът на увеличаване на относителния дял на индустрията в създаването на брутна нова стойност в рамките на едно национално стопанство.

Под „реиндустриализация и нова високотехнологична (ВТ) индустриализация“ ние разбираме разширяване на индустриалната база на страната чрез създаването на нови високотехнологични предприятия, както и ревитализация на бивши индустриални предприятия и индустриални зони чрез рекапитализация, техническо и технологическо обновление.

Не са малко и противниците на идеята за „реиндустриализация“ сред българските икономисти и политици. Техният основен аргумент е, че относителният дял на българската индустрия в създаването на брутният вътрешен продукт (БВП) е по-висок от средния за страните-членки на ЕС показател. За голямо съжаление противниците на „реиндустриализацията“ напълно пренебрегват факта, че по-високият относителен дял на индустрията в създаването на БВП се дължи главно на специализацията в трудоемки отрасли (текстил, облекло, кожени изделия, обувки) и в капиталоемки отрасли (производство на цимент, рафинирани нефтопродукти и неметални минерални суровини). Относителният дял на два от високотехнологичните сектори (машиностроене и химическа промишленост) в създаването на добавена стойност рязко намалява. Високотехнологичните стоки в българския експорт съставляват само 3% от неговия общ обем.

Приемането и реализацията на стратегията за реиндустриализация и нова ВТ индустриализация на България е задача на Народното събрание, на правителството и всички други субекти на икономическата политика. Ние имаме скромното желание да инициираме една общонационална дискусия по важен въпрос, който считаме за един от ключовите за бъдещото развитие на България - нейната ускорена реиндустриализация и превръщането ѝ във високоразвита индустриална държава. Не бихме се захванали с тази инициатива, ако не бяхме напълно убедени в това, че за тази общонационална задача са налице всички необходими условия. Членството на страната в Европейския съюз, това своеобразно присъствие на страната в „Клуба на богатите“, е основание за самочувствие.

Това самочувствие е особено необходимо за българските правителства, които трябва да изготвят проект за индустриална икономическа политика за периода 2015-2025г. Те трябва да проведат комплекс от реформи за реиндустриализация, както и да привлекат финансов ресурс за нова ВТ индустриализация в отрасли с висока добавена стойност.

Нашето проучване направено чрез financebg.com дава основание да се очаква подкрепа от болшинството българи у нас и по света.

От „Гражданско сдружение за нова високотехнологична индустриализация“

За целите на общонационалната дискусия предлагаме платформата на електронното издание на списание „Финанси“ – Financebg.com.

Редакцията на списанието призовава всички националноотговорни и родолюбиви икономисти, общественици и политици в страната и чужбина да се включат в общонационалната дискусия.

„Бяла книга за нова високотехнологична индустриализация 2015-2025г.“ може да се прочете на страниците в интернет: www.financebg.com, www.atlasfinance.bg, www.atlasnet.bg, www.newindustrybg.eu и www.bg-wiki.org.

Лица за контакт:

Редакция на сп. „Финанси“ (www.financebg.com) - медиен партньор на „Съюз на икономистите в България“

4000 Пловдив, бул. „Христо Ботев“ 27А

е-mail: financebg.office@gmail.com

Редактори:	Петя Иларионова	+359 882 933 522
	Гинка Милушева	+359 882 933 555

Редакционен съвет:	д-р ик. Петър Нейчев	+359 882 933 400
	проф. д-р Ангел Гроздин	+359 882 933 410
	проф. д-р ик. Асен Конарев	+359 822 933 405
	Dr. rer. soc. оес. Тоде Тодев	+359 822 933 567
		+ 43 6502421152

„Съюз на икономистите в България“ (www.bgeconomist.bg)

1000 София, ул. „Г. С. Раковски“ 108, ет.4, офис 420

е-mail: unieconom@abv.bg, секретар на УС на СИБ +359 2 987 18 47

Първа част

1.1. България се нуждае от свой собствен икономически модел

Политиката, стопанството, обществото като цяло са изправени пред национални и глобални предизвикателства: глобализация и дигитализация на света, драматична демографска промяна, нарастващо социално неравенство и мощни миграционни процеси, промяна в климата и намаляване на биологичното разнообразие, пандемични кризи. Динамиката на икономическото развитие в световен мащаб се премества все повече към азиатските и латиноамериканските страни. Конюнктурните кризи, рязкото спадане на стопанската активност и намаляване на икономическия растеж са съпроводени от социални и екологични кризи, както и кризи във функционирането на демокрацията.

Финансовата и стопанска криза, както и последвалата ги криза на държавния дълг в Еврозоната, показват как прекомерната либерализация и дерегулиране на финансовите пазари, отдалечаването на финансовия сектор от реалната икономика и неконтролираният растеж на държавния дълг (не на последно място в резултат на намесата на държавата за предотвратяване на колапса на банковата система) могат да доведат до сериозни смущения във функционирането на свободното пазарно стопанство, опиращо се на взаимно доверие и на договорни отношения между участниците в стопанския оборот и до акумулирането на значително социално напрежение, заплашващо социалния мир. Избухването на пандемията от COVID-19 също ще остави траен отпечатък върху икономиката на държавите. Неблагоприятното демографско развитие в Европа, т.е. увеличаването на средната продължителност на живот заплашва финансирането на пенсионната система и подкопава основата на обществения договор между стари и млади. Пандемията извади на показ уязвимостта на застаряващото население, но не се счита за вероятно да е променила тази като цяло положителна тенденция по отношение на средната продължителност на живота.

Промяната на климата показва, че природата не може безкрайно да се натоварва и че този процес има свои граници. Справянето с тези промени ще бъде от още по-голямо значение, докато Европа поема пътя към своето възстановяване. Запазването на акцента върху двойния екологичен и цифров преход ще помогне за осигуряването на много от иновативните и устойчиви решения, от които се нуждаем, за да се справим с последиците от демографските промени.

Тези предизвикателства важат със значително по-голяма сила за България. За съжаление постигнатата през последните години финансова стабилност има изключително висока цена.² На практика икономиката беше доведена до състояние на застой, източниците на икономически растеж и разкриване на нови работни места бяха блокирани. Значително се влоши жизненото равнище на народа, съпътствано от задълбочаващо се социално разслоение, увеличаване на емиграцията, обезлюдяване на цели райони, предимно в граничните, планинските и труднодостъпни местности и замиране на стопанството в тях. Всичко това рязко повишава ролята и значението на политиката и изисква активна намеса на държавата в стопанския и обществения живот.

Преходът към неутрална по отношение на климата и цифрова икономика може да допринесе за преодоляване на негативните последици след пандемията. За този двоен преход ще са необходими иновации и разпространение на технологиите, като се изгради в по-голяма степен кръгова и цифрова икономика, която създава нови бизнес модели и начини на работа. Вследствие на пандемията и последиците от нея за живота и икономиката ни изпъкна значението на цифровизацията във всички области на икономиката и обществото на ЕС. Ще са необходими и

² България е единствената страна в Европейския съюз, чийто рейтинг беше повишен след избухването на финансовата криза през 2008 г. Този факт е твърде подозрителен по своята същност, като се има предвид, че става дума за най-бедната страна в съобществото.

конкуренция и еднакви условия на конкуренция, както е описано в наскоро приетата Нова промишлена стратегия за Европа. Автоматизацията и новите, по-чисти технологии могат да спомогнат за повишаване на производителността на труда в бъдеще. Един справедлив преход чрез национален икономически модел ще бъде от съществено значение за онези, които ще трябва да усвоят нови умения или да сменят работата си.

Под „национален икономически модел“ следва да се разбира системата на използване на наличните ресурси в рамките на едно национално стопанство. Тази система е резултат на сложно взаимодействие на пазарния механизъм и целенасочената икономическа политика на държавата (инвестиционна, данъчна, социална и т.н.). Целенасочената икономическа политика има за цел да намеси там, където пазарният механизъм по една или друга причина не може да гарантира оптимално използване на ресурсите.

Българският икономически модел не трябва да бъде възприет, а да бъде изграден на основата на историческия опит на страната при отчитане на съществуващите природни дадености, наличните ресурси, политическите и икономическите реалности в Европа и света. Той следва да ограничи до един поносим минимум зависимостта на страната от вноса на енергоресурси от Изток и износа на произведената продукция на Запад. Недопустимо е икономическите интереси на България десетилетия наред да бъдат жертвани поради въвеждането на санкции от страна на международното съобщество по отношение на една или друга държава.

В Националната програма за реформи (2011-2015г.) в изпълнение на стратегия „Европа 2020“ се изтъква изключителната трудност при определяне на приоритетните направления на българската икономика. Предвид изходната позиция на страната е твърде трудно да се определят само няколко приоритетни области, където да бъдат насочени усилията на икономическата политика. И все пак, като такива биха могли да бъдат посочени:

- По-добра инфраструктура - по-добра свързаност с Европа, устойчиви и конкурентоспособни региони, с достъпни услуги и по-добра свързаност помежду им и с по-слабо развитите територии, запазване и утвърждаване на българското културно-историческо наследство и природно богатство;
- Конкурентоспособна младеж – намаляване на дела на рано напусналите училище, увеличаване броя на младите хора, завършили висше образование, стимулиране на младите учени, реализация на младите хора в България;
- По-добра бизнес среда в ЕС - най-ниска данъчна тежест за бизнеса и домакинствата в ЕС, по-висока заетост, повече инвестиции (вкл. в НИРД и иновации), фискална стабилност;
- По-голямо доверие в държавните институции – ефективна съдебна система и гарантиране на върховенството на закона, защита на интересите на гражданите и бизнеса, социална справедливост и сигурност”.³

По същество изброените приоритетни области на икономическата политика са свързани изключително с подобряването на икономическата среда и създаването на условия за по-тясна интеграция в рамките на ЕС, но не дават абсолютно никакъв отговор на въпроса за приоритетните отрасли на българската икономика, за тяхното включване в националните, регионалните и глобалните вериги за създаване на стойност, за държавната политика на поощряване и подпомагане на тези приоритетни отрасли като най-важен източник на икономическия ръст и основа за благосъстоянието на българската нация.

На България е нужен собствен икономически модел. Задачата пред българския народ и неговите политически лидери е замяна на съществуващия, основан на

³ Република България: Национална програма за реформи (2011-2015г.) в изпълнение на стратегия „Европа 2020“, 13 април 2011 г., София, България, стр. 7

преки и портфейлни чуждестранни инвестиции, помощи от бюджета на Европейския съюз и финансирано с кредити потребление с национално производство, формиране на национален индустриален и финансов капитал, висока спестовност и възвращаемост на инвестирания капитал като следствие на ефективно използване на факторите на производството.⁴ Този модел следва да отговаря на принципите на едно стабилно, ориентирано към бъдещето развитие на обществото и стопанството. Българският икономически модел следва:

- да способства за рязко намаляване на зависимостта на процеса на създаване на стойност от потреблението на материални и енергоресурси, за преобразуване на икономиката от материално- и енергоемка в наукоемка;
- да стимулира ускорената индустриализация на страната като най-важна предпоставка за техническото и технологическото превъоръжаване на стопанството;
- да гарантира съхраняването на българската природа, наличните природни ресурси и националното културно наследство за бъдещите поколения;
- да способства за разгръщането на творческата енергия на народа, многообразието в мисленето и действията;
- да се стреми към икономическо развитие, съобразяващо се с изискванията за опазване на околната среда, икономическа целесъобразност и социален мир;
- да стимулира социалната, стопанската и техническата иновативност на народа;
- да допринесе за повишаването на равнището на научно-изследователската и развойна дейност в производството;
- да подкрепя общообразователната система и професионалното обучение, да подпомага утвърждаването на принципа на пожизненото образование като норма на живот;
- да способства за хармонично развитие на териториите, за преодоляване на различията в качеството на живот между големите градове и отдалечите населени места;
- да подпомага развитието на икономическата самоинициатива на населението и формите на взаимопомощ, на многообразните видове на кооперации и на бизнес-мрежи.

Новият икономически модел следва да отчита специфичните особености на България:

- България е страна с насечен релеф, дребнопространствена териториална структура и голямо биотопно разнообразие, плодородна земя, богат горски фонд и значителни водни ресурси;
- Страната има излаз към Черно море и нейната северна граница е река Дунав, втората по дължина река в Европа и една от най-важните транспортни артерии на континента;
- България е страна, през която минават едни от най-важните комуникации както в Югоизточна Европа, така и между Европа и Азия с рязко повишаващ се човеко- и товаропоток и нарастващо натоварване на природната среда;
- Страната граничи със страни-членки на Европейския съюз както и със страни намиращи се в една или друга степен на присъединяване, което дава възможности за разширяване на пазарите на българската икономика;
- България е бедна на материални и енергоресурси и потребността от тях се задоволява по пътя на вноса. Въпреки това българската икономика е

⁴ Редица научни изследвания през последните години установиха пряка и доста ярко изразена зависимост между темпа на икономическия растеж и чуждестранните инвестиции. От една страна, чуждестранните инвестиции способстват за ускоряване на икономическия растеж. Но поради тяхната неустойчивост държавите, разчитащи главно на чуждестранни инвестиции генерират относително по-нисък икономически растеж в средносрочен и дългосрочен план в сравнение със страните със значително по-слаба зависимост от чуждестранни инвестиции. Виж: Martin, Philippe and Ann Rogers 2000), *Long-term Growth and Short-term Economic Instability*, *European Economic Review*, Vol. 44, pp. 359-81; Cerra, Valerie and Sweta C. Saxena 2008), *Growth Dynamics: The Myth of Economic Recovery*, *American Economic Review*, Vol. 98 1), pp. 439-57

материалоемка и енергоемка, което рязко намалява конкурентоспособността на отделните стоки и икономиката като цяло;

- Страната добива една значителна част от електроенергията чрез атомната централа в Козлодуй. Въпреки широката дискусия по въпроса за атомната енергетика в световен мащаб, преобладаващото мнение е, че тя си остана най-перспективното направление в съвременната енергетика. Освен това тя е един важен лост за техническо и технологично обновление на всяка икономика;
- България е туристическа страна с далеч неизчерпан потенциал;
- Въпреки безпрецедентната емиграционна вълна в историята на България, страната разполага с огромен хуманен капитал. Българският народ е много ученолюбив и инвестира приоритетно своите лични спестявания в образование и повишаване на квалификацията.

Новата икономическа политика може да бъде предимно индустриална политика

След глобалната финансова и икономическа криза икономическата политика в България може да бъде предимно индустриална политика, макар че икономическата и индустриалната политика не са идентични. Индустриалната политика следва да акцентира върху развитието на индустрията, като основен отрасъл на националното стопанство, като мотор на икономическия растеж. Също така тя следва да способства за нейното обграждане от един динамично развиващ се сектор на индустриалните услуги. Индустриален хардуер и базираци се на софтуер услуги са в основата на т.н. комплексни индустриални решения, търсенето на които динамично расте.

Индустриална политика в България означава оздравяване и ускорено развитие на българската индустрия. Това е възможно само по пътя на рязко повишаване на нейната конкурентоспособност. Конкурентоспособността може да бъде повишена само чрез оптимизация на веригите за създаване на стойност в индустрията, тясното взаимодействие между индустрията и сектора на индустриалните услуги, ускореното развитие на иновациите като условие за постоянно обновяване на произвежданата продукция и предлаганите услуги.

Индустриалната политика може да бъде както интервенционистка чрез пряка намеса на държавата на пазара, в отделни икономически сфери и фирми, така и опираща се на концепцията за социалното пазарно стопанство, чисто корективна там, където пазарният механизъм по една или друга причина не действа. Добра илюстрация на първия вид индустриална политика е Франция, а на втория Германия. С оглед специфичните условия на страната едно разумно съчетание на двете форми на държавна намеса изглежда най-подходящо.

Българският икономически модел – загубен в прехода

Преходът от централизирана планова икономика и еднопартийна диктатура⁵ към свободно пазарно стопанство и демократично устройство на обществения живот доведе до разрушаване на съществуващия до 1989 г. икономически и социален модел на страната, утвърдил се през годините на социализма. За голямо съжаление развитието в България не тръгна по пътя на т.н. съзидателно разрушение в смисъла на големия австрийски икономист Шумпетер⁶. Постепенно и

⁵ Присъствието на БЗНС в политическия живот имаше ярко изразен символичен характер, защото БЗНС беше приело ръководната и направляваща роля на БКП в обществото и играеше ролята на подгласник; затова без преувеличение може да се твърди, че в България имаше еднопартийна диктатура по подобие на тази в бившия Съветски съюз.

⁶ Концепцията на Йозеф А. Шумпетер за „съзидателното разрушение“ гласи, че икономическото развитие е процес, същността на който е формирането на все нови и нови комбинации на производствените фактори като следствие на иновациите и научно-техническия прогрес. Тези нови комбинации стесняват съществуващите икономически структури и в крайна сметка водят до тяхното разрушаване. В процеса на това разрушение възниква нов ред, който от своя страна неизбежно ще сподели съдбата на предходния ред. За подробности виж: Joseph A. Schumpeter: *Kapitalismus, Sozialismus und Demokratie*, UTB, Stuttgart 2005.

спонтанно се формира една икономическа структура, която от една страна носи в значителна степен белезите на свободното пазарно стопанство, но от друга страна тя е с ниска иновационна мощ, неконкурентоспособна и изключително слабо интегрирана в международните вериги за създаване на висока стойност. България постепенно загубва характерните черти на страна, принадлежаща към развитото индустриално общество.⁷ През всичките 25 години на прехода вниманието на управляващите беше насочено главно към формирането на правова държава, опираща се на демократична конституция, утвърждаване на институцията на частната собственост и прехода към свободно пазарно стопанство, докато проблемите свързани с трансформацията на социалната сфера, защитаваща населението от многобройни житейски рискове бяха сериозно подценени. Без преувеличение може да се каже, че социалният въпрос и социалната защита се оказаха извън ползрението на политическия елит. Това в значителна степен предизвика и невиджаната в съвременната българска история емиграционна вълна, довела до значително влошаване качеството на наличния в страната хуманен капитал.

Необикновено силното и трудно обяснимо противопоставяне и липсата на консенсус между политическите партии по основните проблеми на стопанското и общественото развитие през изтеклите 25 години се явява основна причина за отсъствието на визия за развитие и икономически и социален модел на страната⁸. Присъединяването на България към ЕС даде определен тласък на процеса на интеграция с възприемането на определени части от европейския икономически и социален модел, но този тласък се оказа крайно недостатъчен за осезаемо подобряване на живота на българските граждани.

Ситуацията се усложнява от това, че през последните години в България на отговорни постове в управлението на държавата бяха назначени редица възпитаници на американски учебни заведения, които са придобили теоретични и професионални знания главно по отношение на американския икономически и социален модел. Тези хора като правило не познават европейския икономически и социален модел и съвсем логично настояват за приемането на тази или онази част от американския модел, напълно пренебрегвайки както специфичните особености на страната, така и особеностите произтичащи от членството ѝ в Европейския съюз и свързания с това процес на интеграция.

Опитът показва, че успешното копиране на американския икономически и социален модел може да стане само в неговата пълнота и цялостност. Възприемането на отделни части на какъвто и да е икономически и социален модел може да доведе до сериозни сътресения в икономиката и в обществото.

Примерите за това са многобройни. Тук не следва да се пренебрегва и фактът, че американският икономически и социален модел се базира на морални ценности, които в една или друга степен силно се отличават от европейските, в това число и от някои специфични особености на българския характер и душевност, което се проявява както по отношение на отделния индивид, така и на институционално ниво.

⁷ Едва ли има сериозно мислещ политик и икономист, който да отрича факта, че България както и другите посткомунистически страни принадлежат към развитото индустриално общество.

⁸ България е единствената бивша социалистическа страна без дисидентско движение. Въпреки, че е имало многобройни случаи на преследване и репресии по отношение на инакомислещи, няма нито един опит за организирана съпротива срещу режима, дори и на най-малочислена група от хора. Създаването на „Градски комитет Русе“ през 1988 г. е гражданска инициатива за вземане на мерки срещу обгазяването на град Русе и не е свързано с политически искания. Създателите на първото демократично политическо движение „Съюз на демократическите сили“ са в по-голямата си част комунисти-реформатори. Затова липсата на диалог и нежелание за обединение на „левите“ и „десните“ политически сили в името на общонационалните интереси е трудно обяснимо. Не е нормално, когато формирането на едно правителство на по-широка политическа основа, какъвто е случаят с второто правителство на Борисов, да става под прекия натиск от страна на ЕС, на Европейската народна партия и Партията на европейските социалисти.

Глобализацията – сериозен проблем в търсенето на собствен път

През последните десетилетия европейският икономически и социален модел е подложен на силен политически натиск. Все по-често и все повече европейски политици се опитват да аргументират необходимостта от приемането на американския икономически и социален модел. Парадоксално е, че тази тенденция най-ярко се проявява в европейските посткомунистически страни, за чийто политически елит американското общество с неговата ценностна система е единствен пример за подражание. САЩ се разглеждат не само като ултимативен гарант на националната сигурност, но и като най-успешен модел за обществено-икономическо развитие.

Нарастващият политически натиск се проявява в:

- поощряване развитието на капиталовите пазари с цел превръщането им в основен източник за набавяне на собствен и чужд капитал за сметка на ограничаването на ролята на банките при финансиране на реалния сектор чрез ожесточаване на контрола върху тях, което в крайна сметка оскъпява и прави нерентабилна банковата дейност;
- разширяване на частното социално осигуряване (пенсионно, здравно, имуществено) за сметка на общественото социално осигуряване;
- въвеждане на гъвкави форми на трудова заетост, както по отношение на мястото, така и на времето за сметка на ограничаване на традиционната ориентация към дълговременна заетост в една и съща фирма;
- либерализация на трудовия пазар и рязко намаляване на социалната защита по отношение на заетостта и т.н.

Този политически натиск е естествен резултат както на процеса на глобализация, така и на стремежа на определени влиятелни политически и икономически кръгове в САЩ да противодействат на задълбочаващия се процес на европейската интеграция, в който те виждат заплахата за хегемонната роля на страната в Западното полукълбо. Разработването на икономически и социален модел, съобразен със специфичните условия на България изисква познаването, както на американския, така и на европейския. И двата модела имат своите силни и слаби страни. Слабостите им са в значителна степен продължение на техните положителни качества. И двата модела са намерили способи и средства да ограничават отрицателното въздействие на техните слаби страни. Затова и двата модела могат да се разглеждат в общи линии като успешни.

Наивно е обаче да се мисли, че е възможно възприемането на отделни страниот двата модела без свързаните с тях негативни последици. Така или иначе, България се нуждае от свой собствен икономически модел на развитие, който да отчита както процеса на глобализация, така и процеса на интеграция на страната в рамките на Европейския съюз.

Изключително тревожен е обаче фактът, че няма общонационална дискусия за развитието на страната в средносрочна и дългосрочна перспектива, за модернизация на българската икономика и общество. Управляващият елит се занимава изключително и предимно с прилагането на европейското законодателство и политиките на ЕС, разработвани от Европейската комисия.⁹ Очевидно е обаче, че ефективни начини и средства за решаване на специфичните проблеми на страната не могат да бъдат разработени и предложени от чиновниците в Брюксел. Някои проблеми на бъдещото развитие на страната се обсъждат от обособени, малочислени групи от национално-отговорни общественици. За съжаление тези дискусии са на изключително ниско равнище и се

⁹ Спазването на определени, формулирани от Европейската комисия в Брюксел правила, норми, критерии и показатели се е превърнало в център на политическия живот в отделните страни-членки на ЕС. Парламентарните избори загубват все повече значение, защото политическите платформи на отделните политически партии в крайна сметка не са от значение, тъй като правилата и нормите, наложени от Европейската комисия на практика ги обезличават. Политическият живот все повече започва да напомня живота в слаборазвитите държави, които на практика се управляват от международните финансови институции.

свеждат в преобладаващата си част до една идеологизирана апологетика или до повърхностна критика на неолиберализма и американизма в поведението на българските държавници от началото на прехода до днешен ден.¹⁰ Ние също застъпваме мнението, че България не може да продължи да бъде опитно поле на неолиберализма, но едновременно с това смятаме, че разработването на визия за развитие и икономически модел на страната следва да стане само и единствено на основата на прагматизма, без изпадане в зависимости от идеологически доктрини.

Критичното състояние на българското общество изисква нестандартно мислене и поведение, което да очертае една реална перспектива за народа и държавата. Сигурни работни места и увеличаващ се доход е това, което е най-важно за българското общество в момента. Необходимо е налягане на цялото общество за решаване на жизненоважните проблеми на българския народ – намаляване на броя на населението, емиграцията, обедняването на широки слоеве от населението, ерозията на семейството като първична социална клетка на обществото, изпадане в забвение на изконни добродетели и ценности като взаимопомощ, солидарност, взаимно доверие, спестовност и др.

1.2. Особености на американския модел и неговата непригодност към европейските, в т.ч. и българските условия

Американският икономически и социален модел съответства на представите и отношението на преобладаващото мнозинство на американското общество към основните проблеми на човешкото съществуване. В САЩ като страна на завоеватели и заселници са се утвърдили силно индивидуалистични ценности, начини и форми на поведение, опиращи се на личната инициатива и личната отговорност, които намират отражение и във фирмената култура и пазарното поведение на фирмите. В американското общество господства представата за силния индивид, който взема своята съдба в своите ръце и осигурява съществуването си изключително със своите индивидуални усилия.

Натрупването на лично богатство се е утвърдило като най-важно мерило за индивидуалния успех и свободата на индивида. „Ако малките деца престанат да вярват, че един ден ще могат да печелят толкова много пари, колкото печеля аз, то за какво съществува тази страна?“, формулира плакативно смисъла на американския начин на живот Lee Iacocca, бивш генерален директор на автомобилния концерн Chrysler. Ценността на индивида и неговите действия се проявява чрез системата на разпределение на доходите, водеща обаче до чувствително разслоение на населението на богати и бедни, тенденция, която през последните десетилетия се засилва.

Прословутият „американски среден слой“ от времето след Втората световна война е значително отънял и продължава да отънява. Това се дължи не на последно място и на схващането на съвременния американец за успех. В него няма място за собствениците на малки фирми. Те се третират като неудачници, тъй като не са успели да ги превърнат в големи. При това в съзнанието на американския гражданин дълбоко е залегнало култивираното в него чувство за изключителното място и особената роля на САЩ в света. Тази идея за изключителност е не само продължение на индивидуалистичното начало и на американския начин на живот, но и следствие на хегемонната роля на САЩ в световната политика след разпадането на двуполусния модел след края на студената война. Тази изключителност се проявява не на последно място и в опита за почти насилствено разпространение на американския икономически и социален модел, което се посреща със скептицизъм, а все по-често и със съпротива от редица страни по

¹⁰ Съвременната българска икономическа мисъл е силно повлияна от неолиберализма и застъпва мнението на един от неговите най-видни представители Milton Friedman, че всяка икономическа политика е лоша и предизвиква само смущения в естествения ход на конюнктурния цикъл. Затова всяка намеса на държавата в икономическия живот е вредна.

света. По своята същност американският икономически и социален модел е в значителна степен чужд на европейските ценности и на менталитета на европейца. Американският икономически и социален модел е модел на свободно пазарно стопанство с незначителна намеса на държавата в икономиката, в който конкуренцията играе централна роля при координацията на стопанството. В САЩ всички участници в стопанския живот са конкуренти по принцип. Това касае не само фирмите, работодателите и наемните работници, но и техните съюзи и представителни организации, в т.ч. профсъюзи. В условията на ожесточена конкурентна борба оцеляват само тези, които са по-ефективни. Тази ситуация, опростено представена като „или ще победиш или ще загубиш“ („win or lose“) е същността на стопанския живот в САЩ. Отрицателната ѝ страна е, че в икономиката цари климат на недоверие („low trust environment“).

Регулирането на американската икономика се осъществява в преобладаваща си част от пазара на ценни книжа, както от организирания пазар, от борсата, така и от неорганизирания пазар (over the counter)¹¹. Пазарното поведение на предприемачите и мениджърите се намира под зоркото око на анализаторите на финансовия пазар и управляващите големите инвестиционни фондове, чиито препоръки за купуването, респ. продажбата на ценни книжа, влияе върху инвестициите във фирмите и като следствие на това на трудовата заетост в тях и в обществото като цяло. Американският капиталов пазар доминира не само световния финансов пазар, но и привлича инвестиции от целия свят, с които се покриват хроничните бюджетен дефицит и дефицит по текущата сметка.

САЩ са най-големият импортьор на финансов капитал в света. С това се обяснява и изключително големият външен дълг на страната. Затова не е случаен фактът, че финансовите и борсовите анализатори са сред най-ревностните привърженици на американския икономически и социален модел. Лесният достъп до капиталовия пазар дава възможност за висока предприемаческа активност, проявяваща се на първо място в непрекъснатото учредяване на фирми. Една част от новите фирми успяват да прераснат в големи стопански образувания, друга част биват продавани на по-големи съществуващи фирми, трети прекратяват своето съществуване поради ниска конкурентоспособност.

Намесата на държавата в икономиката се разглежда от американското общество като действие на политици и служители в държавната администрация, продиктувано от желанието им за извличане на лична изгода и поради това противоречащо на схващането на американеца за функционирането на икономиката. Американецът е убеден, че държавата не може да бъде добър стопанин и че нейното присъствие в стопанския живот създава само условия за необуздана корупция.

Затова не следва да изненадва фактът, че в САЩ е налице сериозен недостиг на инвестиции в инфраструктурата и комуналното стопанство, което в крайна сметка обуславя и нейното много ниско качество.¹²

При това от година на година тези инвестиции, измерени в % към БВП намаляват. Хиляди американски градове са в състояние на хроничен бюджетен дефицит, което спъва развитието на инфраструктурата и влияе отрицателно както

¹¹ Обозначение за извънборсова търговия

¹² Без преувеличение може да се каже, че тя е на равнището на инфраструктурата в Китай през 80-те години. САЩ не разполагат с високоскоростна железопътна мрежа, само 77% от влаковете пристигат без закъснение, една трета от шосейната мрежа е в много лошо състояние и се нуждае от модернизация, около 600 хил. моста се смятат за опасни за преминаване, 160 хил. могат да паднат, летищата са пренатоварени и една част от пистите непригодни за излитане и кацане. Средната възраст на язовирните стени е 51 г., при това тяхното поддържане е на изключително ниско ниво. За 7,4 хил. язовирни стени в Тексас се грижат само 7 инженери. 37% от училищата се намират в импровизирани класни стаи, сглобени от готови елементи. Опасността от спиране на ток поради изключително старите електропроводи е толкова голяма, че дори електроразпределителните дружества препоръчват на своите клиенти да закупят генератори. Водопроводите са в изключително лошо състояние. Повече от 30 млн. л вода изтича дневно в резултат на повреди по тях. Виж: Marodes Amerika, Wirtschaftswoche, 29.10.2012.

върху икономиката, така и върху жизненото равнище на американеца. Според Американското общество на гражданите инженери (ASCE) необходимите инвестиции за модернизиране на инфраструктурата възлизат на 3.600 млрд. щ.д. Причината за недостатъчните инвестиции в инфраструктура се крие в ценностната система на американското общество, отхвърлящи огромните разходи за общото благо като ирационални и противоречащи на интересите на индивида.

Разбира се, частният бизнес е намерил средства за частично преодоляване на недостатъците в инфраструктурата като, например, с помощта на силно развитата логистика, значително по-големите в сравнение с Европа транспортни средства, ефективно организирани товаро-разтоварни терминали, дистанционна работа (telecommuting), позволяващи на заетите в логистиката да работят от вкъщи, в зони на отдиш и т.н.

Управлението на фирмите е насочено към максимизиране на пазарната цена на акционерното участие (shareholder value). Когато курсът на акциите на определена фирма започва да пада, нейният мениджмънт взема необходимите мерки за максимално бързо повишаване на печалбата като основен двигател на курса на акциите, за преминаване към пазарно поведение известно като „short termism”. Сред предприетите мерки на първо място се откроява съкращаването на броя на заетите, защото чрез намаляването на трудовите разходи най-бързо може да се увеличи печалбата и да се гарантират дивиденди за акционерите. Предприетите мерки се огласяват в общественото пространство и имат за цел да възстановят доверието на инвеститорите във фирмата.

Големите мултинационални компании със седалище в САЩ като правило имат силно развити отдели за научно-изследователска и развойна дейност, която им дава възможност да въвеждат непрекъснато нови продукти в масово производство. Но все по-често високата иновативност на фирмите се постига в значителна степен за сметка за закупуването на новоучредени фирми, предлагащи нови продукти и технологии за сметка на вътрешнофирмената научно-изследователска и развойна дейност.

Обикновено става дума за фирми, създадени с помощта на рисков капитал, целящ сигурна възвращаемост на инвестицията капитал. В САЩ има значителен слой от заможни хора, готови да инвестират в новоучредявани фирми, което е важна предпоставка за бързото въвеждане на изобретения и рационализации в производствения процес, което в крайна сметка е решаващо за високата иновативност на американската икономика. Освен това има многобройни инвестиционни фондове за рисков капитал, които се специализират във финансирането на отделни фази в развитието на новоучредени фирми, което ускорява процеса на въвеждане на нови продукти и технологии, резултат на научно-изследователска и развойна дейност, в масовото производство.

Все повече компании използват съвременни методи за генериране на иновации с помощта на колективните форми на знание като краудсорсинга (crowdsourcing). Това води не само до значителна икономия на разходи за научно-изследователска и развойна дейност, но дава възможност и за достъп до изобретения и идеи, съществуването на които е напълно неизвестно.

Трудовият пазар в САЩ се характеризира със значителна гъвкавост и мобилност. Трудовите договори са краткосрочни, дълготрайните трудови взаимоотношения са рядкост. В съответствие с развитието на конюнктурата фирмите откриват респ. съкращават работни места. Политиката на фирмите в сферата на заетостта се характеризира с „hire and fire”. Всеки може да бъде уволнен с или без причина. Защита срещу съкращаване няма. В условията на икономически подем броят на заетите се увеличава, в условията на спад силно намалява. Ролята на профсъюзите е маргинална. На практика липсва социална защита по отношение на заетостта. Това е възможно и поради значително по- ниската специализация на работната сила в сравнение с Европа, което позволява нейната по-лесна професионална

преориентация. Освен това готовността на американеца да смени естеството на работата е значително по- силно изразена и е следствие на неговия житейски прагматизъм. Той не е в плен на определени стереотипи на мислене и поведение, което е характерно заедна голяма част от европейците със силна професионална специализация.

Фирмите като правило не инвестират в образование и професионална квалификация на заетите в тях и по такъв начин намаляват риска, техните служители да бъдат привлечени от конкуренцията. Освен това и готовността на заетите да инвестират време в получаването на допълнително образование е сравнително ниска, защото не съществува никаква гаранция, че няма да бъдат уволнени всеки момент. Като цяло тази система води до много ниски инвестиции в хуманен капитал. В някои сфери, като например високите технологии, научно-изследователската дейност и медицината, това се компенсира чрез целенасочена имиграция. В други сфери високи стандарти на професионална заетост се поддържат изключително благодарение на утвърдената практика в американското общество да се водят съдебни процеси за нанесени щети от неизпълнение клаузите на трудовите договори.

Безспорен факт е по-високият темп на увеличаване на броя на работните места и на икономическия растеж в сравнение с Европа. От края на Втората световна война до началото на глобалната финансова криза през 2007 г. американската икономика отчита средногодишен растеж от 3%. Това се дължи в значителна степен на една по-гъвкава парична и фискална политика, която благоприятства инвестициите. По-високият икономически ръст е резултат и на силния импорт на капитал, с който се покрива дефицитът по текущата сметка, на гъвкавостта и мобилността на работната сила и готовността на широки слоеве от трудещи се да работят за възнаграждение, по-ниско от полагащото се за същата работа (*working poor*).

За разлика от европейските страни в САЩ борбата срещу високата безработица е първостепенна политическа задача. Такива високи равнища на безработица, както това често става в Европа, са рядко изключение. Но решаването на тази задача се постига изключително със средства, подпомагащи разгръщането на предприемачеството и в незначителна степен с бюджетни средства. Тук следва обаче да се добави, че в името на заетостта американското общество е готово да приеме по-ниско заплащане на труда и сравнително по-слаба социална защита.

Следва да се отбележи, че САЩ постигнаха най-продължителния период на висок икономически ръст в своята история по време на президентството на Бил Клинтън (1992 – 2000 г.) с постигането на практически пълна заетост в резултат на разкриването на около 20 млн. работни места¹³, повишаване на реалната работна заплата и фулминантно покачване на курса на акциите.

Кои бяха факторите на този удивителен успех?

- по време и след рецесията в началото на 90-те години Федералният резерв намали лихвения процент на най-ниско ниво след Втората световна война и го остави на това ниво цели три години;
- политиката на ниски лихви доведе до намаляване на курса на долара, което от своя страна способства за повишаването на конкурентоспособността на американските стоки и за повишаване на експорта;
- фискалната политика способстваше за развитието на конюнктурата. Беше допуснат висок бюджетен дефицит, докато подемот в икономиката се закрепил, което в крайна сметка доведе до повишаване на постъпленията в бюджета;
- САЩ провеждаха ясно изразена антициклична парична и данъчна политика;

¹³ За периода 1992 – 2000 г. реалният средногодишен ръст на американската икономика съставлява 3,2% (*Congressional Budget Office 2000:44*). Това е значително по-високо от необходимите 2,5%, при което икономическия растеж способства за намаляване на безработицата (тези 2,5% са изчислени при помощта на методиката на американския икономист Arthur Melvin Okun, изследвал корелационната връзка между ръста на производството и безработицата).

- данъчната политика беше насочена към увеличаване на покупателната способност на слоевете от населението с ниски доходи с помощта на намаляване ставката на подоходния данък при едновременно увеличаване на максималната ставка от 31% на 42%;
- лихвите бяха дълго време по-ниски от темпа на икономическия растеж;
- високият темп на икономически растеж позволи саниране на държавните финанси. В края на 90-те години САЩ успяха да реализират бюджетни излишъци, без да бъдат принудени да въведат рестриктивни консолидационни мерки.

С други думи, по времето на президентството на Бил Клинтън беше силно възмъстен европейският икономически и социален модел.

Американският икономически и социален модел е разпространен и в повечето страни от англо-американския регион, където той е развил някои специфични особености, които обаче не засягат неговата същност.

1.3. Основни характерни черти на европейският икономически и социален модел

Европейският икономически и социален модел се опира на регулираното пазарно стопанство, което има за цел постигането на компромис и съжителство на механизма на конкуренцията с механизма на социалното преразпределение. В Европа е налице силно, развило се през вековете чувство за солидарност, което е институционализирано, т.е. намерило е отражение в редица институции, които в една или друга степен действат като коректив или ограничават отрицателните последици от функционирането на свободнотопазарно стопанство. Солидарността способства за по-силно сцепление в обществото и за ограничаване на потенциала на социално напрежение.

След Втората световна война в Европа бяха развити такива модели за социално партньорство, които в значителна степен намалиха противоречията между капитала и труда и дадоха възможност за предсказуемост в общественоекономическото развитие и сравнително висок жизнен стандарт. Същността на тези модели се състои не само в привличане на наемните работници в управлението на фирмите, но преди всичко в регулирането на равнището на работната заплата както в зависимост от развитието на инфлацията, така и от общата икономическа ситуация.

В отличие от американския модел ролята на пазара на ценните книжа, на борсата и извънборсовата търговия като регулатор на стопанския живот е сравнително поограничена, макар че през последните десетилетия, и особено с утвърждаването на неолибералното икономическо мислене сред голяма част на политическия елит в Европа той започва да играе все по-важна роля.

Банковият кредит играе доминираща роля при финансирането на европейските фирми. Неговият относителен дял в страните на Евразоната е 46%, като в някои страни, например Италия, той е 63%¹⁴. В Европа ролята на рисковия капитал за учредяването на нови фирми в сферата на новите продукти и технологиите е почти маргинална. Иновативността на фирмите се постига главно в резултат на вътрешнофирмена научно-изследователска и развойна дейност в условията на силно субвенциониране от страна на държавата.

Трудовият пазар в повечето европейски страни е в значителна степен регулиран и за разлика от американския е подчинен на стремежа за осигуряване на дълготрайни взаимоотношения между работодатели и наемни работници, като рамковите условия за заплащането на труда в голяма степен се установяват по пътя на преговори между представителните организации на работодателите и работонаемателите.

¹⁴ Neue Zuercher Zeitung от 24.06.2014.

Съкращаването на персонала на една фирма е значително по-трудно, отколкото в САЩ, поради изградената институционална мрежа за защита на труда на наемните работници. Затова работодателите са заинтересовани в назначаването на висококвалифицирани кадри. Производителността на европейца като следствие на неговата по-висока квалификация е значително по-висока, което американецът компенсира с по-дълъг работен ден.

Работната сила в Европа е значително по-скъпа от тази в САЩ. Това се дължи на по-късото средно работно време, особено в сферата на услугите, по-високите вноски за социално осигуряване, плащани от работодателите, ограничените възможности за съкращаване на персонала вследствие на благоприятстващото наемния труд трудово законодателство.¹⁵ Затова и отношението към работната сила е по-внимателно и грижовно. От друга страна, високото равнище на заплащане на труда в Европа е силен стимул към иновации с цел намаляването на трудовите разходи.

Европейският икономически и социален модел има редица предимства по отношение на американския. На първо място следва да се спомене фактът, че за разлика от САЩ Европа е силно експортно ориентирана и има значителен излишък по външнотърговския баланс. При това опирайки се на високи технологии експорт е по обем почти два пъти по-голям от този на САЩ. Европейската икономика е значително по-ефективна по отношение на използването на материали и енергия. Освен това социалното разслоение в резултат на разпределението на доходите е значително по-малко в сравнение с това в американското общество.

Европейският модел се характеризира с изключително силно развита система за социална защита на населението. Почти няма население, необхванато от системата на безплатното здравно осигуряване, въпреки изключително силния приток на имигранти през последните две-три десетилетия. В европейския икономически и социален модел държавата играе важна роля за ограничаване на бедността. В редица страни на всеки гражданин е гарантиран определен минимум за покриване на разходите за живот. Това е важно не на последно място и поради факта, че социално слабите слоеве са благодатна почва за възникването на крайно десни националистически движения, които могат да се превърнат в реална опасност за социалния мир в Европа.

В резултат на развитието на информационните и комуникационни технологии, със засилване на процеса на дигитализация се ускорява сближаването на европейския икономически и социален модел с американския. През последните години концепцията на увеличаване на пазарната цена на акционерното участие „shareholder value“ намери широко разпространение и в Европа. Акционерни дружества, в които на персонала е отредено право да изказва мнение и съображения по важни въпроси за развитието на фирмата в духа на социалното партньорство като правило все по-често се поставят от американските инвестиционни фондове в т.н. „списъци за наблюдение“ (watchlist). Ефективността на една фирма се разглежда само през призмата на курса на акцията и реализираните печалби. Не са редки случаите, когато инвестиционни фондове с агресивни инвестиционни стратегии упражняват необикновено силен натиск върху мениджмънта на фирмите с цел приемането на стратегии за увеличаване на курса на акциите и реализация на високи печалби.

През последните десетилетия ролята на държавата в икономиката на страните - членки на ЕС рязко намаля. Това се дължи както на приватизацията на една значителна част от държавния сектор, така и на все повече утвърждаващото се

¹⁵ С това се обяснява и факта, че сферата на услугите в Европа все по-често прибегва до масово използваната евтина чуждестранна работна ръка, особено в кулинаруията и туризма.

убеждение, че радиусът на действие на пазара като регулатор на стопанската дейност следва да се увеличава.

Европейският икономически и социален модел е не само несъвършен, но той не е единороден.

Процесът на европейската интеграция е безпрецедентен в световен мащаб. Само за около петдесет години един векове наред разкъсван от войни и конфликти континент беше обединен. 28 страни членуват в ЕС и поне още 10 други имат реални шансове да се приобщат към него. Обаче глобалната финансова криза и последвалите я рецесия и криза на държавния дълг в някои от периферните страни на Еврозоната разкриха сериозни слабости във функционирането на европейския икономически и социален модел. Освен това на преден план излязоха националните интереси на отделните страни, което не само че значително затрудни вземането на общи решения за решаване на проблемите, но и задълбочи противоречията между отделните страни. Гръцката криза е най-яркото доказателство за това.

В резултат на европейската интеграция все по-голяма част от стопанския живот в страните на Европейския съюз се регулира на европейско ниво директно от Брюксел, което в крайна сметка ограничава възможностите на страните-членки да регулират своите икономики. Налице е процес на силна централизация, която постепенно влиза в противоречие с една от основополагащите идеи на европейската интеграция, ЕС да бъде „единство на многообразието“.

Европейският икономически и социален модел се основава на тясното взаимодействие между правителство, работодатели и профсъюзи. Ролята на профсъюзите обаче намалява, защото все по-голяма част от разкриваните нови работни места е в сферата на новата икономика, където степента на организация е твърде ниска, от една страна, и защото в традиционните отрасли на икономиката продължава процесът на рационализация, на съкращаване на работните места с помощта на автоматизацията, от друга страна. Намаляващият брой на профсъюзните членове ги прави все по-слаби по отношение на организациите на работодателите, което все повече затруднява вземането на социално балансираните решения като цяло.

Основната слабост на европейския икономически и социален модел е в това, че регулирането, координацията на пазарното стопанство поражда реалната опасност от раздуване на държавния чиновнически апарат, на увеличаване на бюрокрацията, което в крайна сметка води до повишени разходите за данъкоплатеца.

Постигнатото с помощта на европейския икономически и социален модел благосъстояние има твърде висока цена. Функционирането на гъстата мрежа за социална защита в повечето европейски страни в условията на застаряване на населението като следствие на ниската раждаемост и увеличаването на продължителността на живота става все по-трудно финансируема и все повече за сметка на бъдещите поколения. През последните години рязко нараства частта на бюджетните средства при финансирането на пенсиите по линия на държавното пенсионно осигуряване. Това поставя на дневен ред необходимостта от увеличаване на пенсионния праг, на встъпването в пенсионна възраст и развитие на нови форми на заетост, както и целенасоченото привличане на имигранти. Процесът на застаряване на европейското общество превръща пенсионерите в значителна група гласоподаватели, които оказват все по-голямо влияние върху политическия и икономическия живот. Това в крайна сметка води до изостряне на противоречията между интересите на настоящите и бъдещите поколения, до реална заплаха на „договора между поколенията“, което най-ярко се проявява във все по-трудното финансиране на пенсионната система – все по-малко икономически активни трябва да носят разходите на все повече пенсионери.

Голяма пречка за ускоряване на икономическия растеж в Европа са твърде високите данъци. Средният размер на данъчната ставка в страните на ЕС е около 50%, което ограничава възможностите за инвестиции и задържа потреблението.

Прилагането на нови технологии способства за намаляване на трудовите разходи в създаването на новата стойност, но то не способства в същата степен за намаляване на разходите за материали и енергия.

Кризата на държавния дълг показва, че европейските страни се нуждаят от консолидация на публичните финанси. Това разбира се е важно, но в крайна сметка от решаващо значение за бъдещото развитие е въпросът за увеличаване на производителността на труда.

След падането на Берлинската стена и прекратяването на противопоставянето в Европа в центъра на вниманието на европейските политици се оказаха бюджетният дефицит и инфлацията. Икономическият растеж, заетостта и преразпределението на доходите отстъпиха на заден план. Средната класа е гръбнакът на европейското общество. През последните десетилетия нейното значение за развитието на икономиката обаче намалява. Ако в началото на тази тенденция работните места за хора с ниска квалификация, заети с несложна, рутинна работа започнаха да намаляват като следствие на постепенното преместване на производството в страни с ниско равнище на трудовите разходи, то с времето този процес обхваща и заетите с добро образование и висока квалификация.

Благодарение на новите комуникационни технологии стана възможно такива квалифицирани дейности като програмиране, проектиране и дизайн, счетоводна отчетност и др. също да бъдат преместени в страни с евтина работна ръка.

Европейският икономически и социален модел се формира през 70-те години на отминалия век. Повечето европейски политици са на мнение, че той следва постепенно да бъде модернизирал, за да бъде в състояние да осигури едно устойчиво развитие, балансираност между стопанството, социалната сфера и екологията. Промяната на модела изисква обаче ясен отговор на такива въпроси като каква следва да бъде целта на развитието – нарастване на благосъстоянието или повишаване на качеството на живот или дали икономическата политика трябва да има за цел непрекъснат икономически растеж или качеството на живот да се повишава и без нарастване на brutния вътрешен продукт?

Френският икономически и социален модел

Френският икономически модел се опира на една сравнително висока степен на дирижизъм, на намеса на държавата в икономическия живот, не на последно място и под формата на провеждане на политика на протекционизъм по отношение на националния финансов и индустриален капитал. В политическата реторика на Франция идеята за силна държава и нейното право да регулира и да се намесва в икономиката все още заема централно място, въпреки че в практическо отношение през последните три десетилетия тя загуби своята тежест.

След Втората световна война във Франция се утвърждава схващането, че модернизацията на страната е задача на държавата. Държавното регулиране на икономиката се осъществява с помощта на национализация на ключови сектори от стопанството, въвеждане на средносрочно инвестиционно планиране и индустриална политика (на първо място с цел регулиране на отраслевата структура на икономиката и осъществяването на големи технологични проекти, насочени към превръщането на Франция във високотехнологична държава), контрол върху цените и движението на капитала и много други. Днес от всичко това е останало твърде малко.

Стопанското планиране не съществува от десетилетия и е вече история. В резултат на приватизацията от огромния държавен сектор, включващ до началото на 80-те години банки, застрахователни компании и най-големите индустриални концерни са останали само няколко на брой държавни фирми.

Индустриалната политика като инструмент за регулиране на секторната структура на икономиката отдавна е преместила своята тежест върху общото стимулиране на икономиката. Ценовите контроли, както и контролът върху движението на капитала отдавна са премахнати. Въпреки това, в сравнение например с Германия, ролята на държавата във френската икономика е силна. Това се проявява в многобройните случаи на протекционизъм, в предотвратяването на опити на чуждестранни инвеститори да придобият контрол върху ключови френски фирми, в държавна подкрепа на банкрутирали фирми, които в други страни биха били просто ликвидирани.

Много европейски политици разкритикуваха Франция, след като страната обяви, че няма да може да намали бюджетния дефицит под предвидената в Маастрихтския договор граница от 3%. През 2015 г. той се очаква да бъде 4,3%, което в крайна сметка ще доведе до отварянето на процедура на Европейската комисия във връзка с нарушаване на финансовата дисциплина. Реакцията на министър-председателя Manuel Vales беше мигновена. Той веднага настоя за повече респект пред страната му и категорично заяви, че Франция е голяма държава и не приема да бъде поучавана от чужбина, как да бъде управлявана¹⁶.

Германският икономически и социален модел

Германският икономически и социален модел продължава да се счита за най-ефективен сред европейските модели, което се проявява не на последно място във водещата роля на германската икономика в Европа. Кое прави този модел толкова успешен? В най-общи линии това е дългосрочното планиране при осъществяването на общонационални програми, приоритетно развитие на научно-изследователската и развойна дейност и инвестициите в сферата на образованието, развитие на индустрията за сметка на финансовия сектор, висока професионална квалификация на работната сила и нейната сравнително висока гъвкавост. Веригите на създаване на стойност в Германия се опират на интензивна научно-изследователска дейност. Докато в повечето страни, членки на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (OECD) разходите за научно-изследователска и развойна дейност, измерени в % на БВП, години наред намаляват и през 2009 г. достигат своето най-ниско ниво, то в Германия тези разходи се увеличават и възлизат на почти 3% от БВП.

В последно време огромно внимание привлича общонационалният проект Индустрия 4.0. Това е названието на бъдещ проект за хай-тех стратегия на федералното правителство на Германия, който ще има за цел информатизацията на техниката за изготвяне на различните видове стоки¹⁷. Крайната цел е създаването на т.н. интелигентна фабрика (Smart factory). Интелигентната фабрика е една визия за производственото пространство (производство и логистика) без присъствието на човека. Техническата основа на интелигентната фабрика са т.н. кибернетично-физически системи, които свързват информационни, софтуерно-технически компоненти с механични и електрически части, комуникацията между които се осъществява с помощта на определена инфраструктура за предаване на данни, например, Интернет. Тези кибернетично-физически системи са изключително сложни и комплексни. Те възникват чрез подвключването в мрежи на кабелни и безкабелни комуникационни средства. Конкретно става дума за комуникация между продукта и преработващото го

¹⁶ "Der Standard" от 12.10.2010.

¹⁷ Под информатизация се разбира социалния процес на производство и използване на информации с цел производството на нова информация. Най-често понятието се използва като обозначение на процеса на проникване на новите информационни и комуникационни технологии, и на първо място компютри и Интернет във всички сфери на живота. Понятието „информатизация“ е формулирано през 1979 г. от Simon Nora и Alain Mincе и се свързва с превръщането на обществото в информационно, опиращо се на знание, както и с ново появилото се понятие информационен капитализъм.

съоръжение. Самият продукт носи конкретна информация под формата на чип¹⁸, в който е разписана програмата за неговата преработка.

Следва да се подчертае, че през последните години германският икономически и социален модел претърпя значителни изменения и започва да показва сериозни „пукнатини“. Според едно проучване на Германския институт за икономически изследвания (Deutsches Institut fuer Wirtschaftsforschung) в Германия протича процес на ускорено социално разслоение и изтъняване на средния слой.¹⁹ Докато през 1993 г. 10% от населението притежават 41% от националното богатство, то през 2011 г. те притежават вече 67%. През 2012 г. в Германия е имало 7,4 млн. души, наети почасово, т.е. без постоянен трудов договор и работно място. Почти всеки четвърти наемен работник получава т.н. „бедняшка надница“ (Arbeitslohn) в размер на 9,50 евро на час, 4,1 млн. работят за по-малко от 7,0 евро на час.²⁰ С други думи, дори в Германия нараства броят на работещите бедняци (working poor), които дори при наличието на постоянно работно място не са в състояние да покрият разходите за живот и са принудени да търсят допълнителни източници на доход чрез поемането на друга, почасова работа. Вече всеки десети германец има втора работа. Стресът е станал толкова разпространен, че т.н. „бърн аут“ синдром (burn out), известен с традиционното название „неврастения“ се е превърнал в народно заболяване.

Скандинавският икономически и социален модел

През 70-те и 80-те години на изминалия век икономическият модел на скандинавските страни и на първо място на Швеция привличаше вниманието на политици и икономисти като модел на един „трети път“ между капитализма и социализма. В началото на 90-те години Финландия и Швеция, и отчасти Дания се оказаха в сериозна икономическа криза. В края на 90-те Дания започна отново да се разглежда като успешна алтернатива на модела на страните от англо-американския регион. В началото на новото хилядолетие се заговори и за Швеция като страна, която успешно е преодоляла кризата, извършила необходимите структурни реформи и създавала нова солидна база за икономически растеж и висок жизнен стандарт. През това време особено внимание привлече и финландският икономически и социален модел. С други думи, след една сравнително силна стопанска криза скандинавските страни се завърнаха сред страните с висок икономически растеж, с иновационна мощ, с ниска безработица и развита система на социална защита²¹.

Сред икономистите има сериозни различия при оценката на т.н. „скандинавски модел“. Едни смятат, че той е мит, други го възхваляват, аргументирайки се с челните места на скандинавските страни в класациите на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (OECD) по показателя „благосъстояние“²². Така, например, в световната класация за 2013 г. Норвегия заема първо място, Швеция четвърто, Дания шесто и Финландия осмо. Швеция, Дания, Норвегия и Финландия са успели да направят това, което повечето икономисти смятат за невъзможно: икономиките на тези страни се развиват

¹⁸ Става дума за т.н. RFID (radio-frequency identification) chip, който се основава на т.н. приемно-предавателни системи за автоматично и без докосване идентифициране и локализиране на обекти (продукти) с помощта на радиовълни.

¹⁹ Sven Kesch: Umverteilung: Die deutsche Mittelschicht verschwindet, in: Deutsche Mittelstands Nachrichten vom 30.11.2013.

²⁰ В ЕС по-малко от 7 евро на час получават повече от 120 млн. души.

²¹ Огромните находища от нефт и газ позволи на Норвегия да реализира такива постъпления в бюджета, което на практика я прави несравнима с другите скандинавски страни. Страната е достигнала такъв висок жизнен стандарт, който ще остане недостижим за сравнително дълъг период от време.

²² Този индекс е мярка за благосъстоянието на един народ и често се използва като алтернатива на БВП. За разлика от БВП този индекс не се опира само на новосъздадената стойност, но отчита и такива фактори като разпределение на доходите, лично потребление, стойност на домашния и доброволен труд, обществени разходи за образование и здравеопазване, разходи и ползи от стоки за дълготрайна употреба, пътуване от дома до работното място, пътно-транспортна обстановка, криминална обстановка, замърсяване на природната среда и т.н. Индексът на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие се опира на седм груп показател: икономика, предприемачество и възможности, управление, образование, здравеопазване, безопасност и сигурност, лична свобода и социален капитал

динамично, въпреки високите данъчни ставки и свързаната с високи бюджетни разходи социална сфера.

В сравнение с икономическия и социален модел на страните както от англо-американския регион, така и по отношение на другите европейски модели скандинавският модел показва редица предимства, проявяващи се в ниското равнище на бедност, по-голямата продължителност на живота, по-високото качество на образованието, по-широкият обхват на социалната защита, свободата на медиите и т.н. Така например, Финландия е постоянно на челните места в класацията на анкетата за успеваемостта на учениците в средните училища „Пиза“. Дания е страната с най-силна социална защита на наемните работници (тя е дори по-силна от тази в Германия). Тя е и с най-развитата система на посредничество при търсенето на работа. В резултат на целенасочената политика за увеличаване на раждаемостта всяка жена в Швеция ражда в средно по 1,8 деца. Системата на здравеопазването е безплатна и страната разполага с най-добре развитата система от детски ясли и иградини.

Ролята на държавата в преразпределителните процеси в скандинавския икономически модел е много силна. Така например, докато най-високата данъчна ставка във Великобритания, страната, която в резултат на политиката на татчеризма рязко ограничи ролята на държавата в икономиката, е 40%, то в Швеция тя е 56%. Държавната квота, т.е. разходите на държавата за социалното осигуряване, измерени в процент към БВП във Великобритания е 44%, в Швеция 60%.

Във всички скандинавски страни протича процес на ограничаване на ролята на централната власт за сметка на общинската власт. Това особено силно се проявява в Швеция. Там държавата на практика са общините. Бюджетите на общините се формират от прякото събиране на данъци и не са зависими от преразпределение на централизирани бюджетни средства. Това дава и възможност за рязко приближаване на държавата до гражданите и техните проблеми. Жителят на всяка община има възможност да вижда, какво става с парите от данъците, които плаща и да упражнява контрол. Швеция инвестира особено силно в образование, научно-изследователска и развойна дейност, има силно дотирана от бюджета политика за укрепване на семейството, силни, но консенсуални профсъюзи.

Процесът на нова индустриализация като ревитализация и утвърждаване предимствата на европейския модел

Европа е люлката на модерната индустрия. За съжаление нейната роля за икономическия растеж рязко намаля, което в значителна степен се дължи на една недалновидна политика на стимулиране на сектора на услугите и прехвърляне на трудоемки и енергоемки производства в страни с формиращи се пазари. Индустриалната политика беше сериозно занемарена. В центъра на политическата дискусия се оказаха секторът на услугите и финансовият сектор, както и представите за „отприщване“ на пазарните сили като „най-съвършен“ регулатор на стопанския живот. В резултат на това относителният дял на индустрията в новосъздавания БВП в ЕС намаля за периода от 2000 г. от 18,5% на под 15%. Някои отрасли, като например, автомобилостроенето, машиностроенето, химическата промишленост успяха да бъдат спасени. Но други отрасли като информационните и комуникационни технологии, електрониката и оптиката на практика бяха загубени.

През последните години в Европа все по-често се говори за необходимостта от нова индустриализация. Под „нова индустриализация“ следва да се разбира ренесансна цялата индустрия. На Европа са нужни стабилни вериги на създаване на стойност – от добиването на полезни изкопаеми до производството на инвестиционни стоки и стоки за потребление до постепенна дигитална трансформация на индустрията, най-добре сформирана в идеята за Индустрия 4.0. Обработката на данни става ключов елемент във веригата на създаване на

стойност в индустрията. С възраждането на индустрията се свързва надеждата за откриване на нови работни места и намаляване на безработицата и по този начин за един устойчив икономически растеж. По отношение на научно-изследователската и развойната дейност, които са от решаващо значение за иновативността на една икономика, Европа все още значително изостава от САЩ. Едновременно с това все по-силно започва да се чувства нарастващата иновационна мощ на Китай. Неслучайно сред 100-те най-авторитетни университети на света вече има и няколко китайски.

След като Европейската комисия официално декларира, че постигането на устойчив икономически растеж без възраждане на индустрията, без реиндустриализация е невъзможно, то естествено възниква въпросът, какви са мотивите и доводите на представителите на българския политически елит арогантно да пренебрегват този процес, погрешно третирайки го като възстановяване на „старата социалистическа индустрия“.

Налице са обаче редица затруднения, като например, неясната дефиниция на понятията „индустриална политика“ и „нова индустриализация“ в рамките на ЕС, както и липсата на ясна индустриална стратегия и политика (десет главни дирекции в Европейската комисия се занимават с различни аспекти на индустрията), което забавя разработването на национална индустриална политика.

Индустриализацията е невъзможна без ясна и последователно провеждана енергийна политика. Изграждането на сектора на възобновяемата енергия не може да се превръща в самоцел, защото постоянното нарастване на цените на електроенергията задържа разгръщането на стопанската активност, оскъпява произвежданата продукция. Широко прокламираният „обрат в производството на електроенергия“ за сметка на проритетното развитие на енергодобива от възобновяеми източници за сметка на атомната енергия и енергията, добивана от фосилни източници доведе на практика до прехвърляне на производствени дейности от Европа в САЩ, където в резултат на фракинга, на добива на шистов газ, цената на електроенергията рязко спадна.

1.4. Основни изисквания към българския икономически и социален модел

По своята същност всеки модел представлява съвкупност от определени идеи, опиращи се на познания за икономиката и обществото като цяло. Това до голяма степен предопределя субективния характер на всеки модел. Този недостатък може да бъде обаче силно ограничен, когато моделът е дело на широк кръг участници, застъпващи многообразни, често противоположни и несъвместими позиции и мнения. Затова разработването на един нов икономически и социален модел следва да стане в резултат на една широка общонародна дискусия, започването на която не търпи отлагане.

На България е нужна визия за развитие. С оглед специфичните условия на страната (силно ограничено наличие на материални и енергийни ресурси) българският икономически модел следва да си постави за цел генерирането на икономически растеж предимно чрез използването на хуманен капитал. Една добре разработена, ясно формулирана и разбираема, с висока вдъхновяваща и обединяваща сила визия за развитие на страната през следващите 20-30 години ще послужи като надеждна основа и значително ще улесни политическия диалог между политическите партии, който в настоящия момент е затруднен по редица причини. Не може повече да се мисли и действа с категориите на краткосрочното развитие като темп на икономически растеж, бюджетен дефицит, инфлация и т.н. Новият икономически и социален модел следва да се основава на една реалистична визия за преодоляване на сложната демографска ситуация в страната, за рязко ограничаване на бедността и създаване на условия за достоен живот на българските граждани. Тежестта в икономическата политика следва да се прехвърли върху теми като създаване на икономическа структура за гарантиране на висока заетост, на разгръщане на фундаменталните изследвания като

първооснова за развитие на иновациите, чрез координация на сферите на образованието, фундаменталната и приложна наука, финансите и икономиката. Само с развитието на нови чисто български продукти, технологии и тяхното прилагане в икономиката, ще стане възможно да се повиши иновационната мощ на българската икономика и като следствие на това конкурентоспособността на българските стоки.

Визията за развитие следва да се разработи от един националноотговорен екип от икономисти, юристи, философи и социолози. При това следва да се отбягва всяка форма на популизъм. Успехът на един нов икономически и социален модел не се реализира за един ден. За това трябва години, често едно или две поколения.

Преди всичко е необходимо да се даде еднозначен отговор на въпроса: какво е по-лошо за българската икономика и общество – допускането на бюджетен дефицит и нарастване на държавния дълг в рамките на Маастрихтските критерии с цел ускоряване на икономическия растеж, увеличаване на заетостта и потреблението или обричане на преобладаващата част от населението на жалко съществуване? Да бъдеш първенец в постигането на „финансова стабилност“ при ширеща се бедност не може да бъде в центъра на икономическата политика.

Между политиката на строги бюджетни икономии като основа за финансовата стабилност на всяка страна и политиката на растеж няма противоречие. Политиката на строги бюджетни икономии има за цел да намали респ. да запази съотношението на държавния дълг към БВП. Без икономически растеж това обаче е трудно постижимо.

Най-важното средство е провеждането на такава икономическа политика, която да позволи ефективно използване на наличния капитал и работната сила. Големият въпрос е, следва ли това да стане по пътя на стимулиране на търсенето с помощта на кейнсиански програми за увеличаване на търсенето или чрез политика за разширяване на предлагането.

Очевидно е, че прилагането на кейнсиански програми в страни с високо съотношение на държавния дълг към БВП (съотношение по-високо отпредвиденото в Маастрихтския договор съотношение от 60%) не е целесъобразно. Освен това не следва да се забравя, че кейнсианската политика в САЩ след 2009 г. не даде особени резултати. Но в страни като България, където съотношението „държавен дълг – БВП“ е необичайно ниско²³ от икономическа гледна точка дори трудно обяснимо, може и следва да се помисли сериозно за едно контролирано увеличаване на държавния дълг с цел стимулиране на търсенето.

България е в състояние да се рефинансира сравнително евтино на международните капиталови пазари. Това следва да се използва максимално. По-високите разходи следва да бъдат компенсирани с по-високи доходи. Практиката на плоския данък показва, че неговото използване в страни като България е твърде проблематично.²⁴ Новият икономически и социален модел следва да се опира на принципите на свободното предприемачество и социалната отговорност на предприемача в духа на най-добрите традиции на европейския модел. Той трябва да бъде съобразен с мегатенденциите в развитието на света, процесите на глобализация и европейска интеграция. Моделът не следва да бъде изключително и преди всичко модел на икономически растеж, а модел за повишаване на жизненото равнище на народа,

²³ Държавният дълг в % към БВП е една 18,9%. Бюджетният дефицит за 2013 г. беше 1,5%. Кому са нужни тези показатели, когато има определени граници от 60% и 3%. С увеличаването на държавния дълг може да се постигне повишаване на търсенето, а то от своя страна да стимулира силно икономическата активност.

²⁴ Sony Кароог от Лондонския тинк-танк Re-Define говори по повод на провежданата в страните на ЕС политика на икономии и консолидация на бюджета с цел спиране на растежа на държавния дълг за „шокираща макроикономическа неграмотност на политическия елит“, който вместо да разработи една средносрочна стратегия за развитие провежда една недалновидна и социално непоносима политика на икономии. Виж: Andreas Uhlig: Auf der Suche nach dem verlorenen Wachstum, in Neue Zuercher Zeitung vom 25.03.2013.

за увеличаване на заетостта и потреблението, способстващ както за рязко намаляване на бедността, така и за чувствително подобряване на демографската ситуация в страната, за формиране на ефективна мрежа за социална защита.

Новият икономически и социален модел трябва да отчита тенденциите в развитието на света, т.н. мегатенденции, като:

- необходимост от ефективно противодействие срещу неблагоприятната промяна на климата;
- прилагане на ефективни мерки за преодоляване на негативните последици от неравномерното демографско развитие по света (демографски взрив в развиващия се свят и застаряване на населението в страните на „стария индустриален Запад“);
- провеждане на ефективна политика за грижливо използване на фосилните ресурси с оглед тяхната засилваща се оскъдност;
- приспособяване на стопанската и социалната сфери към засилващата се урбанизация, увеличаващата се гъстота на инфраструктурата и особено на транспортната мрежа и проникващата във всички сфери на живота дигитализация.

Икономическият модел следва да бъде съобразен с протичащия процес на глобализация, проявяващ се в:

- увеличаването на обема на външната търговия;
- интернационализацията на паричните пазари и нарастващото значение на капиталовите пазари за финансиране на фирмите;
- възникването на глобални и регионални вериги за създаване на стойност чрез изграждането на гъста мрежа от стопански взаимоотношения;
- все по-бързата и по-гъста комуникационна мрежа на основата на използването на нови медии;
- интензификацията на транспортните потоци;
- трансформирането на ролята на преките чуждестранни инвестиции от средство за подпомагане на експорта в средство за присъединяване на нови пазари;
- развитието на международни концерни;
- свободното разпространение на политически идеи и концепции, предлагащи решаване на глобални и регионални проблеми;
- развитието на международното право, на международни организации и социални мрежи.

Икономическият и социален модел на България трябва да отчита и задълбочаващите се процеси на европейска интеграция, в рамките на която могат да се проследят следните четири фази:

- Фаза 1.** Подчинена на целта за развитие на свободната търговия чрез премахване на митническите ограничения при движението на стоките;
- Фаза 2.** Подчинена на целта за разгръщане на мобилността на факторите на производството (капитал и работна сила) чрез създаването на общ вътрешен пазар;
- Фаза 3.** Подчинена на целта за въвеждане на обща валута;
- Фаза 4.** Подчинена на целта за създаване на условия за рязко повишаване на иновативната мощ на европейската икономика като най-важно условие за повишаване нейната конкурентоспособност.

България все още не е въвела еврото като национална валута. Разработването на общоевропейска иновационна политика и създаването на необходимите условия за успешното ѝ провеждане ще отнеме години. Затова България следва да помисли как най-бързо може да увеличи своята иновационна мощ. Необходимо е да се действа проактивно, не на последно място, за да може по-бързо да се преодолее изоставането в сравнение с най-развитите страни на ЕС, което ще отнеме няколко десетилетия.

Главната цел на новия икономически модел може да бъде само една – чрез нова индустриализация и разкриване на нови работни места да се повишат доходите и се ограничи ширещата се бедност.

Новият икономически и социален модел не следва да бъде изключително и преди всичко модел на икономически растеж, а най-вече модел на повишаване на благосъстоянието на българския народ. През последните десетилетия бяха направени сериозни усилия за разработването на показатели, с помощта на които да може да бъде измерено благосъстоянието на един народ. До голяма степен разработеният от Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (OECD) съответства на тези изисквания. В тази класация България заема 49 място, а сред страните членки на ЕС заема 26 място и е само пред Хърватска и Румъния. Прави обаче впечатление, че по групата показатели „икономика“, включваща оценка на водената макроикономическа политика, икономическите очаквания и удовлетвореност, основите на икономическия растеж и ефективността на финансовия сектор България заема 88 място и по групата показатели „социален капитал“, включваща социалното сцепление и социалната ангажираност, социалните и фамилните мрежи - 87 място.

Очевидно е, че както българската икономика, така и българското общество се намират в сериозна криза, преодоляването на която следва да се превърне в първостепенна задача както на политическия елит, така и на целия български народ. Икономическият модел в България следва да се насочи преди всичко към създаването на работни места и развитие на системата за социална защита. Досега се смяташе, че икономическият растеж оказва пряко влияние на равнището на заетост, т.е. когато икономиката расте, то безработицата намалява. Затова икономическият растеж се разглеждаше едва ли не като единственото ефективно средство срещу нея. Обаче през последните години в повечето развити страни се наблюдава разкъсване на причинно-следствената връзка между икономически ръст и равнище на заетост, т.е. равнището на безработицата не зависи пряко от икономическия растеж. Тя не намалява, а постоянно се увеличава. Това означава, че рязко увеличаващият се брой на безработните в условията на рецесия не намалява до първоначалното си ниво в условията на подем. Този феномен може да се прояви с голяма сила в България, защото в резултат на продължаващите структурни промени в икономиката търсенето на наемна работа ръка ще намалява. Икономическият модел следва да отчита драматичните тенденции в развитието на демографската ситуация в страната - намаляване на раждаемостта при едновременно увеличаване на продължителността на живота, ускоряване на процеса на обезлюдяване на отдалечени и погранични райони при рязко увеличаване на населението в столицата и другите по-големи градове, силна емиграция, която не може да бъде компенсирана с имиграция на етнически българи от чужбина, както и от бежанци от райони на военни действия по света, рязко намаляване на относителната част от населението в трудоспособна възраст и произтичащите от това трудности за финансиране на пенсиите и нарастващата необходимост от повишаване на ставките за социално осигуряване, развитие на несемейни форми на съжителство и отглеждане на деца, поставящо нови изисквания към мрежата за социална защита, рязкото нарастване на разходите по здравеопазване и необходимостта от осигуряване на рефинансирането на НЗОК преимуществено от осигурителните вноски и т.н. В тази връзка все по-актуален става въпросът за повишаване на пенсионната възраст, както това става в редица европейски страни.

Едновременно с развитието на социалната сфера следва да се държи сметка за растящите социални разходи, които на един етап могат да започнат да оказват отрицателно въздействие върху конкурентоспособността на българската икономика. Затова е необходимо да се търси баланс между потребностите на стопанството и на социалната сфера, между които съществуват сложни взаимозависимости. Така например, данъците и вноските за социално осигуряване

формират средства в бюджета на държавата, които от своя страна се използват за образование и здравеопазване, т.е. за формиране на квалифицирана и физически здрава работна сила. Във всички случаи, едно оптимално взаимодействие между стопанството и социалната сфера осигурява в крайна сметка намаляване на социалното напрежение и ограничава конфликтния потенциал между капитала и труда.

Сложността на намирането на баланс между икономиката и социалната сфера в България се състои в изключително високото равнище на бедност в страната. Очевидно е, че част от бъдещия икономически и социален модел следва да стане една общонационална програма за рязко ограничаване бедността. Недопустимо е в една страна-членка на ЕС стотици хиляди хора да не могат да си позволят покриването на разходи, свързани с отопление и електроенергия, лекарства и във все по-голяма степен храна. Тази национална програма не може да бъде решена само по пътя на формиране на бюджетни средства и тяхното разпределение на нуждаещите се. Тя следва да включи и всички институции на гражданското общество.

Очевидно е, че постигнатата през последните години финансова стабилност и ниското равнище на държавния дълг не стимулират икономическия растеж, инвестициите в икономиката и увеличаването на потреблението. Финансовото състояние на страната е стабилно, но страната е бедна, защото държавата напълно се е оттеглила от стопанската дейност, не инвестира в икономиката и не стимулира стопанската дейност. Постигането на финансова стабилност не може да бъде самоцел. Какъв е нейният смисъл, когато огромната част от българския народ живее на границата на бедността.

Безспорен факт е, че между икономическия модел на една страна и жизненото равнище на нейното население има пряка и при това силна взаимовръзка. Фактът, че жизненото равнище на народа не се повишава е неоспоримо доказателство за неефективния икономически и социален модел на страната. Едно от силно отрицателните страни в развитието на българското общество през 25-те години на прехода е нарастващото социално неравенство, както и липсата на корпоратизъм, на силна система за социално партньорство. Системата за социална защита е изключително слаба. В основата на новия икономически модел трябва да залегне нова, задълбочено обмислена и обоснована структурна политика.

От изключително значение за бъдещото развитие на България е въпросът за структурната политика. Той не може да бъде решен в Брюксел, а в София. Бъдещият икономически модел следва да се опира на своя собствена икономическа структура, опираща се на първо място на потенциала на съществуващия и формиращ се хуманен капитал. Един от най-перспективните стопански отрасли са информационните и комуникационни технологии и софтуерната индустрия. България заема трето място в света по броя на софтуерни инженери и първо място по специалисти в областта на информационните технологии на 1000 души от населението. Широкото владение на чужди езици е допълнителен благоприятстващ фактор за утвърждаването на страната като едно от основните места за аутсорсинг не само в Европа, но и в света. Но значително по-важен е фактът, че се увеличава броят на фирмите, които не разчитат основно на поръчки от чужбина, а разработват и продават свои продукти.

Една на пръв поглед неосъществима мечта, България да се превърне в малка „Силиконова долина“ може да се превърне в реалност. Българската информационно-технологична и комуникационна индустрия включва над 4000 фирми, в които са заети около 26000 души и които създават 3,5% от БВП. Годишният оборот надхвърля 1 млрд. щ.д. Това е този сектор от българската индустрия, който практически има най-висок потенциал за растеж. Освен това той е силно експортно ориентиран.

Очевидно е, че след като водещи световни фирми като Microsoft, IBM, Hewlett Packard, Cisco, SAP²⁵ и др. разкриват свои центрове за изследвания и развитие, след като предимно средства от европейските фондове са основен източник за учредяване на нови фирми²⁶ е дошло времето, българската държава в лицето на българското правителство да отдели нужното внимание на този сектор, да разработи и пристъпи към изпълнението на национална програма за развитие на този изключително перспективен отрасъл. Не може и не трябва да се пропусне този огромен шанс, като се има предвид, че процесът на дигитализация на стопанския живот едва сега започва.

Не подлежи на съмнение, че бъдещето принадлежи на икономическия модел на знанието. Научно-изследователската дейност и иновациите са средството за решаване на проблемите в обществото. Знанието, което добре образовани хора създават и използват, се превръща в основен производствен фактор на индустриално развитите страни. Разбира се, с тази уговорка, че затова съществуват необходимите рамкови условия. Само с помощта на знанието е възможно да възникват и се развиват нови вериги за създаване на стойност.

Икономиката ще се насочва все повече към изграждането на вериги за създаване на стойност, опиращи се на знание, творчество и перманентна иновация, както и по-пълно отчитане на потребностите на потребителите. По принципа „innovate and delegate“ по-голямата част от новата стойност възниква при създаването, финансирането и рекламата на нови продукти отколкото при тяхното непосредствено производство, което все повече се предоставя на новите индустриални страни в Азия. Производството в страни с висока цена на труда е целесъобразно само тогава, когато е силно специализирано или високоефективно.

Едно ярко доказателство за нарастващата роля на икономиката на знанието са публикуваните през септември 2013 г. резултати от едно изследване на Европейската патентна служба (European Patent Office) и Службата за хармонизиране на вътрешния пазар (Office for Harmonization in the Internal Market), представена от Службата за наблюдение на нарушенията на правата върху интелектуалната собственост (European Observatory of Infringements of Intellectual Property Rights). То показва, че около 40% от стопанската дейност в Европа в размер на около 4,7 трилиона евро протича в стопански отрасли с висока степен на използване на права върху интелектуална собственост²⁷. В тези отрасли се намират почти 35% от всички работни места в ЕС. Изследването показва, че работната заплата на заетите в тези отрасли е почти 40% по-висока от заетите в другите отрасли. С други думи, почти 40% от икономиката на ЕС се определя от иновации и творчество. При това се наблюдава ярко изразена тенденция на увеличаване на относителния дял на отраслите с висока степен на ползване на права на интелектуална собственост.

Иновациите ще са основното средство за повишаване на конкурентоспособността на една икономика и за разкриването на нови работни места. За да бъде конкурентоспособна, българската икономика следва рязко да повиши своята иновационна сила. Това изисква радикално решаване на следните въпроси:

- намиране на източници за достатъчно и дългосрочно финансиране на научно-изследователската и развойна дейност;

²⁵ Тази водеща световна фирма е избрала София като основно място за изследвания и развойна дейност извън територията на Германия.

²⁶ Проектът „Sofia Tech“, който има за цел учредяването на фирми в сферата на информационните и комуникационните технологии и се финансира в обем на 42 млн. евро от Оперативната програма на ЕС „Конкурентоспособност“ не е достатъчен. Необходима е дългосрочна, междуведомствена програма, включваща Министерство на икономиката, Министерството на териториалното развитие и Министерство на образованието за дигитализация на българската икономика и подкрепа и насърчаване на българската информационно-технологична и комуникационна индустрия.

²⁷ Intellectual Property Rights Intensive Industries: Contribution to Economic Performance and Employment in the European Union, Industry-Level Analysis Report, September 2013.

- създаване на условия за ефективен трансфер на знание от сферата нанаяката в стопанската сфера;
- повишаване на ефективността на научната дейност чрез развиване на нови форми на сътрудничество между науката и стопанската сфера;
- ускоряване на процеса на дигитализация като основна движеща сила на иновациите;
- интернационализация;
- формиране на ефективни бизнес-модели;
- увеличаване на научно-изследователската дейност в сферата на услугите, организацията на труда и обществената нагласа по отношение на новите технологии.

Проведената още в началото на прехода либерализация на външната търговия доведе до заливане на пазара с евтини, конкурентоспособни стоки и впоследствие до прекратяването на българското производство на тези стоки. С утвърждаването на Китай като „фабрика на света“ притокът на евтини вносни стоки дори се засили. В резултат на това рязко намаляха работните места за ръчен и нискоквалифициран труд.

Най-подходящ за България би бил един смесен модел, на икономика на знанието с една сравнително традиционна индустрия, както и сфера на услугите, даващи възможност и за използване на ръчен и нискоквалифициран труд. Годишните след глобалната финансова криза показаха недвусмислено, че Германия, страната най-малко засегната от кризата, дължи това в преобладаваща степен на своята икономическа структура, в която доминираща роля играе индустрията. Докато за периода 2005–2012 г. относителният дял на индустрията в създаването на brutния вътрешен продукт във Франция, Великобритания, Италия и Испания рязко намалява, то в Германия той нараства. При това германската индустрия е силно вплетена в сектора на услугите чрез уникални в световен мащаб вериги на създаване на стойност. В тези вериги на създаване на стойност участват университети, научно- изследователски институти и звена на развойна дейност, фирми, държавни и частни институции за подпомагане и финансиране на изследователската и изобретателна дейност. Това позволява на германската индустрия да се специализира в производството на висококачествени и отговарящи на индивидуални потребности продукти, които са извън всяка конкуренция. Именно иновативната германска индустрия е в основата на внушителния по обем германски експорт.

Когато се говори за германския икономически и социален модел често се пренебрегва фактът, че това е страната, където фирмите имат най-лесен достъп до дългосрочен кредит за инвестиционни нужди. Докато в други страни фирмите имат достъп обикновено до краткосрочни кредити за оборотни нужди и набавят средства за инвестиции чрез капиталовия пазар, то в Германия през годините се е формирала една система на дълготрайни взаимоотношения между банки и клиенти. Тази система, известна като система на „домашната банка“ се основава на взаимно доверие, което способства за намаляване на т.н. информационна асиметрия, улеснява и ускорява оценката на свързания с кредитирането риск и в крайна сметка открива пътя към дългосрочния кредит за инвестиционни цели.

Благодарение на това взаимноизгодно сътрудничество между банките и клиентите, германските фирми не са така зависими от конюнктурния цикъл и продължават да имат достъп до кредит дори в условията на икономическия спад. За съжаление такива форми на взаимоотношения между българските фирми и българските банки не съществуват.

Финансирането на новия икономически модел трябва да стане с национален капитал, чиято акумулация и алокация следва да бъде подчинена на българските интереси.

Развитието на българската икономика значително се затруднява от това, че тя е почти напълно лишена от кредити за инвестиционни нужди. Формирането на национален паричен капитал протича не само твърде бавно, но по силата на обстоятелствата се влива в банкова система, контролирана от чуждестранни банки, които в преобладаващата си част не желаят да го инвестират под формата на дългосрочни инвестиционни кредити в българската икономика.

Да се говори само за необходимост от стабилност на финансовата система, без да се предприемат решителни действия за реално насочване на българския паричен капитал в българската икономика е не само несериозно, но и национално безотговорно. Макар, че с въвеждането на валутния борд и стабилизирането на банковата система хората започнаха да доверяват своите спестявания на банките, все още е значителен броят на експортно ориентирани фирми, които държат своята свободна ликвидност в чужбина. С други думи, процесът на бягство на капитал от страната продължава, което ограничава възможностите за инвестиции.

Проблемът с недостига на капитал за инвестиционни нужди може да бъде успешно решен чрез формирането на специализирани банкови институти с национален капитал (държавен респ. частен), способни да генерират достатъчен кредитен ресурс за сметка на собствени и заемни средства или с помощта на чуждестранни преки инвестиции или средства от фондовете на ЕС.

Досега вниманието на управляващите беше насочено главно към привличане на преки чуждестранни инвестиции и средства от ЕС като основен източник на инвестиции. Кризата около КТБ със сигурност ще способства за нови, сериозни аргументи против засилването на ролята на български национален капитал в банковата система. Това обаче не е може да бъде аргумент срещу провеждането на широка дискусия по въпроса за засилване на ролята на държавните банки в българската икономика.

Тук следва да се изтъкне, че изтъкваната от БНБ стабилност на българския банков сектор не следва да се преувеличава. Отчитайки кредитния риск рейтинговата агенция Standard&Poor's е присъдила на българската банкова система оценка 7 от 10, като най-добра в тази скала е оценката 1 и най-лоша оценката 10. (Чехия има оценка 4, Полша оценка 5). Това е една доста трезва оценка, която няма нищо общо с еуфорията, която се разпространява от БНБ и Асоциацията на търговските банки.

В резултат на кризата по държавния дълг в Гърция се наблюдава рязка промяна в кредитната политика на гръцките банки в България, което на практика води до намаляване на предлагането на кредити. Налице е едно влошаване на равнището на необслужваните кредити при намаляване на общия обем на кредитите, което увеличава риска от ерозия на капитала в случай на по-нататъшно влошаване на качеството на кредитния портфейл на банките.

От една страна, преките чужди инвестиции разкриват работни места и са източник на доход на заетите. Те обаче трайно се настаняват на определен пазарен сегмент и на практика го правят недостъпен за ниско капитализирани с ограничен достъп до банков кредит български бизнес. С други думи, те просто го изблъскват. При това преките чужди инвестиции не следва да се разглеждат като дългосрочни, защото присъствието им в крайна сметка се определя и ограничава във времето до наличието на възможността за реализация на допълнителна печалба в резултат на относително ниските разходи по осигуряване на този или онзи производствен фактор – трудови, материални, енергийни и др. ресурси.

По въпроса за ролята на чуждестранните преки инвестиции е необходимо да се изтъкне, че не могат и не трябва да се разглеждат като заместител на необходимия за всяка икономика процес на акумулация на национален капитал. Освен това присъствието на мултинационални компании не е гаранция за т.н. технологичен трансфер. Този технологичен трансфер зависи в по-голяма степен от способността

на българската икономика да абсорбира технологичните и управленчески иновации. В крайна сметка от значение е, дали преките чуждестранни инвестиции допринасят за повишаване на общото равнище на производителността на труда.

Също така е наивно да се очаква, че чуждестранните преки инвестиции могат да допринесат до рязко намаляване на бедността. Като правило, заплащането в мултинационалните компании е значително по-високо, отколкото в българските фирми. Това се дължи и на факта, че те привличат по-квалифицирана работна сила. Затова присъствието на тези компании не спомага за намаляване на бедността чрез разкриването на нови работни места. Не съществува гаранция за това, че чуждестранните преки инвестиции са в състояние да предизвикат икономически бум от характера на този в Китай. Затова тяхното влияние върху икономиките в различни страни е различно.

Освен това понятието „чуждестранни преки инвестиции“ е твърде богато на съдържание и обхваща един широк диапазон на форми - от създаване на нови предприятия и строителство на нови производствени мощности (green field investments) до покупка на местни фирми, ориентирани към нуждите на местния пазар или произвеждащи за световния пазар, работещи с местни или внасяни в страната суровини, обвързани с местната икономика или напълно обособени. Всяка една форма на влияние на чуждестранни преки инвестиции върху българската икономика е различно. Това, което прави впечатление, че направените досега чуждестранни преки инвестиции не са довели до включването на българската икономика като цяло към международни вериги за създаване на висока стойност. В по-голямата си част те са направени поради ниската цена на работната сила, което е неоспорим факт. Освен това продажбата на съществуващи фирми на чуждестранни инвеститори не е нищо друго освен смяна на собствеността. Тревожен е фактът, че в стремежа да бъдат привлечени чуждестранни преки инвестиции често се пренебрегват интересите на българските производители, което ги поставя в неравноправно положение. За предпочитане са тези чуждестранни преки инвестиции, които формират търсене на съставни части и производствени услуги, които се произвеждат или биха могли да бъдат произвеждани от български фирми. В това се състои и най-важният ефект на този вид инвестиции.

Структурата на българската икономика е силно фрагментирана поради изключително високия относителен дял на микро и малки семейни фирми, в които трудно се генерира собствен капитал и зависимостта от банков кредит е твърде висока. Илюзия е да се говори за разгръщане на предприемачеството и създаването на жизнеспособни малки и средни фирми без достъп до кредит за инвестиционни нужди.

Равнището на реалните краткосрочни лихви през последните години в България са много по-високи от темпа на икономическия растеж. Това означава, че в икономиката се влива значително по-малък паричен ресурс в сравнение с ново създаваната стойност или с други думи, кредитният ресурс за инвестиции, които биха ускорили икономическия растеж, са недостатъчни.

Голяма част от българските политици вярват, че този недостиг може да се компенсира с преки чуждестранни инвестиции. Също така се пренебрегва и фактът, че колкото лихвите са по-ниски, толкова по-голяма е доходността на инвестициите, финансирани с кредит. С други думи, колкото „по-евтин“ е капиталът, толкова по-голяма е възвращаемостта на инвестицията. За съжаление, лихвите по кредити за инвестиционни нужди в България са твърде високи.

За нуждите на една високотехнологична индустриализация като част от бъдещата българска икономика на знанието и за ревитализиране на някои традиционни отрасли на българската индустрия **ние предлагаме учредяването на две специализирани държавни банки** с условни названия Индуриалбанк и Биохранбанк и с уставен капитал от по 500 млн. лв. всяка, два фонда за рисков

капитал към тях с условни названия High Tech Industries Venture Capital и Organic Food Industries Venture Capital и с уставен капитал от по 100 млн. лв. всеки, 6 (шест) регионални гаранционни фондове, всеки с капитал от 50 млн. лв. С други думи, за създаване на финансова инфраструктура за ускорено развитие на българската индустрия ще са необходими 1,5 млрд. лв, които държавата безпроблемно може да набере директно от бюджета или чрез външен заем. С помощта на паричния мултипликатор ще може да се формира един кредитен ресурс от над 17 млрд. лв., който инвестиран в българската икономика може да предизвика един своеобразен бум.

Осигуряването на висок икономически растеж е невъзможно както по пътя на преки чуждестранни инвестиции, така и чрез безвъзмездната финансова помощ от бюджета на ЕС. Само повишаването на инвестиционната динамика чрез използването на националния капитал може да доведе до ускоряване на икономическия растеж, увеличаване разкриването на нови работни места (заетостта), доходите на домакинствата, както и приходите в държавния и местните бюджети. Твърде условно е да се говори за потенциал за икономически растеж при това изключително ниско равнище на потребление. Приносът на потреблението за икономическия растеж в България е незначителен и не са налице признаци за промяна. Българският народ е не само твърде беден, но се и опитва дори да спестява от своите много ниски доходи. С други думи, доходът с който домакинствата разполагат не стимулира търсенето на стоки, а с това и разширяване на производството.

Спестовността на българското население се подсилва и от неразвитата система на социална защита, което го излага на високи рискове свързани със старостта, болести и възможни злоупотреби. Освен това българинът има сравнително високи разходи за обучение на децата, свързани с желанието да ги подготви така, че да могат да си намерят високоплатена работа в чужбина. Българинът инвестира в образованието на децата си, лишавайки се от потребление.

Безспорно е, че намаляването на бюджетния дефицит и равнището на държавния дълг може да се постигне само по пътя на по-висок икономически растеж. Финансовата стабилност изисква не само контрол върху разходната част на бюджета, но преди всичко увеличаване на бюджетните приходи. Това може да се постигне както по пътя на ускоряване на икономическия растеж, така и чрез преход от плосък към прогресивен подоходен данък. Българските апологети на американския модел пренебрегват или не знаят факта, че още в началото на своето президентство през 1993 г. едновременно с приемането на мерки по намаляване на бюджетните разходи Бил Клинтън въведе значително по-силна прогресия, т.е. повиши данъчните ставки за получаващите по-високи доходи. Крайната цел на тези мерки беше да се повиши рязко приходната част от бюджета, въпреки силната съпротива на републиканската партия срещу повишаването на данъците.

Темата за плоския данък в България не следва да се превръща в табу. Словакия, която първа въведе плоския данък от посткомунистическите страни се отказа от него. Необходимо е да се прояви политическа воля този данък да бъде отменен и в България. В световен мащаб се наблюдава една тенденция на по-бързо нарастване на дохода от притежавано имущество, отколкото от стопанска дейност. Това засилва процеса на социално разслоение и поставя на дневен ред намирането на решение за ограничаване на този процес с помощта на данъчната система. Следва да се въведе много по-голяма прогресия в данъка върху наследството. Този данък съществува в страни с различни икономически и социални модели като САЩ, Великобритания, Германия и Франция. Премахването на този данък в Италия не доведе до по-висок икономически растеж и впоследствие беше отново въведен.

Следва да се разбере, че конкурентоспособността на българската икономика не може да бъде подобрена без инвестиции в инфраструктурата. Все по-ярко се

очертава процесът на превръщането на Интернет в ядро на съвременната инфраструктура. Той дава възможност за участие на хората в комуникационни мрежи, покриващи цялата планета. Постепенно границите между реалния и виртуален свят изчезват. В близко бъдеще обекти и субекти ще могат да общуват помежду си в реално време. Възниква един Интернет на предмети и услуги, който коренно променя организационните форми на живот и работа, и особено в сферата на индустрията. Дигитализацията открива все нови и нови шансове, които могат и следва да бъдат използвани. Интернетът се превърна в структурно звено на всички видове инфраструктура. Той е нервната система на съвременното общество и от неговата надеждност вече зависят жизнено важни функции, свързани с функционирането му. Чрез Интернет се транспортират данни за хора, фирми, национални стопанства и държави.²⁸ Множество български софтуерни фирми са заети в сферата на сигурността при ползването на мрежата. Вече почти 20 години хората комуникират помежду си с помощта на Интернет. Едва започнахме да разбираме значението му за нашето ежедневие, когато на хоризонта се появява нова технологична революция – Интернет на предметите, данните и различните услуги. Тази революция ще създаде условия за постепенно сливане на реалния и дигиталния свят и ще даде възможност за възникването на нови интелигентни инфраструктури.

В страните на свободното пазарно стопанство индивидите и фирмите имат легитимното право да изискват разработването и провеждането на икономическа политика, подходяща и отговаряща на техните интереси. Като цяло обаче обществото трябва да фаворизира приемането на такава нормативно-правна уредба, която не позволява на една или друга група да влияе върху икономическата политика с цел извличане на определени ползи. Това се постига чрез увеличаване на прозрачността при разработването и провеждането на икономическата политика и премахване на задкулисието в сферата на икономиката, обслужващо теснокорпоративни интереси.

България се нуждае от сериозна реформа в сферата на енергетиката, която да осигури качествено нова структура на производството на електроенергия, основаваща се на оптималното съчетание между атомната енергия и енергията от фосилни и от възобновяеми източници. Цената на електроенергията не следва да се превръща в пречка за разгръщане на предприемачеството, както и за преки чуждестранни инвестиции. Очевидно е, че форсирането на производството на електроенергия от възобновяеми източници беше прибързано, защото доведе до необосновано поскъпване на електроенергията, и вследствие на това не само до оскъпяване на производството, но и до рязко нарастване на социалното недоволство сред слоевете на населението с ниски доходи. Цената на електроенергията в България е не само производствен въпрос, но за разлика от други страни преди всичко социален поради изключително ниското жизнено равнище на българския народ.

Оптимизацията на структурата на производството на електроенергия следва да върви ръка за ръка с една национална програма за рязко увеличаване на енергийната ефективност. Това изисква рязко разширяване на ползването на нови технологии на потреблението на електроенергията, което от своя страна е свързано със сериозни по обем инвестиции. Затова производството и икономията на електроенергия следва да се разглеждат като двете страни на един и същ медал.

Образованието следва да бъде подчинено на ускорено повишаване на трудовата заетост.

²⁸ Затова той става все по-често обект на организираната престъпност, шпионажа и съботажа. Информационните и комуникационните технологии се явяват основата на решаването на въпросите свързани със сигурността при ползването на интернета.

Проблемите свързани със заетостта (високия относителен дял на младежката безработица и дълготрайна безработица) могат да бъдат решени с помощта на повишаване на икономическия растеж, независимо, че това твърдение всеповече и повече се поставя под съмнение от сериозни икономисти, изучаващи връзката между икономически растеж и равнище на заетост.²⁹

Ситуацията в България в сферата на заетостта има някои специфични особености. Рязкото съкращаване на числения състав на армията и превръщането ѝ в професионална, на органите на вътрешната сигурност, на огромния партийен и държавен апарат, на броя на заетите в оръжейната индустрия, на заетите в селското стопанство, както и неவிжданата в модерната българска история емиграция допълнително утежни ситуацията на трудовия пазар, достатъчно усложнила се вследствие на смяната на икономическата система. В резултат на това броят на търсещите работа рязко се увеличи, но качеството на предлаганата от тях работна сила е ниско и не отговаря на търсенето, предизвикано от промяната на стопанската структура. При тези условия да не се предприема нищо за повишаване на заетостта е политически безотговорно.

От една страна, шансовете на страната са в развитие на икономика, базираща се на знание. От друга страна, за тази икономика на знание започва да се чувства сериозна липса на квалифицирана работна ръка. Освен това, пространствената и професионална мобилност е ниска, първата в резултат на изключително лошото качество на инфраструктурата, не даваща възможност за повишена мобилност, втората поради слабо развитата система на преквалификация. Очевидно, че тук става дума за решаването на проблем от рода на „квадратурата на кръга“.

Преобладаващата част от българските младежи виждат своето бъдеще като служители във фирми, но не и като предприемачи. Инициативността не е българска национална черта. Дори думата предприемач е напълнена с негативно съдържание. Тя се е превърнала в синоним на търгаш. Много често предприемачеството се свързва с представителите на бившата комунистическа номенклатура, която в първите години на прехода и вследствие на неподготвената и в значителна степен в резултат на корупцията опорочена приватизация успя да преобразува своята политическа власт в икономическа. От друга страна, не бива да се подценява и един обективен факт, който от една страна изглежда като недостатък, но от друга страна може да се превърне в силен тласък за развитието на предприемачеството в България. Западноевропейците имат силно специализирано знание, докато българинът има сравнително по-широко знание, разбира от „повече неща по малко“, което обаче е изключително важна предпоставка за решаване на проблеми от различно естество и намиране на нестандартни решения. Българинът е не толкова склонен към структурирано и предметно мислене, отколкото към абстрактно, често разводнено мислене, което значително по-лесно ражда нови идеи.

На България е нужна една общонационална инициатива за разгръщане на предприемачеството, за изграждането на нови фирми.³⁰ Страната се нуждае от предприемачи, твърдо решени да дадат всичко от себе си, за да реализират своите бизнес идеи. Само успехът на стотиците хиляди български предприемачи може да гарантира разкриването на все нови и нови работни места, да осигури висока трудова заетост и в крайна сметка благоденствието на народа и просперитета на цялата страна. Само по пътя на развитие на предприемачеството, ускорената акумулация на национален индустриален, финансов и хуманен капитал, на включване на фирмите в регионалните и глобални вериги за създаване на стойност

²⁹ Привърженици на тезата за силна взаимовръзка между икономически растеж и равнище на заетост се опират на изследванията на американския икономист Arthur Melvin Okun, според който при достигането на определен реален икономически ръст безработицата започва да намалява. Но изследванията през последните години показват, че тази пряка връзка не се проявява.

³⁰ Така например, Унгария, е разработила национална програма за превръщане на страната в център за създаване на фирми в Централна и Източна Европа.

ще може радикално да се промени безперспективният модел на икономическото развитие на страната, опиращ се на висока зависимост от чуждестранни инвестиции в трудоемки сфери на икономиката с широко приложение на нискоквалифициран и нископлатен труд на средства от бюджета на Европейския съюз.

Новите фирми са „машините“ за разкриване на нови работни места. Тук на първо място следва да се споменат фирмите от такива перспективни стопански отрасли като информационните и комуникационните технологии, биотехнологиите, медицината, фармацевтичната промишленост, индустрията на здравето като цяло, електрониката, електротехниката, производството на биохрана и т.н.

Общонационалната инициатива следва да има за цел:

- премахване на съществуващите ограничения и пречки за развитието на новоучредените фирми;
- създаване на нормативно-правна уредба за улесняване на достъпа на новосъздаваните фирми до паричния и капиталовия пазар;
- създаване на условия за поощряване учредяването на нови фирми в перспективните отрасли на икономиката със средства от двата фонда за рисков капитал към предлаганите две специализирани държавни банки;
- рязко съкращаване на иновативния процес от лабораторията до производството и пазара;
- подпомагане на научно-изследователската дейност както в рамките на системата на образованието, така и в системата на Българската академия на науките (БАН);
- използване на инженерно-техническия потенциал на пенсионираното население чрез привличането на пенсионери под формата на съветници в новоучредяваните фирми с помощта на система от парични стимули, финансирани от държавния бюджет;
- държавно подпомагане на безработни при учредяване на собствени фирми в рамките на Национална програма „От безработен до предприемач“.

Ролята на държавата като инвеститор в икономиката следва чувствително да се повиши. За това е необходимо да се увеличи рязко приходната част от бюджета. В България се прави все още твърде малко за утвърждаване на данъчната дисциплина. Укриването на данъци, не на последно място с помощта на офшорните зони, е все още широко разпространено. Плоският данък следва да бъде заменен с прогресивен. Необходимо е да се въведат по-големи прогресивни ставки в имуществените данъци, защото в резултат на приватизацията и реституцията възникна висока концентрация на имущество в сравнително малка част от българското население, която следва да внесе своя принос в решаването на общонационалните проблеми.

Следва да се въведе и банков данък по подобие на този в Унгария или да се увеличи корпоративния данък върху печалбата на банките въпреки неизбежната в такива случаи остра критика от страна на МВФ и ЕС.³¹ Опитът в Унгария показва, че въпреки високия банков данък чуждестранните банки нямат намерение да напуснат страната и по такъв начин да се лишат от възможността да реализират значително по-високи печалби, отколкото в своите страни. Въвеждането на банков данък в България е целесъобразно като се има предвид факта, че чуждестранните банки, управляващи значителна част от българския капитал реализират много високи печалби на фона на изнемогващия български бизнес и широко разпространената бедност.

³¹ Банковият данък в Унгария беше въведен през 2010 г. в размер на 0,5% от балансовата сума на банката (в Словения, например, банковият данък се определя на основата на реализираната печалба). През 2013 г. беше въведен и т.н. данък върху трансакциите в размер на 0,2% от размера на сумата (при теглене на налични пари) размерът на данъка е 0,3%.

Увеличаването на приходите в бюджета създават условия за рязко повишаване на квалификацията на работната сила и като следствие на това за повишаване на производителността на труда чрез държавни инвестиции в образованието и научно-техническата и развойна дейност към учебните заведения. Безповишаване на квалификацията на безработните, и особено на младежите без работа, проблемите със заетостта и безработицата едва ли могат да бъдат решени.

България се нуждае от радикална образователна реформа.

Необходимо е акцентът в обучението да се пренесе от предаването на фактологическо към предаването на методическо знание, даващо възможност за решаване на реални проблеми в живота. Общообразователното обучение следва да се намали до един разумен минимум за сметка на предаване на ново методическо знание.

Необходимо е да се обърне сериозно внимание на професионалното обучение. Очевидно е, че преследваната от последната Европейска комисия цел, увеличаване на относителния дял на завършилите висше образование до 40% трябва да отстъпи място на разширяване на професионалното обучение. Безспорно е, че професионалното обучение е най-ефективния метод за ограничаване на младежката безработица в Европа. Освен това системата на професионалното обучение дава възможност за придобиване на професионални умения в съответствие с конкретните изисквания на икономиката.

Висококвалифицираните работници в България са в преобладаваща си част над 50 години. Това се дължи на съществуващата в условията на социализма дуална система на образование. В страната е възникнала странна ситуация. Българските семейства предпочитат техните деца да станат висшисти, а не висококвалифицирани работници или занаятчии. В страната има твърде много висши учебни заведения и много студенти, а висококвалифицирани работници липсват.

Следва да се възстанови практиката на предоставяне на държавни стипендии за запознаване с чуждия опит. Очевидно е, че за програмисти и графични дизайнери е важно да посетят такива страни като САЩ, Япония, Индия и Израел. Все още повечето българските политици са в плен на догмите на неолибералната политика, утвърждаващи, че икономиката е „решението“, а държавата „проблемът“. Необходимостта от оттеглянето на държавата от икономиката се обяснява с аргумента, че по такъв начин икономиката става по-динамична, конкурентоспособна и иновативна. Пренебрегва се напълно фактът, че държавата може да бъде мотор на иновациите, какъвто е случаят в Германия. Без системата на държавни субсидии германската икономика не би могла да бъде така иновативна и толкова конкурентоспособна, каквато е в момента.

Крайно време е българският политически елит да прекрати практиката на политическа абстиненция. След глобалната финансова и икономическа криза погрешността на предположението, че пазарът може да се саморегулира, не подлежи на съмнение. Ролята на държавата в икономиката следва не само да бъде преразгледана, но и осмислена поновому.

Държавата следва да има не активна, а активираща функция при разгръщането на съзидателната енергия на българските граждани. Тя е призвана да съдейства и подпомага пряко и непряко развитието както на предприемачеството и учредяването на нови фирми, така и на широка мрежа от стопански образования, действащи на принципа на взаимопомощта като кооперации, сдружения, асоциации и др. в сферата на стопанството и социалната сфера. Необходимо е държавата не само да продължи да бъде основен посредник между социалните партньори – работодателските съюзи и профсъюзите, но и да инициира нови форми и средства за разширяване и задълбочаване на социалното партньорство.

Държавата следва да продължи своята роля като основен инвеститор в изграждането на инфраструктурата. При това е необходима рязка промяна на акцентите. В условията на ускорена дигитализация на значителни сфери на обществения, стопанския и личния живот акцентът следва да бъде пренасочен от изграждането на материална към дигитална инфраструктура, което съответства и на най-перспективното направление в развитието на българската икономика – софтуерното производство.

Разбира се, изграждането на магистрали ще улесни товаропотока, но основната част от този товаропоток не е свързан с българската икономика и има чисто транзитен характер. Следва приоритетно да се помисли за повсеместното въвеждане на високоскоростен интернет. Необходимо е държавата да поеме и функцията на модернизатор както по отношение на стопанството, така и на социалната сфера. Крайно време е тя да пристъпи към постепенното въвеждане и утвърждаване на социална етика.

1.5. Икономически растеж и благосъстояние

Основна цел на всяко граждански отговорно правителство трябва да бъде повишаването на благосъстоянието на народа. Но икономическият растеж не може да бъде политическа цел. Той е по-скоро един индикатор за това, как се променя икономическата ситуация, материалното благосъстояние на народа, както и състоянието на фирмите. Той не отчита преразпределителните процеси в обществото и в стопанството, както и развитието на нематериалните аспекти на качеството на живот. От една страна, икономическият растеж може да облагодетелства само една незначителна част от населението и да води до влошаване на жизненото равнище на по-голямата му част. От друга страна, повишаването на дохода води до промяна в структурата на потребление и увеличаване на значението на свободното време за развитието на индивида, което от своя страна влияе забавящо на икономическия растеж.

Практиката показва, че една краткосрочна политика на увеличаване на икономическия растеж може да нанесе трудно поносими загуби на стопанството и огромни вреди на природната среда.

Интерпретациите за значението на икономическия растеж за благосъстоянието на населението не са еднозначни. Преобладава обаче мнението, че намаляването на икономическия растеж може да доведе до рязко увеличаване и изостряне на икономическите и социални проблеми в обществото. Не може да се пренебрегне фактът на силна корелация между икономическия растеж и благосъстоянието. Безспорно е, че повишаването на материалното благосъстояние позволява по-големи грижи за здравето и вследствие на това до повишаване на качеството на медицинското обслужване, което в крайна сметка води не само до намаляване на детската смъртност, но и до увеличаване на продължителността на живот. Икономическият растеж води до увеличаване на свободното време и по този начин до повишаването на благосъстоянието. Съвсем друг е въпросът, че между благосъстоянието и удовлетворението от водения начин на живот почти не съществува зависимост.

Провежданата икономическа политика след политическата и икономическа криза в края на 1996г. и началото на 1997г., както и въвеждането на валутен борд доведоха до относителна макроикономическа и финансова стабилност и до ускоряване на икономическия растеж. Но динамиката на икономическия растеж се оказва недостатъчна за ускоряване на процеса на доближаване до средното равнище на развитие за страните-членки на ЕС. България си остава втората най-слабо развита страна в ЕС. Тревога буди фактът, че тя дори изостава от другите нови страни-членки на ЕС в Централна и Източна Европа.

Националната програма за реформи (2011-2015г.) предвижда един, меко казано, нереален растеж на българската икономика.³² „В периода до 2020г. се очаква българската икономика да расте със среден темп от 3,9%. В средносрочен период до 2015г. се очакват темпове на растеж на българската икономика от малко над 4% в реално изражение, но отклонението от потенциалния БВП, макар и намаляващо, ще остане отрицателно до 2013г. В базисния сценарий, на основата на производствена функция е оценено, че потенциалният растеж на България за периода 2011-2014г. ще бъде средно около 2,8%, а в периода до 2020г. се очаква да бъде съответно 3,4%. Потенциалният БВП на страната ще засилва растежа си до 2016г. след което се очаква леко забавяне дължащо се на отрицателният принос на труда поради застаряването на населението и намаляването на коефициента на заетост.“³³

Българската икономика все още не е преодоляла последствията от резкия спад на БВП от 5,48% през 2009г. Икономическото развитие е доста противоречиво. Докато през 2011г. БВП нараства с 1,84%, през 2012г. икономическият растеж се забавя до 0,78% и през 2013г. до 0,5%. За 2014г. българското правителство е заложило ръст на БВП от 1,8%. Прогнозата за икономическия растеж се основава на допускания за развитието на факторите на икономическия растеж (повишаване на производителността на труда, публични и частни инвестиции, повишаване на заетостта, инвестиции в научно-изследователска и развойна дейност). Но този растеж не се опира на задълбочено разработен и обоснован национален икономически модел.

На България ще е необходим средногодишен темп на нарастване на БВП в размер на 4,5%, за да може да достигне нивото на Португалия (страната с най- малък БВП на човек от населението сред страните-учредителки на Евронзоната) през 2040г. и 5,5% за да достигне средното равнище за ЕС.³⁴

Икономическият растеж в България е допълнително затруднен в резултат на намаляване на населението в работоспособна възраст като следствие на емиграцията и застаряването. Населението в работоспособна възраст е намаляло със 7,7% за периода от 2000г. до 2010г. и се очаква да намалее с още 18,9% за периода до 2025г.³⁵

Коефициентът на еластичност между създаването на работни места и нарастването на БВП от 0,47% нарежда България на първо място сред новите страни-членки на ЕС. Този коефициент означава, че годишното нарастване на БВП с 1% води до увеличаване на заетостта с 0,47%. Ако икономиката расте с 2% годишно, то тя ще успее да достигне нивото на безработицата от 5,6% в навечерието на кризата едва през 2020г. По-нисък икономически ръст не ще позволи съкращаване на високата безработица. Анализът нагледно показва, колко важно е за българската икономика да генерира значително по-висок темп на растеж.

През годините на сравнително високия икономически растеж преди финансовата и стопанската криза новите работни места се разкриваха в отрасли, силно

³² Република България: Национална програма за реформи (2011-2015г.) в изпълнение на стратегия „Европа 2020“, 13 април 2011 г., София, България. Националната програма за реформи се базира на макроикономическата рамка за 2010-2015г. и оценките на потенциалния растеж до 2020 г. при допускания за основни показатели на външната среда на ЕК, Международния валутен фонд (МВФ) и Министерството на финансите на Република България, актуални към март 2011 г. Прогнозните стойности на показателите, съдържащи се в Националната програма за реформи и в Конвергентната програма на Република България (2011- 2014г.), са изчислени на базата на средносрочния макроикономически модел и модел за оценяване на потенциалния растеж с филтър на Ходрик-Прескот на Министерството на финансите, като са използвани и разчети на Националния статистически институт (НСИ) и Националната здравно-осигурителна каса (НЗОК) (Таблица 1). В базисния макроикономически сценарий не са включени ефектите от провеждане на заложените в програмата реформи.

³³ Република България: Национална програма за реформи (2011-2015г.) в изпълнение на стратегия „Европа 2020“, 13 април 2011 г., София, България, стр. 12.

³⁴ Pritha Mitra and Cyril Pouvelle, *Productivity Growth and Structural Reform in Bulgaria: Restarting the Convergence Engine*, IMF Working Paper, 2012, p. 5

³⁵ Пак там, стр. 4

чувствителни към промяната на конюнктурата на търсенето, каквито са строителството, секторът на услугите и секторите от индустрията, създаващи сравнително ниска добавена стойност. Именно в тези сектори бяха направени и най-големите съкращения, което е едно ярко доказателство за силно изразения цикличен характер на българската икономика.

Икономическият растеж не следва да бъде предимно резултат на увеличаващи се експорт и инвестиции, но и във все по-голяма степен на нарастващо потребление.

Голямото предизвикателство пред икономическия растеж в България е създаването на такива условия, че всеки работоспособен български гражданин да може да участва в него и да ползва плодовете от това участие. Това изисква създаването на стабилни условия за равнопоставеност на хората. Трудът на всеки трябва да бъде възнаграден и това възнаграждение да има стимулиращ характер. При това следва да се утвърди и убеждението, че всяка работа е достойна и заслужава социално признание. Само по такъв начин може да се възроди пословичното трудолюбие на българина, довело до превръщането на една глуха турска провинция в сравнително модерна държава за един изключително кратък исторически период. Въпреки сравнително ниския стандарт на живот не може да бъде пренебрегнат фактът, че България е една модерна индустриална държава.

Детерминантите на икономическия растеж са равнището на образование, иновациите, пазарната инфраструктура и качеството на работа на институциите. Многобройни научни изследвания показват, че темпът на икономически растеж корелира силно с развитието и състоянието на хуманния капитал, на инвестициите в информационни и комуникационни технологии, както и с трудовото законодателство.³⁶

Според една ранглиста на Института на германското стопанство във връзка със степента на благоприятност на бизнес средата, обхващаща 45 страни, България се нарежда на 44 място. С други думи, тя е главна причина не само за относително слабия интерес на чуждестранните инвеститори, но и за незадоволителния икономически растеж.

1.6. Преоткриване на ролята и значението на индустрията за устойчивото развитие на обществото

Допреди 10-12 години, когато икономическият модел на страните от англо-американския регион тържествуваше по света, отчитайки висок и стабилен икономически растеж, се провъзгласяваше едва ли не края на цикличността в стопанския живот. Германската икономика се разглеждаше като структурно остаряла поради високия относителен дял на индустрията в създаването на БВП. Препоръчваше се срочна модернизация, структурна преориентация към сферата на услугите.

Въпреки мрачните прогнози само за няколко години Германия се превърна в „локомотив“ на европейската икономика. Страната изживява едно второ „икономическо чудо“. Експортноориентираната германска индустрия като база на германския икономически модел се оказа в основата на впечатляващия икономически успех въпреки глобалната финансова и икономическа криза.

Пет са факторите за успеха на германския икономически модел. На първо място следва да се спомене силната индустриална база, гарантираща стабилност на процеса на създаване на нова стойност и висока степен на трудова заетост, на второ място е високо ефективната мрежа на стопански взаимоотношения между

³⁶ Barro, R 1991) *Economic Growth in a Cross Section of Countries*, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 106, No. 2, pp. 407 – 443; Belogrey, N., R. Lecat and T. Maury 2006), *Determinants of Productivity per Employee: An Empirical estimation using panel data*, *Economic Letters*, Elsevier, vol. 91 2), pp. 153-157; Gust, C., and J. Marquez 2004), *International Comparisons of Productivity Growth: The Role of Information Technology and Regulatory Practices*, *Labour Economics*, Vol. 11.

големи концерни и малки и средни, в повечето случаи фамилни фирми сводещи позиции в многобройни ниши на световния пазар, на трето място са силно развитите и затворените в рамките на германската икономика вериги за създаване на стойност, включващи индустриалните фирми и фирмите, предоставящи индустриални услуги, на четвърто място е използването на възможностите на глобализацията за по-силна интеграция в световната икономика и на пето място - концентрацията на експортноориентираните индустриални фирми върху научно-изследователска и развойна дейност, на развитието на нови технически средства и технологии.

Независимо, че през последните десетилетия относителният дял на индустрията в създаването на БВП намалява, тя си остава мотора на съвременната икономика. Това се дължи на факта, че тя в най-значителна степен способства за повишаването на производителността на труда, за развитието на научно-изследователската и развойна дейност и има мултиплициращ ефект върху всички други отрасли на икономиката.

За намаляването на относителния дял на индустрията в създаването на БВП за сметка на сектора на услугите има обективни причини. В основата на този процес е една дългосрочна тенденция в сферата на личното потребление. С увеличаването на личния доход се увеличава потреблението на услуги при едновременно намаляване на потреблението на произведени стоки. Тази тенденция е особено ярко изразена в развитите страни. Освен това поради местния си характер, услугите не са подложени на остра конкуренция, какъвто е случаят с индустрията. Също така се наблюдава и слаба еластичност между потреблението на услуги и техните цени (повишаването на цените на услугите не води автоматично и в значителен размер до намаляване на потреблението в сферата на здравеопазването, образованието и правните услуги; същото важи и за услугите, ползвани от фирмите във връзка с информационното обслужване, счетоводството, одита, юридическите услуги, други професионални бизнес-услуги). Това дава възможност на сектора на услугите да поддържа сравнително високи цени и възвращаемост на инвестирания капитал. За увеличаването на относителния дял на сектора на услугите в създаването на БВП способства и специализацията в индустрията, която ускорява и процесите на аутсорсинг (outsourcing) на услуги.

Индустрията е много мобилна и може лесно да бъде премествана в зависимост от икономическата изгода, която може да ѝ предостави една по-благоприятна от гледна точка на цената на факторите на производството и данъчното облагане бизнес среда.

Проблемът в Европа е, че мобилността на индустрията достигна такова ниво, което по същество застрашава цялата икономическа структура и дава достатъчно основания да се говори за „деиндустриализация“ на континента.

Финансовата и последвалата я икономическа криза доведоха до преосмисляне на ролята на индустрията и нейното значение за икономическия растеж, експорта, иновациите, заетостта и благосъстоянието. Тя е силен стимул за разработването на нова индустриална политика.

Въпреки процеса на деиндустриализация, индустрията си остава гръбнакът на икономиката на ЕС. Нейният относителен дял в обема на експорта на стоки е 75,6%, в общия обем на експорта 57%, в създаването на нова стойност 15,2%, в общия брой на заетите 14,4%, в разходите за научни изследвания и развойна дейност 65,3% и в разходите за иновации 49,3%.³⁷

През последните десетилетия като следствие на удължаване на веригата на създаване на стойност в индустрията се увеличава относителния дял на т.нар. индустриални услуги, което води до размиване на границите на сектора на индустрията и сектора на услугите, един процес на симбиоза, който се нарича

³⁷ *Industry as a growth engine in the global economy, Final Report, Cologne 1-12-2013, p. 11.*

„joint production“, а продуктите, съчетаващи индустриални продукти и услуги „hybrid products“. Относителният дял на този сектор в създаването на нова стойност в рамките на ЕС е 24,3% и е по-висок от показателя за целия свят от 20,8%.³⁸

Както вече беше посочено, в индустрията на ЕС се насочват 65,3% от инвестициите в изследователска и развойна дейност и 49,3% в иновации. Индустрията разчита изключително на заетите с т.нар. STEM качества (science, technology, engineering and mathematics). Тези професионални качества са изключително важни за обновяване на производствените мощности и използването на нови технологии. Индустрията е в основата както на националните, така и на глобалните вериги на създаване на стойност, което се отразява в тяхната роля за развитието на обема на международната търговия.

Прави впечатление, че страните с по-висок относителен дял на индустрията в създаването на БВП бяха засегнати по-слабо от кризата в сравнение със страните с по-нисък дял (единственото по-ярко изключение е Италия като втора след Германия с най-силно развита индустрия европейска страна, чието индустриално производство се съкрати почти с една четвърт от началото на кризата).

В световен мащаб индустрията формира един пазар с годишен стокооборот от около 10 трилиона щ.д. (7,8 трилиона евро). Заедно със строителството и енергетиката този стокооборот възлиза на 13 трилиона щ.д. (10,1 трилиона евро). В развитите страни индустрията създава добавена стойност от 5,200 щ.д. (4,047 евро) на човек от населението. В страните с формиращите се пазари този показател е само една четвърт от този в развитите страни. Достигането на нивото на развитите страни ще формира един допълнителен пазар за индустриални стоки и услуги в размер на 15 трилиона евро.³⁹

Безспорно индустрията е призвана да внесе своя дял в решаването на предизвикателствата на съвременната епоха – увеличаването на населението на планетата и промяната на климата – с помощта на нови технологии и по такъв начин чрез нови индустриални решения.

Индустрията в САЩ и ЕС е все по-силно изложена на конкуренцията от страните с формиращи се пазари. За периода от средата на 90-те години до 2013г. техният относителен дял в създаването на съвкупния БВП в световен мащаб нарасна от 20% на 38%. Този процес се съпровожда с изключително динамично акумулиране на основен капитал. Годишният обем на акумулация нарасна от 1,700 млрд. щ.д. (1,807 млрд. евро) през 2002г. на 9,300 щ.д. (7,237 млрд. евро) през 2013г.⁴⁰ В резултат на този изключителен ръст понастоящем половината от световните инвестиции се правят в страните с формиращи се пазари и в развиващите се страни. Съвременното технологично знание пробива своя път към производството само по пътя на инвестиции в основен капитал. Това обяснява и факта, защо страни произвеждащи инвестиционна техника и оборудване имат излишък в търговския си баланс.

Страните с формиращи се пазари се превърнаха във водещи в сферата на индустрията. Докато през 2000г. техният относителен дял в световното индустриално производство съставляваше едва 9,6%, то през 2012г. той е вече 27,5%. Този рязък ръст се дължи преди всичко на индустриализацията на Китай, чийто относителен дял нараства от 7% на 23%. Китай се превърна във водещата индустриална държава на света, създаваща добавена стойност от 2,45 трилиона щ.д. (1,91 млрд. евро), което е повече от добавената стойност на индустрията в целия ЕС – 2,25 трилиона щ.д. (1,75 млрд. евро).

³⁸ *Industry as a growth engine in the global economy, Final Report, Cologne 1-12-2013, p. 12.*

³⁹ *Industry as a growth engine in the global economy, Institut der deutschen Wirtschaft, Koeln, 1.12.2013.*

⁴⁰ *Industry as a growth engine in the global economy, Institut der deutschen Wirtschaft, Koeln, 1.12.2013.*

Относителният дял на индустрията в създаването на БВП в ЕС, както вече беше посочено е 15,2%, номиналният обем на новосъздадената стойност през 2012г. възлиза на 1,757 млрд. евро. Тя обхваща около 2,13 млн. производствени единици. Европейската индустрия създава 80% от експорта и привлича около 80% от средствата предоставени от частни източници за научни изследвания и развойна дейност.

Относителният дял на първите пет най-големи европейски икономики (Германия, Италия, Франция, Великобритания и Испания) в обема на индустрията на страните от ЕС възлиза на 70%. Полша, Литва, Унгария и Германия са страните с нарастващ относителен дял на индустрията в създаването на БВП сред 27 страни-членки на ЕС за периода 2000–2012г.

Индустрията е носител на икономическия растеж, защото има огромно значение във веригата на създаването на стойността. Последните три десетилетия обаче се характеризират с преместване на производствените мощности от развитите страни в страните от Азия и тихоокеанския регион, което на практика доведе до силна деиндустриализация в САЩ и Европа. Макар че става дума преди всичко за материално-, енерго- и трудоемки сектори на индустрията и въпреки засилването на ролята на наукоемките сектори в развитите страни, процесът на деиндустриализация протича с висока скорост. В страните от Югоизточна Азия относителният дял на индустрията в създаването на БВП е над 25%, докато в страните-членки на Европейския съюз този дял е само 15,2%. В тесния смисъл на думата под „индустрия“ се разбира производството на стоки. В широк смисъл тя включва и производствено ориентираната част от сектора на услугите.

Традиционното понятие на индустрията включва:

- висока степен на механизация и автоматизация;
- значителни инвестиции в основни средства;
- задълбочено разделение на труда;
- масов характер на произвежданите стоки;
- висока материално- и енергоемкост.

Модерното понятие на индустрията включва:

- висока професионална квалификация на заетите;
- развита научно-изследователска и развойна дейност като източник на иновации и основа на производствения процес;
- значителни инвестиции в развитието на нови технически решения и нови технологии с цел намаляване на инвестициите в основни средства;
- използването на възможностите на интернационализацията и глобализацията за оптимизиране на предимствата от разделения на труда;
- мултипликационен ефект по отношение на други сектори на икономиката.

Между индустрията и сектора на услугите съществуват тесни взаимозависимости. В индустрията се забелязва тенденция на силна ориентация към потребителя в резултат на индивидуализиране на търсенето, което в крайна сметка води до предлагането на нови и все по-комплексни и индивидуални продукти. Индустриалните стоки съдържат все по-голям относителен дял на услуги. Обособяването на тези услуги извън производството води до разширяване на сектора на услугите. Едновременно с реализацията на продуктите се продават все повече съпътстващи услуги, което на практика означава удължаване на веригата на създаване на стойността. По такъв начин възникват производствени единици, които имат хибриден характер.

Преосмислянето на ролята на индустрията за социално-икономическото развитие в развитите страни през последните години даде повод на много икономисти да заговорят за „трета индустриална революция“. В центъра на тази революция са новите информационни и комуникационни технологии, интернет, новите технологии във връзка с енергодобива от възобновяеми източници. По същество става дума за възникването на наукоемка индустрия с висока степен на

иновативност. По същество „третата индустриализация“ води до рязко ограничаване на зависимостта на икономическия растеж от потреблението на суровини и енергия.

През октомври 2012г. Европейската комисия публикува обновено съобщение във връзка с разработването на концепции за укрепване на индустриалната база в Европа. В тяхната основа е залегнала стратегията за възраждане на индустрията за целите на стабилен икономически растеж Renaissance of Industry for a Sustainable Europe–(RISE), насърчаваща технологичните, стопанските, финансовите, екологичните и социалните иновации с цел трета индустриална революция, включително стратегия за ефективност, която води до повторна индустриализация на Европа. Тази стратегия е част от стратегията за екологично социално пазарно стопанство със стабилен растеж в рамките на Европейския съюз.

Стратегията RISE трябва да бъде интегрирана в екологична и социална пазарна икономика в съответствие с принципите на предприемачеството, лоялната конкуренция, дългосрочната цел за вътрешно поемане на външните фактори, добрите финансови политики и вземащи предвид околната среда и икономическите рамкови правила.

Комисията за индустрия, научни изследвания и енергетика на Европейския парламент обсъжда вече от няколко месеца приемането на Пакт за реиндустриализация на Европа, който следва да бъде приет от страните-членки на ЕС преди провеждането на изборите за Европейски парламент през май 2014.

Европа осъзнава все по-ясно, че акцентирането върху реструктурирането на енергийната система в съответствие с критериите за поносимост от гледна точка съхраняването на природната среда през последните години е довело до систематично подценяване на индустриалната политика, която в крайна сметка е от решаващо значение за икономическото развитие и за развитието на благосъстоянието на населението.

Целта на Пакта е разработването и провеждането на единна индустриална политика от гледна точка на Европейската икономическа общност, а не от гледна точка на интересите на отделните страни-членки на ЕС. Именно затова е необходимо да се разработи национална стратегия за нова високотехнологична индустриализация на България, която, от една страна, да бъде в унисон с европейската концепция, а от друга страна, да отчита специфичните особености на страната.

Европейският комисар по въпросите на индустрията Антонио Таяни (Antonio Tajani) е автор на предложението за увеличаване на дела на индустрията в създаването на БВП в рамките на ЕС от 15,5% до 20% до края на 2020г. Причина за това е намаляването на относителния дял на индустрията в Европа в създаването на брутната добавена стойност от 2000г. насам. Единственото изключение е Германия, където този дял е константен.

Също така се наблюдават значителни различия между отделните страни. Докато относителният дял в Чехия е 24,7%, Ирландия 23,3%, Унгария 22,7% и Германия 22,7%, то в Гърция, Франция и Великобритания е под 10%.

Следва да се отбележи, че нарастването на относителния дял на индустрията в създаването на брутната добавена стойност в Чехия, Унгария и Полша е резултат на значителни преки чуждестранни инвестиции, преди всичко от Германия.

Намаляването на относителния дял на индустрията е не само следствие на увеличаване на относителния дял на сектора на услугите, но и резултат на влошаването на конкурентоспособността. Това се дължи не само на неблагоприятното развитие на ценовите компоненти (изпреварващо нарастване на работната заплата по отношение на производителността на труда, на суровините и

енергията), но и на ефективността в работата на институциите, на финансовите, стоковите и трудовите пазари.

Прави впечатление, че някои посткомунистически страни вече сериозно работят по въпросите за реиндустриализацията. Така например, през ноември 2013г. унгарският министър-председател Виктор Орбан очерта реиндустриализацията като приоритетно развитие на унгарската икономика. Той планира да изведе страната на първо място по относителен дял на индустрията във формирането на БВП в Европейския съюз. Унгарският министър-председател призна също така публично, че страната отдавна се е простила с нереалистичната идея да се превърне във финансов център на Централна Европа и вижда реални перспективи за унгарската икономика в процеса на реиндустриализация. Унгария беше една от посткомунистическите страни, които бяха най-силно засегнати от финансовата и икономическата криза. Страната взе огромен кредит от 22 млрд. щ.д. от МВФ, който вече успя да върне. С огромни усилия беше постигната финансова стабилизация. Сега всички усилия се насочват към реиндустриализацията.

Една реална индустриализация на развитите страни от Европейския съюз предполага връщане на определени производства от Китай и другите азиатски страни. Но това на практика е не само трудно реализуемо, но и малко вероятно. По-реално е едно преместване на акцента върху страните в Централна и Източна Европа. За това говорят определени факти.

От решаващо значение при преместването на определено производство от Западна Европа в чужбина е не толкова възможността за по-ниски трудови разходи, колкото възможността за по-ниски общи производствени разходи. Когато производството е преместено, например в Китай, и търсенето на определени стоки се е увеличило внезапно, бързата им доставка в Европа е свързано с много високи разходи. Ако търсенето внезапно спадне, то възниква непълно натоварване на производствените мощности. При това производството в Китай е като правило масово и многосерийно. Затова изготвянето на продукти в различни варианти, на малки серии и с променливо потребителско търсене в Китай не е икономически целесъобразно. За тази цел Централна и Източна Европа е значително по-подходяща, не на последно място поради малките разстояния. Краткото време на транспортиране в Европа в сравнение с времето на транспортиране от Китай (от три дни до няколко седмици) е едно значително логистично предимство.

1.7. Структура и състояние на българската икономика

Българската икономика е отворена, с експортна ориентация, в която доминираща роля играят транснационални концерни в основните стопански отрасли, и преди всичко в сферата на финансите. До началото на финансовата криза през 2008г. източници на сравнително високия икономически растеж бяха както преките чуждестранни инвестиции и експорта, така и потреблението. През последните 10-15 години рязко нарасна обемът на банковите кредити, предоставени на населението, което от своя страна доведе и до рязко повишаване на цените на недвижимите активи. По същество възникна едно потребителско общество, което консумира значително повече отколкото произвежда.

Повече от едно десетилетие след политическите преобразувания през есента на 1989г. тогавашните архитекти на трансформационния процес в България бяха в плен на неолибералната икономическа концепция и икономическа политика, известна като „Вашингтонски консенсус“. Приватизация, дерегулиране и либерализация бяха основните стълбове на тази политика. Заеми за макроикономическа стабилност и структурни реформи бяха отпуснати от МВФ, Световната банка и Европейската банка за възстановяване и развитие (ЕБВР). Не само сред политическия елит, но и в държавната администрация се утвърди икономическо мислене, базиращо се на пазарния фундаментализъм, утвърждаващ

пазара като най-добрия регулатор на стопанския живот и отхвърлящ участието на държавата в икономиката с твърдението, че тя е лош стопанин и предприемач.

Неадекватната икономическа политика през 90-те години доведе на практика до разрушаване на основни сектори на българската индустрия. Тя е с много ниска добавена стойност и не произвежда нито един индустриален продукт със световна или европейска известност. Най-голям е броят на заетите в текстилната, следвана от хранително-вкусовата промишленост. Над 70% от заетите в българската индустрия извършват нискотехнологични дейности, свързани основно с преработката на суровини. Само 3% от износа е високотехнологичен. В страната все по-остро се чувства недостиг на научни работници и инженери.

Българските политици и съветващите ги икономисти следва да се простят с опроверганата от живота теоретична концепция за това, че структурата на една икономика се развива спонтанно и стихийно, изключително под въздействието на пазара, на пазарния механизъм.

По-високият относителен дял на индустрията в създаването на БВП в сравнение със средния показател за страните-членки на ЕС се дължи главно на специализацията в трудоемки отрасли (текстилна и облекло, кожени изделия, обувки) и в капиталоемки отрасли (производство на цимент, рафинирани нефтопродукти и неметални минерални суровини). Делът на два от високотехнологичните сектори (машиностроене и химическа промишленост) в създаването на добавена стойност рязко намалява. Секторът, произвеждащ суровини, е по-голям от средния за ЕС поради по-големия дял на селското стопанство. Икономиката се доминира от сектори с ниска и средна до ниска интензивност на прилагане на технологиите. Структурата на индустрията демонстрира сравнително висока степен на индустриализация (черна и цветна металургия, тежка и лека химия, тежко, средно и леко машиностроене, електротехническа, електронна промишленост и т.н.).

Периодът от 1989г. до 2013г. може без увеличение да се нарече период на деиндустриализация на България, на значително намаляване на ролята на индустрията в икономиката на страната.

Структурата на преките чужди инвестиции е една от причините за продължаващата структурна небалансираност на българската икономика и намаляването на дела на индустрията. В тази структура преобладават инвестиции във финансовата интермедиация (банки, застрахователни компании, инвестиционни и пенсионни фондове), в сектора на недвижимите имоти (особено в хотели и хотелски комплекси, търговски центрове и бизнес- сгради), както и в сферата на търговията на дребно (търговията на дребно се доминира от немските търговски вериги). Чуждите преки инвестиции в сферата на индустрията са незначителни. В страните от т.нар. Вишеградска група (Полша, Чехия, Словакия и Унгария) преките чужди инвестиции в индустрията съставляват около 40% от всички преки чужди инвестиции. Страните от Вишеградската група, както и Словения успяха да се включат във веригата на създаване на стойност на силно експортно ориентираната германска индустрия. В тези страни се настаниха транснационални германски концерни, които доминират в индустрията и експорта на тези страни. Практиката обаче показва, че настаняването на тези концерни в страните на Вишеградската група може да се окаже временно и поради бързото нарастване на трудовите разходи. Както всички инвеститори по света, така и германските концерни се ръководят от критериите за максимална възвращаемост на инвестиция капитал, които са движещата сила на процеса „run to the bottom“, т.е. на постоянното търсене на най-ниските производствени разходи.

Глобализацията и процесът на интеграция в рамките на Европейския съюз доведоха до изостряне на конкуренцията между държавите по отношение на станалия изключително мобилен капитал. Държавите са силно зависими от развитието на фирмите и инвестициите, които осигуряват заетост и благосъстояние

на населението. В определена степен се наблюдава една разрушителна конкуренция между отделните държави за привличане на чуждестранни инвестиции с помощта на въвеждане на ниски данъци и нисък социален стандарт, които ограничават възможностите на държавите да формират бюджетни средства, както за инвестиции в инфраструктурата, в образованието, в здравеопазването и в подпомагането на националното стопанство, така и за финансиране на преразпределителните процеси с цел подпомагане на социално слабите слоеве от населението.

Едва ли е целесъобразно да се разчита предимно на чуждестранни инвестиции за развитието на българската икономика и едновременно да не се предприема нищо за акумулиране на национален (държавен) и частен капитал, който да се инвестира в българската икономика, а не да бъде изнасян в чужбина.

За голямо съжаление една значителна част от преките чуждестранни инвестиции в годините преди финансовата и икономическата криза бяха насочени в сектори на икономиката, склонни към формиране на „ценови мехури“, какъвто например е секторът на недвижимите имоти. Пръскането на такива „ценови мехури“ води като правило до рецесия. На практика, една голяма част от тези инвестиции се загубва в резултат на рязкото падане на спекулативно високите цени по време на рецесията и задържа икономическия растеж.

Научни изследвания показват, че сред новите страни-членки на ЕС сравнително устойчив икономически растеж имат тези страни, които са с един относително силно развит експортен сектор и не привличат значителни преки чужди инвестиции в недвижими имоти.⁴¹

Икономическият растеж е в значителна степен затруднен от неефективното функциониране на финансовия пазар в България. Финансовият пазар има две основополагащи функции за развитието на всяко национално стопанство: акумулацията и инвестирането на капитала. Финансовият пазар трансформира спестяванията в кредити и по такъв начин дава възможност за съхраняване и увеличаване на овеществения капитал. При това инвестициите се насочват в тези сфери на стопанството, където се очаква най-висока възвращаемост на инвестирания капитал с помощта на преодоляване на информационната асиметрия и намаляване на транзакционните разходи.

Българският финансов пазар се развива еднопосочно. Усилията са насочени главно към акумулация на капитал от страна на банките и небанковите финансови институти. Инвестирането на акумулирания капитал в реалната икономика е все още слабо и твърде недостатъчно. Едва ли може да се очаква ускоряване на икономическия растеж, ако банките в България продължат своята политика да предоставят само ипотечни и потребителски кредити на населението, макар че тези кредити индиректно увеличават потреблението и способстват частично за икономическия растеж. Наивно е да се мисли, че преминаването към икономически растеж на основата на високотехнологична индустриализация може да бъде осъществено без рязко увеличаване на инвестициите в реалния сектор.

1.8. Състояние на българската икономика от гледна точка на нейната конкурентоспособност⁴²

През 2013г. България заема 57-мо място в класацията на страните по степента на тяхната конкурентоспособност (класацията обхваща 60 страни), което е влошаване с три места в сравнение с 2012г. и с 20 места по-лошо в сравнение с

⁴¹ Pritha Mitra, *Capital Flows to EU New Member States: Does Sector Destination Matter?*, International Monetary Fund, March 2011

⁴² В този раздел са използвани годишните доклади на Европейската комисия за развитието на индустрията и конкурентоспособността „Industrial Performance Scoreboard and Member States' Competitiveness Performance and Policies“, „Innovation Union Scorecard“, докладите на Световната банка „Doing Business“, докладите на Международния валутен фонд „Annual Report on Exchange Arrangements and restrictions“, както и резултатите на проучванията PISA за развитието на образованието.

най-добрия досега резултат – 38-мо място в класацията за 2008г.⁴³ България се нарежда на по-предни места по отношение на производствените разходи (4-то място), данъчното облагане (23-то място), участието в международната търговия (32-ро място). По отношение на управленската култура страната заема 59-то място, на състоянието на трудовия пазар 58-мо място, на научно-изследователската инфраструктура 54-то място, на институционалната рамка 53-то място и т.н.

Ниската конкурентоспособност на българската икономика е в най-голяма степен резултат на нейната слаба иновативност, както в сравнение с развитите държави, така и с посткомунистическите държави в Европа. Сравнителният анализ с последните е от изключително значение, защото дава възможност за реална оценка за протичането на трансформационния процес в България.

Десетте страни-членки на ЕС в Централна и Източна Европа обикновено се разделят на три групи. Първата група е на балтийските страни (Естония, Латвия и Литва), втората на средноевропейските страни (Полша, Чехия, Словакия, Унгария и Словения) и третата на страните от Югоизточна Европа (Румъния и България).

България е страната-членка на ЕС с най-нисък БВП на човек от населението. Той възлиза само на 18,3% от средното равнище на старите 15 страни-членки на ЕС и е нараснал от 7,4% за периода от 2000 до 2012г. Но в Румъния той се е увеличил за същия период от 7,8% на 20,9%. Това се дължи не на последно място на по-добрата икономическа структура на северната ни съседка и по-специално на по-високия дял на индустрията в създаването на БВП. Турция също има значително по-висок показател от България – 28,6% от средното равнище на 15 страни-членки на ЕС.

Структурата на българската икономика не създава необходимите предпоставки за ускоряване на икономическия растеж, като едно от най-важните условия за повишаване на благосъстоянието и жизненото равнище на народа.

Макар и силно засегнати от процеса на деиндустриализация в резултат на прехода от централизирано планово към свободно пазарно стопанство десетте страни-членки на ЕС в Централна и Източна Европа имат относителен дял на индустрията в създаването на брутната стойност от 27%⁴⁴, който е значително по-висок от показателя за всички 27 страни-членки на съюза от 19%. В България относителният дял на индустрията е обаче по-нисък от средния показател за десетте посткомунистически страни. Прави голямо впечатление високият относителен дял на индустрията в създаването на брутната стойност в Румъния (33%), както и в Чехия (31%) и Словакия (28%). Страната с най-висок дял сред старите 15 страни-членки е Германия с 26%.

Относителният дял на селското стопанство в създаването на брутна стойност е 6% и е най-висок сред посткомунистическите страни-членки на ЕС. Един относително голям аграрен сектор като правило изисква значителни капиталовложения и ограничава възможността за инвестиции с цел повишаване конкурентоспособността, например в научно-изследователска и развойна дейност. Силно развитият експортен сектор е доказателство за високата конкурентоспособност на една икономика. Показателят експортна квота (обем на експорта в БВП в проценти) показва в каква степен една национална икономика извлича полза от експорта. С най-високи експортни квоти от над 90% сред посткомунистическите страни в Европа са Словакия, Унгария и Естония. България има експортна квота от 68%, която е под средното ниво за десетте страни-членки на ЕС в Централна и Източна Европа. По-ниски квоти имат Латвия, Полша и Румъния.

⁴³ Swiss Institute for Management Development IMD), World Competitiveness Yearbook.

Според данни на Европейската комисия⁴⁵ през 2009г. българският експорт се понижава рязко с 11,2%. През 2010г. и 2011г. той нараства съответно с 14,7% и 12,3%. През 2012г. той отново се съкращава, макар и слабо със 0,4%. Растежът през 2010-2011г. се дължи преди всичко на изключително бавното нарастване на трудовите разходи, на разходите за работна заплата, макар че за периода 2000–2008г. те бележат един значителен растеж. През 2012г. средният ръст на експорта в десетте посткомунистически страни на Централна и Източна Европа е 4%, докато България отбелязва спад, макар и слаб. Това доказва, че България е една от страните, която най-трудно преодолява последствията от световната финансова и икономическа криза. При това българският експорт не е наукоемък и технологично интензивен, а трудо-, материал- и енергоемък.

Тези от посткомунистическите страни, които имат собствени валути и нямат валутни бордове, могат чрез постепенно обезценяване на националната валута да повишават конкурентоспособността на произвежданите стоки. За съжаление България не може да се възползва от този инструмент на валутната политика.

Степента на иновативност е една от най-важните детерминанти на конкурентоспособността на една икономика. Частните и държавни инвестиции в научни изследвания и образование са източника на иновациите. Иновационният индекс на Европейския съюз (Innovation Union Scorecard (IUS)) на десетте посткомунистически страни в Централна и Източна Европа е под средния индекс за целия ЕС (ЕС 27). Естония и Словения са посткомунистическите страни с най-висока степен на иновативност. Според Европейската комисия със средно ниво на иновативност са Словакия, Чехия и Унгария. Българската икономика се разглежда като икономика със слаба иновативност, въпреки положителния факт на повишаващи се частни инвестиции в научните изследвания и увеличаваща се интелектуална собственост под формата на патенти и търговски марки. Тревожно е обаче обстоятелството, че за периода от 2008–2012г. няма промяна в иновационния индекс на страната (единствената страна с по-лош показател е Румъния), което е едно друго ярко доказателство за застой в българската икономика.

Затова не следва да е изненада фактът, че относителният дял на високотехнологичните продукти в българския експорт е само 3%, докато средният показател за страните-членки на ЕС е 16%.

Училищното образование играе решаваща роля за конкурентоспособността на една страна. Според резултатите на Програмата за международно оценяване на учениците до 15 години (Programme for International Student Assessment (PISA)) за 2009г. най-добри резултати в трите проучвани области (умение да се чете, математика и природни науки) са постигнали учениците в Естония. Тези резултати са по-високи от средните показатели в развитите страни. С по-високи от средните резултати могат да се похвалят учениците в Полша и Словения. Резултатите в България обаче са под средното равнище. Сред обхванатите от PISA посткомунистически страни България заема предпоследно място пред Румъния. Тук следва да се изтъкне и фактът, че между резултатите и инвестициите в образованието се наблюдава силна пряка зависимост. България заема второ място след Румъния по относителен брой на учащите, прекратили образованието си – 12,5% по данни за 2012г. В Чехия този показател е 5,5%, в Полша 5,7%.

България е на предпоследно място по благоприятни условия за бизнес според Световната банка, както и по състояние на инфраструктурата. Затова не трябва да ни изненадва фактът, че българската индустрия е ниско конкурентоспособна.

⁴⁵ В материала се използват данни на Евростат и Европейската комисия, които позволяват сравняемост с данни за другите посткомунистически страни.

1.9. Кризисно състояние на научните изследвания, иновациите и конкурентоспособността

Без иновации, научно-изследователска и развойна дейност, както и висока професионална квалификация на заетите е невъзможно за едно национално стопанство да бъде конкурентоспособно на международния пазар. Постоянното въвеждане на нови продукти и технологии са задължително условие за запазване на конкурентоспособността, особено във високотехнологичните сфери на стопанството. То е основата за повишаване на производителността на труда, оптимизиране на производствените разходи и повишаване на доходите.

За периода 2000-2011г. разходите за научни изследвания и развойна дейност в България са се повишили от 0,51% до 0,56% от БВП.⁴⁶ Разходите на фирмите се увеличават от 0,11% до 0,30% от БВП, докато държавните разходи намаляват от 0,40% на 0,26% от БВП. Този показател за ЕС е 2,03% и за САЩ 2,75% от БВП. Въпреки приемането на национална стратегия за научни изследвания разходите за тях в сравнение с развитите страни са незначителни.

Постиженията в науката и технологиите, измервани чрез индикатора за качество на изследванията (composite indicator of research excellence) са на ниско равнище. Индикаторът през 2011г. възлиза на 24,7, докато в ЕС той е 47,86 и в САЩ 56,68. Това се потвърждава и от интензивността на прилагането на знания в икономиката (composite indicator of structural change). Индикаторът през 2011г. е 29,45, докато в ЕС той е 48,75 и в САЩ 56,68. Първият индикатор се е повишил за периода от 2005г. до 2010г. с 3,4%. Вторият индикатор се е увеличил за периода от 2000г. до 2010г. с 3,65%. Не е трудно да се пресметне, че с този темп на развитие на научните изследвания, развойната дейност и внедряването на иновациите на България ще са необходими десетилетия, за да достигне развитите страни. С други думи, българската икономика е слабо основана на знание.

Научно-изследователската и развойна дейност се финансира допълнително в рамките на ЕС от Фонда за регионално развитие и Кохезионния фонд. За периода от 2007г. до 2011г. от двата фонда са отпуснати 310,6 млн. евро за научни изследвания и иновации и 292 млн. евро в подкрепа на иновациите в малките и средните предприятия. „Участието на България в рамковите програми е слабо. Към месец февруари 2012г. България се нарежда на 20-то място сред държавите-членки на ЕС, както по отношение на броя на кандидатите (0,91% от общия брой за ЕС), така и по отношение на исканите финансови средства от ЕС (0,55% от общата сума на ЕС). Процентът на одобрените кандидати в размер на 17,2% е по-нисък от средния за ЕС (21,2%), което се отнася и за процента на отпуснатите от ЕС финансови средства в размер на 10,8% (при среден процент за ЕС 20,4%)“.⁴⁷

България има ниски нива на икономическа дейност, изискваща познания и цялостната ѝ структура не се е променила съществено през последното десетилетие. Условието на труд не са привлекателни за високопроизводителни изследователи. Липсата на квалифицирани човешки ресурси ще се яви пречка за повишаване на жизнено необходимите инвестиции в научни изследвания и развойна дейност. Рязкото увеличаване на разходите за научни изследвания и развойна дейност е предпоставка за повишаване на конкурентоспособността на българската икономика и осигуряването на качествени работни места.

Особено тревожни са ниското равнище на публично-частните съвместни научни публикации и много малкият брой изследователи от фирмите, както и ограниченият брой за патенти по Договора за патентно коопериране (ДПК) в сравнение със средните стойности за ЕС. Като цяло научните публикации са съсредоточени главно в областта на теоретичните науки.

⁴⁶ Research and Innovation Performance in Bulgaria: Country Profile 2013, European Commission, p. 11.

⁴⁷ Research and Innovation Performance in Bulgaria: Country Profile 2013, European Commission, p. 3

Патентоването изостава в сравнение с повечето европейски държави, което в определена степен се обяснява със съкращаването на обема на дейност на традиционните отрасли металургия, машиностроене и химическа промишленост.

Обезпокоително е, че само 0,2% от разходите за научно-изследователска и развойна дейност се падат на университетите. С други думи, научно-изследователската дейност в българските университети е в състояние на колапс.

България претърпява огромно изтичане на изследователи и висококвалифицирани кадри. Броят на дипломиралите се български студенти през 2010г., които са емигрирали в САЩ е по-голям от броя на студентите в Полша, чието население е почти 6 пъти по-голямо от българското. Поради това е необходимо да се направи нещо радикално, за да се спре изтичането на висококвалифицирани кадри. Общият брой на съвместните научни публикации с чуждестранни автори е много нисък.

При този обем на инвестициите, както от страна на фирмите, така и от страна на държавата, на България ще ѝ бъде много трудно да се движи нагоре по веригата за създаване на стойност и да се освободи от отрасловата специализация в нискотехнологичните производства. Няма подходяща среда за успешно взаимодействие между фирмите и научните звена (университети, научно-изследователски институти, лаборатории и т.н.).

Средствата за наука, които ще се предоставят от държавата би трябвало въввс по-голяма степен да се разпределят прозрачно на основата на конкурси и възоснова на реални преимущества на проектите, спечелили конкурсите. През юни 2012г. българското правителство прие Национална програма за развитие на научно-изследователската и развойна дейност, предвиждаща увеличение на инвестициите в размер на 1,5% от БВП. Но дори и това е недостатъчно.

1.10. Българската индустрия по време на социалистическия етап от развитието на страната

Мненията както за настоящето и бъдещето, така и за миналото на българската индустрия са силно поляризирани. От едната страна се твърди, че историята за българското социалистическо индустриално чудо е преувеличение и мит. Като аргумент служат статистически данни за обновяване на техническата и технологичната база през последните години и особено в години преди и след влизането на страната в ЕС. От друга страна, многобройни управленски и научно-технически кадри от близкото минало са на мнения, че въпреки грозните деформации в резултат на тоталитарното управление, България разполагаше със сравнително модерна и развита индустрия.

Основна характеристика на българската индустрия по времето на социализма, въобще на българския икономически модел беше преобладаващата роля на големите промишлени предприятия. Проблемите на прехода на българската икономика към свободно пазарно стопанство произтичат в значителна степен от изключителните трудности, свързани с тяхната адаптация към стихийно възникналото свободно пазарно стопанство в резултат на либерализацията на стопанската дейност и отдръпването на държавата от икономиката.

Всички правителства от самото начало на прехода до днешен ден се занимават с тези проблеми, макар че в резултат на приватизацията техният обем и острота значително намаляха. Сложността се заключаваше в това, че големите предприятия бяха не само най-големите работодатели, вплетени в едва изключително сложна система на силно разделение на труда, както в рамките на българската икономика, така и рамките на Съвета за икономическа взаимопомощ (СИВ), но и най-важният източник на приходи в бюджета, както и получатели на субсидии от него и на кредити за оборотни и инвестиционни нужди от БНБ. Опитите за тяхното реструктуриране и адаптация към свободното пазарно

стопанство през първите години на прехода се оказаха напълно безуспешни и доведоха до задълбочаване на проблемите, до остра банкова криза, прераснала в остра икономическа и политическа криза в началото на 1997г.

Индустриализацията на България след Втората световна война беше осъществена в значителна степен в рамките на една много по-мощна Програма за т.нар. социалистическа интеграция в рамките на СИВ, предопределила в значителна степен, както обема и така и направленията на инвестициите в българската икономика. Освен това тя беше реализирана при гарантиран пазар на произвежданата продукция, регулирани цени с гарантирана норма на печалба, много изгодни кредити от бившия Съветски съюз, както и при възможност за реализация на значителни доходи в конвертируема валута от реекспорт на закупен далеч под цената на световния пазар съветски нефт.

Индустриализацията имаше за цел не само рязка промяна на аграрния характер на стопанството, но и утвърждаване на приоритетно развитие на тежката индустрия. Огромните за размера на българската икономика инвестиции бяха финансирани както за сметка на бюджетни средства, в т.ч. и облигационни заеми от населението, така и с кредити с нисък лихвен процент, отпускани от бившия Съветски съюз.

Равнището на индустриализация и особено структурата на индустрията започна да навлиза във все по-остро противоречие със структурата на потребление, претърпяла значително изменение като резултат от повишаването на жизненото равнище на народа от средата на 60-те години. Българската индустрия не беше в състояние да задоволи повишеното търсене на потребителски стоки, въпреки направените значителни усилия за ускорено развитие на леката и хранително-вкусовата промишленост през 70-те и 80-те години.

Българската индустрия не беше изложена на острата конкуренция на международния пазар. Гарантираната реализация на произвежданите стоки, предимно на територията на бившия Съветски съюз не способстваше за повишаване на качеството и конкурентоспособността на българските стоки. Това на практика доведе до недостатъчно използване на производствените фактори, до ниска ефективност на производствения процес.

Системата на централизираното планиране не създаваше достатъчно подходящи условия за иновации. Материално-техническата база не беше адекватно обновявана, значителни капитални вложения бяха неефективно използвани (на първо място следва да се спомене изключително високия относителен дял на незавършеното строителство).

Въпреки всичко през 1989г. броят на индустриалните предприятия е 2 593, а броят на заетите лица е 1 580 000 души. Обемът на износа възлиза на 16,2 млрд. щ.д., като над 50% от износа са изделия на машиностроенето и на електрониката. България е сред 47-те държави в света, определени от ООН като индустриални държави в Доклада за развитието на човечеството. В своя доклад за състоянието на българската икономика Richard W. Rahn и Ronald D. Utt пишат: „От началото на 70-те години България направи огромни капиталови инвестиции..., което доведе до създаване на вдъхващи уважение производствени мощности и изследователски и развойни звена в областта на микроелектрониката... Нашата преценка е, че между 70 и 80 на сто от основните фондове са на съвременен ниво... През последните години на електрониката и далекосъобщителната техника се падат над 20% от българската национална промишлена продукция. В този отрасъл работят приблизително 130 хиляди души, от които около 8 хиляди са висококвалифицирани инженери...”.⁴⁸

⁴⁸ Richard W. Rahn, Ronald D. Utt, *The Bulgarian Economic and Transition Project*, 1990.

България притежаваше една сравнително иновативна индустрия. През 80-те години около 40% от компютърните системи и микрокомпютрите в рамките на СИВ се произвеждаха в България. Страната биваше често наричана „Силиконовата долина на Изтока“.⁴⁹

Втора част

2.1. Обективни причини за нова технологична индустриализация на България

Една значителна част от индустриалната база на България беше разрушена по време на прехода както по обективни, така и по субективни причини

Най-големият проблем на българската индустрия след началото на прехода беше загубата на пазарите за реализация, което доведе до ниска използваемост на съществуващите производствени капацитети. Загубените пазари за нашите производители беше не само резултат на нова политическа ориентация на страната, но и на недалновидност на управляващите. Масовата и касовата приватизация доведоха до едно селективно преобразуване на производствени мощности, ефективното използване на които в новите пазарни условия в някои случаи стана възможно, но в повечето не. На практика приватизацията беше едно преразпределение на националното богатство и узаконяване на новата структура на собственост без вливането на свеж капитал, което е най-характерната черта на всяка приватизация. Производствени фондове за над 30 млрд. лв. бяха „продадени“ за около 3 млрд. лв.

В процеса на приватизацията на индустриалните предприятия се допуснаха сериозни грешки. Така например, за приватизацията на стотици предприятия бяха привлечени водещите световни фирми, по чиито лицензии те бяха изградени или в системата на доставки, на които участваха, както това беше направено в една значителна степен в страните на Вишеградската група. Ето няколко примера за технологичното ниво тогава!

За нуждите на електро- и мотокарното производство бяха закупени над 10 лицензии за елементи и възли от известни западни фирми като „Бош“, „Плеси“, „Перкинс“, „Линде“, „Варта“, „Шльойман“. До 1989г. България изнесе в десетки страни по света над 1,2 милиона електро- и мотокари. Сега в страната на практика не съществува електро- и мотокарно производство.

В България имаше над 30 завода и големи цехове за производство на инструменти и матрици. Прецизните машини в тях, работещи с точност до микрон и само в термоконстантни помещения, бяха над 200, почти толкова, колкото са по това време в Швейцария, признат световен производител на инструменти.

Заводът за спираловодни тръби край град Септември, с чиято продукция бе изградена 70% от газовата мрежа на страната до 1990г., бе затворен под предлог, че прилага остаряла технология. От 13-те аварии с газови тръби у нас до 1990г. всички са при вносните тръби и нито една от нашите. Листовата стомана за тръбите се произвеждаше от „Кремиковци“ по оригиналната технология, създадена от научно-изследователските институти на БАН и на завода.

Завод „Ямболен“ за полиестерна коприна край Ямбол бе изграден с доставка на технологии и оборудване от световноизвестната „Хьост“, Германия. Той снабдяваше с продукцията си други заводи в страната, както и изнасяше една значителна част от своята продукция.

Списъкът на водещи индустриални предприятия, прекратили своето съществуване е много дълъг. Следва обаче да се споменат някои от тях: стоманолееярният завод

⁴⁹ *Le Mond diplomatique* vom 13.12.2013 „Staat und Mafia in Bulgarien“ vom Laurent Gaslin

в гр. Раковски, един от най-модерните в Европа свносно оборудване от Германия; заводът за фин трикотаж „Яница“ в Елхово с италиански и германски машини; заводът за пасмантерия в Болярово с машини и модели от Белгия; заводът за металорежещи машини в София с неговите уникални цехове; заводът за кондензатори в Кюстендил с машини от Япония; чугунолеярният завод в Орешака с техника от Германия; заводът за автобуси „Чавдар“ в Ботевград с лиценз от „Кесборер-Сетра“, Германия; заводът за полупроводници в Ботевград по лиценз на CSF, Франция; заводът за електропреобразователни прибори в Горубляне с лицензи от Япония; заводът за дизелови двигатели във Варна по лиценз на „Перкинс“, Англия.

България е една от страните с най-висок темп на деиндустриализация през последните 25 години в света

България е една от страните най-силно обхванати от процеса на деиндустриализация. Констатацията на този факт дори не изисква използването на статистически данни. Хиляди са изоставените, разрушаващите под влиянието на атмосферните условия стопански сгради на бившите индустриални предприятия. По-високият относителен дял на индустрията в създаването на БВП в сравнение със средната величина за ЕС не следва нито да заблуждава, още по-малко да успокоява. Тя се дължи както на една прекомерна индустриализация, така и на един изключително слабо развит сектор на услугите в условията на социализма. Проблемът е, че в българската индустрия преобладават отраслите с висока трудо- и енергоемкост. Водещи са нискотехнологични отрасли като текстилната и хранително-вкусовата промишленост. Относителният дял на високотехнологичната индустрия е много нисък. Затова може да се каже, че намаляването на относителния дял на индустрията в създаването на БВП е съпроводено с влошаване на качеството на нейната структура.

В дискусиите и полемиките по въпросите на българската индустрия много често към нея се причисляват отраслите за добив на суровини и материали. Изключително изгодната покупка на предприятия на суровинната промишленост от страна на водещи световни фирми, както и ниските трудови разходи доведоха до рязко нарастване на обема на продукцията и експорта. Включването на суровинните отрасли в индустрията изкривява картината за нейното състояние. Под индустрия следва да се разбира само преработвателната промишленост („manufacturing industry“) в смисъла, който в него влага Европейската комисия.

Трансформационният процес засегна не само въгледобива, производството на чугун и стомана, корабостроенето, текстилната индустрия (сектори, в които дори и в развитите страни имаха проблеми с десетилетия), но машиностроенето, военната промишленост и перспективната електротехническа и електронна промишленост. Нещо повече: дори в структурата на стойността на изделията на съществуващите индустриални предприятия се забелязва трайна тенденция на увеличаване на относителния дял на вноса.

През годините на прехода ролята на индустрията в българската икономика беше необосновано подценена. Българската индустрия достигна такова ниско равнище на развитие, което може да направи един процес на ВТ индустриализация просто невъзможен. Този очевиден факт се пренебрегва от значителна част на политическия елит. Ако не се предприеме нещо решително, страната напълно ще се деиндустриализира.

Отслабването на българската индустрия подкопава икономическия фундамент на нацията.

Трансформационният процес доведе до рязка промяна в териториалната структура на страната

Трансформационният процес доведе до рязка промяна в териториалната структура на страната. На първо място това се отнася до индустриалните райони и селища, които загубиха цялата или значителна част от своята икономическа база. Това доведе не само до проблеми със заетостта, доходите и рязко намаляване на населението в индустриалните градове, до тяхното обезлюдяване, но и до редица проблеми свързани с опазването на околната среда.

Целта на социалистическата териториална структура беше повсеместната индустриализация с цел утвърждаването на социалистическия начин на живот. Чисто икономическите аргументи и съображения играеха подчинена роля. В България като страна със слабо развита индустрия до началото на Втората световна война бяха изградени нови индустриални райони. С прехода към свободно пазарно стопанство разположението на производствените мощности, тяхното по-нататъшно използване или изоставане започна да зависи единствено от решенията на инвеститорите. В този процес има печеливши и губещи. По-големите градове - София, Пловдив, Варна и Бургас успяха значително по-лесно да се приспособят към новите пазарни условия благодарение на по-голямата диверсификация на стопанската структура, развита инфраструктура (пътища, летища, пристанища), по-голям пазар на работната сила, наличие на университети и научно-изследователски институти и звена, относително добро географско положение. Но градове и селища с индустриална моноструктура, предимно средните и малки индустриални центрове, и особено тези, намиращи се по периферията загубиха в значителна степен своята индустриална база, което доведе до безработица, бедност и обезлюдяване.

Това се дължи и на разпадането на изключително сложната система на взаимни доставки, която в условията на прехода беше заменена от свободна, регулирана от механизмите на пазарна система на договорни отношения.

Българските фирми имат слабо организирани вериги за създаване на стойност

Българската индустрия е главно комплектуваща с нисък относителен дял в създаването на стойността на крайния продукт. В процеса на производството на съставящи компоненти на крайното изделие се създава значително повече стойност отколкото в процеса на окомплектоването. Освен това една голяма част от изследователската и развойна дейност се осъществява на етапа на производството на тези съставящи компоненти. Производството на тези компоненти е не само капиталоемко (то е свързано със значителни инвестиции в основен капитал) и технологично интензивно, но изисква като правило висока професионална квалификация на заетата работна сила, което в крайна сметка е гаранция за прецизност и качество на работата. Освен това значителна част от съставящите компоненти не са материално- и енергоемки, както и големи по размер и обем, което ги прави и лесни за транспорт респ. експорт.

Изследователската и развойна дейност, свързана с производството на съставящи компоненти много често създава т.нар. клъстерен ефект (clustering effect), т.е. тя привлича други индустрии (производства) в търсенето на синергийни ефекти.

В икономическата наука под създаване на стойност се разбира процесът на производство на определена стока или услуга. Пътят, който една стока преминава от производството до реализацията ѝ на крайния потребител се нарича „верига на създаване на стойността“. Веригата на стойността описва нейното създаване чрез разграничаване на отделните фази (процеси). Типичните фази на този процес включват: научно-изследователска и развойна дейност, производство, маркетинг и реализация, следпродажно сервизиране и поддържане и в последно време все по-често утилизация на стоката като вторична суровина. Това разграничаване дава възможност за оптимизацията на всяка една фаза по пътя на обособяването ѝ, диференцирането ѝ от другите фази (процеси) и задълбочаването на специализацията в рамките на тази фаза (процес). В съвременната глобална

икономика тези фази могат да бъдат обособени както в рамките на националните стопанства, така и в световен мащаб.

Модерната икономическа литература разграничава четири организационни форми на веригите на създаване на стойността:

- йерархична (подходяща за масовото производство на продукти и услуги с ниска степен на сложност в условията на един сравнително стабилен пазар);
- мрежова (подходяща за производството на стоки и услуги с ниска степен на сложност в условията на един динамично променящ се пазар; при тази форма участниците в бизнес мрежата работят независимо един от друг, възможно е и по различен начин);
- модулarna (малки, лесно обозрими за управление модули работят независимо един от друг върху съставлящите елементи на един продукт или услуга в условията на общо планиране, което позволява координация между отделните модули);
- виртуална организация (висока сложност (комплексност) на продуктите или услугите, изискваща тясно сътрудничество между бизнес-партньорите по пътя на ясно разделяне на производствените задачи при изпълнение на предимно индивидуалните поръчки).

Това развитие води и до трансформиране на конкуренцията като форма на икономическо съперничество между отделните фирми в конкуренция между отделни национални и глобални бизнес-мрежи.

В света все повече се наблюдава една териториална специализация на отделни фази (процеси) от веригата на създаване на стойността. Енергоемки и интензивни на трудови разходи фази (процеси) все повече се прехвърлят в страни с относително ниска цена на енергията или сравнително ниско заплащане на труда, докато наукоемките, капиталointензивните фази (процеси) все повече се концентрират в развитите страни.

Българската индустрия се нуждае от срочно изменение и усъвършенстване на веригата на създаване на стойност, за което следва да способства преходът към управление на веригата на създаване на стойността (Supply Chain Management). В тази връзка са засилва ролята на клъстерите като форми за териториална специализация на отделни фази (процеси) на веригата на създаване на стойността. Невъзможността за териториална специализация се преодолява успешно с развитието на бизнес мрежите, както в рамките на националните стопанства, така и в рамките на световното стопанство.

Ролята на знанието за икономическото развитие на страната е силно подценена

Теорията на икономическия растеж разглежда създаването на стойност в рамките на едно национално стопанство като взаимодействие на производствените фактори земя, работна сила, овеществен капитал и хуманен капитал за производството на стоки при съществуващото равнище на техническото знание. Докато първите два производствени фактора (размер на земята и численост на работната сила) са резултат на исторически, обществени и демографски процеси, то овещественият и хуманният капитал са резултат на процеса на акумулация вследствие на целенасочени инвестиции в модерна техника и подобряване на образованието. Същото се отнася и за състоянието на техническите знания, които са следствие на държавни и частни инвестиции в изследователска и развойна дейност, както и на процеса на усвояване на теоретични и практични знания в условията на производствения процес.

За едно по-задълбочено проникване в същността на икономическия растеж следва да се изясни какво се явява движеща сила в процеса на акумулация на овеществен и хуманен капитал, както и на натрупването на знанието. Отговорът по отношение на развитите страни е иновационната сила на стопанството и обществото, т.е. тяхната способност да развиват идеи за нови стоки и услуги, както

и за нови технически средства и технологии за тяхното производство. Без развитието на иновациите наличната техника би останала непроменена. Или преведено на икономически език, рентабилността на инвестициите в овеществен и хуманен капитал зависи в решаваща степен от това, доколко силно се увеличава знанието в едно национално стопанство. Безиновации потребността от инвестиции практически изчезва. С други думи, процесът на структурна промяна на едно национално стопанство като следствие на иновациите или в терминологията на известния австрийски икономист Шумпетер „съзидателно разрушение“ просто спира.

При непроменящ се размер на земята и числеността на заетите растежът на БВП се определя от новото техническо знание. Акумулацията на овеществения и хуманен капитал е формата за превръщане на новото знание в капитал и вследствие на това в средство за повишаване на производителността на труда. Затова икономическият растеж е на практика нищо друго освен използване на новото техническо знание. Това важи както за развитите, така и за развиващите се страни. При първите обаче става дума за използването преди всичко на ново знание, докато при развиващите се страни се касае предимно за вече налично в развитите страни знание.

Преките чужди инвестиции са нож с две остриета и тяхната роля за възможна високо технологична индустриализация на България не следва да се надценява

Премахването на разделението на Европа след Втората световна война, обединението на Западна и Източна Европа откри пред развитите западноевропейски страни възможността да използват сравнително евтината работна сила в посткомунистическите страни. Вместо да преместват отделни части на веригата на създаване на стойността в Китай и другите азиатски страни, редица западни фирми започнаха да организират част от своето производство в посткомунистическите страни, възползвайки се от предимството на ниските трудови преки и непреки разходи. С разширяването на ЕС възникна уникалната възможност за съжителство на страни с високи и ниски трудови разходи в рамките на единно икономическо пространство. Но използването на предимствата в Централна и Източна Европа доведе до възникването на един трудно преодолим конфликт. Интересът на посткомунистическите страни в привличане на чужди инвестиции и трансфер на технически и технологични иновации влезе в противоречие с интереса на старите страни-членки на ЕС да съхранят работните места и предотвратят тяхното преместване в Централна и Източна Европа, както и свързаната с това неизбежна загуба на индустриални предприятия и отредената им от практиката структуроопределяща функция.

През последните години се забелязва една обезпокоителна тенденция. В резултат на значителното нарастване на трудовите разходи в Централна и Източна Европа започна един процес на преместване на производството на западните фирми от посткомунистическите страни с относително високи трудови разходи към страните с по-ниски трудови разходи или в други държави в Европа или извън нея. С други думи, забелязва се една т.нар. „low road-strategy“, една стратегия, която има за цел само временното използване на определени предимства и последващо напускане на пазара. Тази тенденция е следствие на глобализацията и конкуренцията в глобален мащаб и се нарича „race to the bottom“. Такава инвестиционна стратегия е в разрез със широко прокламираната в ЕС политика на устойчив растеж. Но редица примери на преместване на производството от Чехия, Унгария и Словакия в Румъния, България, и в други страни, следва да се разглеждат с необходимата сериозност, защото те представляват една реална опасност за икономическия и социален модел на всяка страна.

В разделението на труда между Западна и Източна Европа се забелязват две, силно различаващи се помежду си форми:

- вертикално-допълващо разделение, при което Източна Европа се специализира в трудоемките процеси от веригата на създаване на стойността и
- паралелно производство, при което в Източна Европа се произвеждат същите продукти, произвеждащи се в Западна Европа.

Вертикално-допълващото разделение на труда може условно се раздели на два вида:

- допълващо, при което акцентът не лежи толкова силно върху специализацията на отделни процеси във веригата на създаването на стойността, колкото върху специализацията в производството на отделни готови продукти;
- вертикално-допълващо, при което отделни процеси във веригата на създаване на стойността са географски разделени.

Преките чуждестранни инвестиции в Централна и Източна Европа рядко водят до повишаване на компетенциите на производствените обекти по отношение на изследователската и развойната дейност, инженеринга на производствения процес, логистиката и доставките. Като правило, изследователската и развойна дейност, както и дизайна на продуктите продължава да бъде в западноевропейските центри на фирмите. Надеждата на много политици от посткомунистическите страни за това, че преките чуждестранни инвестиции и изграждането на производствени мощности ще генерират потребността от развитие на система на поддоставчици в страните-домакини, не се оправда. Чуждестранните фирми предпочитат своите поддоставчици в Западна Европа или работят с техните дъщерни фирми в Централна и Източна Европа. При това като правило системата на доставките е централизирана. Така жадуваният мултипликационен ефект на преките чужди инвестиции в Централна и Източна Европа не беше постигнат.

Тук следва да не се пренебрегва и опасността от определени отрицателни социални ефекти. Стратегията „race to the bottom“ се осъществява в условията на изключително слаби профсъюзи, които, за разлика от профсъюзите в страните на Западна Европа, не разполагат както с нормативно-правна основа, така и с организация и механизъм да изискват от чуждестранните работодатели периодично повишаване на работната заплата с цел неутрализиране на инфлацията, както и участие в по-високите доходи на фирмата в резултат на повишената производителност на труда. С други думи, правата на работниците и служителите в Централна и Източна Европа са ограничени в сравнение с тези на работниците и служителите в Западна Европа в рамките на една и съща фирма.

Както е известно, съществуват два трудови модела: „low road“ и „high road“. При „low road“ се акцентира върху ниски трудови разходи и използване на квалифицирана работна ръка. Ниското равнище на заплащане се поддържа не само от несигурността на заетост (слабо развито законодателство за защита на интересите на работодателите), но и наличието на излишък на квалифицирана работна ръка на пазара на труда. Най-важният инструмент за гъвкавост в управлението е поддържането на определен брой на заетите с помощта на уволнения и използването на временна работна сила. Този модел като правило генерира голям конфликтен социален потенциал и не е свързан с дългосрочни инвестиции в основен капитал и квалификационна подготовка на персонала. Той не допринася и за реализацията на единната европейска стратегия за устойчив икономически растеж.

В България не са правени конкретни анализи по отношение на прилагането на този модел. Многобройните публикации в печата, случаите на грубо потъпкване на основни човешки права от чуждестранни работодатели са едно ярко свидетелство за неговото широко разпространение в страната. Стова се обяснява в голяма степен и много бавното нарастване на работната заплата. Ножицата

между повишаването на производителността на труда и нарастването на работната заплата се разширява перманентно и води до възникването на сериозно социално напрежение. Но високото равнище на безработица и обедняването на значителна част от населението лишава заетите от възможността да използват съществуващите форми на защита на своите интереси, включително и правото да прекратят работа, да стачкуват.

По-перспективен е „high road” моделът, който се основава на пазарно ориентирано развитие на заплащането на заетите и предоставянето на социални услуги (допълнително пенсионно и здравно осигуряване, организация на места за отдих и почивка и др.), повишаване на тяхната професионална квалификация, формиране на правна защитеност на работното място и на организационни форми за защита интересите на работниците и служителите (тук на първо място следва да се спомене постепенното въвеждане на система за регулиране на работното време и предотвратяване на възможностите за злоупотреби).

Новата ВТИ като средство за спиране на процеса на емиграция и влошаване на демографската ситуация в България

Българската индустрия все още не се разглежда като едно от най-важните средства за измъкване от дълбоката икономическа и социална криза, обхванала България. Очевидно е, че съществуващата структура на икономиката, както и изключително силната зависимост от чуждестранни инвестиции, не могат да осигурят икономически растеж, който да позволи повишаване на заетостта и жизненото равнище, за да може да се ограничи, спре и направи обратим процеса на емиграция, на изтичане на най-важния производствен фактор – хуманния капитал. Страната се нуждае от висок икономически растеж. Темп на растеж, по-нисък от 4-5% годишно, обрича страната да остане остров на бедността и социалното напрежение в Европа.

Новата технологична индустриализацията като средство за повишаване на трудовата заетост

Индустриализацията ще способства за разкриването на нови работни места. Страни с висок относителен дял на индустрията в създаването на БВП като например Австрия (22,5%) имат сравнително ниско равнище на безработица (Австрия е страната с най-ниска безработица в ЕС).

Българската индустрия е изложена на остра конкуренция не само от страните на Западна и Централна Европа, но и от страна на Турция и особено на азиатските страни и на първо място Китай. Това значително ще усложни процеса на индустриализация.

Липса на единна индустриална политика в рамките на Европейския съюз

В Европейския съюз липсва единна индустриална политика. Тя се разработва и провежда от страните-членки на национално равнище. Следователно, в компетенцията на всяка една страна-членка е определянето на ролята и мястото на индустрията в икономиката и нейното развитие.

Общопризнат факт е, че индустрията е от ключово значение за всяка икономика. Неслучайно се говори и за една „критическа маса”, която се разглежда като необходимо условие за стабилен икономически ръст. Затова България се нуждае от своя собствена индустриална политика, стимулираща развитието на висококонкурентно производство.

За голямо съжаление от началото на прехода през 1989г. българската индустрия не се е разглеждала като основа на българската икономика от нито едно правителство. Вниманието се е отделяло на различни стратегически направления на икономиката, но българската индустрия никога не е стояла в центъра на икономическата политика.

Българската индустрия се намира в безпрецедентна криза. В нея се съсредоточават множество неблагоприятни фактори, които оказват отрицателно въздействие върху нейната конкурентоспособност.

2.2. Новата високотехнологична индустриализация на България в контекста на световната икономическа структура

Възстановяване на здраво съотношение между реалния и финансовия сектор в икономиката

Последната банкова и икономическа криза, прераснала в Еврозоната в кризана държавния дълг, демонстрира нагледно необходимостта от възстановяване на здраво съотношение между реалния и финансовия сектор на икономиката, което в крайна сметка ще позволи да се ограничи възможността от образуването на „ценови мехури“ в различните сегменти на пазара, пукването на които е свързано с опустошителни последици.

Възстановяването на здравето съотношение изисква насочването на паричната маса в реалната икономика, а не инвестирането ѝ във спекулативни финансови инструменти. Но това е само една от насоките.

Неизбежното почистване на кредитните портфейли на кредитните институции след всяка банкова и финансова криза води до рязко намаляване на обема на кредитирането и по този начин задълбочава кризисното състояние на реалния сектор. Икономическата рецесия след последната банкова и финансова криза допринесе на практика до по-нататъшна деиндустриализация поради невъзможността за рефинансиране на реалния сектор. Възникна една парадоксална ситуация, която е най-ярко изразена в Еврозоната. Европейската централна банка (ЕЦБ) увеличи рязко обема на рефинансирането на търговските банки като значително разшири кръга на ценните книжа, приемани в рамките на нейните репо-операции. Вместо да насочат допълнителната ликвидност в реалната икономика, банките започнаха да я пласират при същата ЕЦБ под формата на краткосрочни депозити, водени преди всичко от страха за внезапни смущения на междубанковия пазар, какъвто беше случаят след колапса на Lehman Brothers през есента на 2008г.

Затова възстановяването на реалното съотношение изисква и насочване на наличната парична ликвидност в реалната икономика. ВТ индустриализацията в световен мащаб ще способства за премахването на съществуващото нездраво съотношение между реалния и финансовия сектор.

Ребалансирание на световната икономика

Възникналата през последните години икономическа структура, довела до утвърждаването на Китай като „производствен цех“ на света и на Америка и Европа като „консуматори“ на произвежданата продукция е в процес на радикална промяна. Експортът като мотор на китайската икономика започва все по-силно да се измества от вътрешното търсене и потребление, което в крайна степен ще способства за постепенно ребалансирание на световната икономика.

Освен това не може да се пренебрегва фактът, че относителният дял на наукоемките стоки в китайския експорт и на другите азиатски страни нараства. Това още повече ще затрудни процеса на индустриализацията в Европа и САЩ.

Индустриализацията гарантира развитието на техническия и технологичен прогрес

Индустрията е не само един от най-важните източници за формирането на БВП. Тя спомага за развитието на научния потенциал и поддържането на техническите умения на високо равнище.

Стабилизация на трудовия пазар в дългосрочна перспектива в развитите страни не може да бъде осигурена от сектора на услугите.

2.3. Проблеми на българската индустрия

Българската индустрия има ограничен достъп до банков кредит

В Националната програма за реформи (2011-2015г.) в изпълнение на стратегия „Европа 2020“ се дава изключително положителна оценка за състоянието на банковата система на страната.⁵⁰ Изтъква се добрата капитализация на банките, високата ликвидност, достатъчната обезпеченост на лошите кредити с провизии, както и нейната диверсификация по отношение на формите на собственост, на размера на банките, както и сравнително ниската степен на концентрация на банковите активи. Но най-важната характеристика е, че банковият сектор осигурява ефективно финансово посредничество.

Практиката обаче показва, че финансовото посредничество на банковия сектор е твърде далеч от понятието за ефективност, що се касае до финансирането на фирмите, както за оборотни средства, така и за инвестиционни нужди. То е изключително рестриктивно. При това най-засегната е българската индустрия.

Бизнес моделът на доминиращите на българския банков пазар чуждестранни банки се базира на нискорисковата концепция за масово банкерство на дребно (retail banking), в центъра на която е привличане на спестяванията на населението и предоставянето на потребителски и ипотечни кредити за закупуване на жилища. Тези водещи дейности на банките се допълват със сравнително ограничен обем на краткосрочно финансиране на малки и средни фирми, главно под формата на кредити за оборотни средства.

Кредитите за инвестиционни нужди, които като правило са дългосрочни, са рядко изключение в дейността на тези банки.

Намиращите се в българска собственост банки са малки, слабо капитализирани, с ограничен достъп до международния паричен и капиталов пазар. Те обикновено привличат спестяванията на населението с помощта на необосновано високи лихви по депозити, което рязко намалява техния марж на печалба и затруднява вътрешната акумулация на капитала. Някои от тях съществуват главно благодарение на депозирани в тях свободни бюджетни средства и свободна ликвидност на държавните фирми.

При тези условия е твърде трудно, почти невъзможно да се вземат дългосрочни кредити за инвестиционни цели. Индустрията, и особено високотехнологичната индустрия изисква сериозни инвестиции в овеществен капитал, в основни средства, които без банкови кредити са почти невъзможни. Държавата следва да създаде необходимите условия за ускорено формиране на национален финансов капитал, който да се управлява от български банкови и небанкови институции и

⁵⁰ „Финансовият сектор е доминиран от банковата система - делът на банковите активи е приблизително 80% от активите във финансовия сектор, а банковата система в България е стабилна, добре функционираща и капитализирана и осигурява ефективно финансово посредничество, което е ключова предпоставка за устойчиво развитие на икономиката и ускоряване на процеса на сближаване. Основен риск е кредитният, като цикличното повишение на дела на кредити с нарушено обслужване над 90 дни (11,9% в края на 2010г.) е в следствие на спада на икономическата активност. Влошеното качество на кредитните портфейли е съпътствано от високо покритие на кредитите с нарушено обслужване с провизии (74% и наличие на излишък от капитал над регулаторния минимум в размер на 1,4 млрд. евро агрегирано за банковата система близо 4% от БВП)... Банковият сектор е добре диверсифициран, както по отношение на форма на собственост, така и по размер на институциите, което е предпоставка за активна и здравословна конкуренция. От активите на банковия сектор 74% се управляват от дъщерни банки на европейски банкови групи, 19% от местни кредитни институции, 4% от клонове на банки от ЕС и 3% от институции извън ЕС. Секторът има слаба концентрация с дял на най-големите пет кредитни институции от 55% в общите активи“. Република България: Национална програма за реформи (2011-2015г.) В изпълнение на стратегия „Европа 2020“, 13 април 2011 г., София, България, стр. 19.

който да се насочва в реалната икономика, а да не бъде инвестиран в чужбина под предлог запазване на висока ликвидност на банковата система.

Държавата не може да се дистанцира от основния проблем в българския банков сектор – добре капитализирани банки и висока ликвидност при драматичен недостиг на кредит за оборотни и инвестиционни нужди в българската икономика.

В тази връзка е необходимо държавата да подпомогне:

- Укрепването на капиталовата база на фирмите чрез използване на възможностите на капиталовия пазар;
- Подобряването на структурата на рефинсиране на фирмите чрез създаване на насърчителни и гаранционни схеми и механизми (по настоящем дейността на банките е недостатъчна, а гаранционните програми се модифицират в съответствие с тясно корпоративните интереси на търговските банки; при това тези схеми и механизми следва да бъдат организирани на регионален и браншови принцип).

За стимулиране ускорения растеж на българската икономика е целесъобразно създаването на специализиран банков институт за Нова високотехнологична индустриализация на България.

Инвестициите в българската индустрия имат спонтанен, стихийен характер и са крайно недостатъчни по обем

Инвестициите в българската индустрия са недостатъчни, което в крайна сметка води до структурна небалансираност на икономиката. Наличният национален капитал не се насочва целево в индустрията, а предимно във финансовия сектор. Въпреки факта, че България е най-бедната страна в Европейския съюз, тя все още изпитва огромен отлив на капитал в чужбина, което на практика ограничава възможностите за инвестиции в страната.

Преките чуждестранни инвестиции се насочват спонтанно в тези сектори на икономиката, където може да се постигне сравнително най-ниско равнище на трудовите разходи. Държавата не провежда активна структурна политика по отношение на преките чуждестранни инвестиции, което увеличава техния стихийен характер.

Сравнително висока цена на електроенергията

Българската индустрия страда в значителна степен от относително високата цена на електроенергията. В сравнение с цените в другите страни-членки на ЕС, цената на електроенергията е относително ниска, но за българския производител тя е много висока.

Въобще цената на енергията в ЕС е твърде висока. За периода 2005–2013г. тя се е повишила с около 30%, докато в САЩ тя се е понижила с 4% благодарение на добива на шистов газ. Това дава възможност на САЩ да привлича все повече чуждестранни инвеститори през последните години. Така например, германският концерн „Siemens“ има повече служители и работници в САЩ, отколкото в останалата част на света.

Не следва да се подценява опасността, че по-нататъшното повишаване на цената на електроенергията може да започне да отблъсква чуждестранни инвеститори.

Няма да е преувеличено да се твърди, че индустриализацията на българската икономика е невъзможна без нова енергийна политика. Провежданата през последните години доста амбициозна екологично ориентирана политика напълно пренебрегва опасността от силно отрицателно въздействие върху конкурентоспособността на българските стоки в резултат на рязкото повишаване на цената на електроенергията. От една страна, беше направен сериозен опит да се ограничи зависимостта на страната от внос на енергоносители. Но от друга страна, енергията, добивана от възобновяеми източници, се оказва изключително скъпа.

Освен това нейното производство има подчертано неустойчив характер в резултат на непостоянството на времето и климата, което излага снабдяването с такава енергия на значителен риск. Затова енергийната политика следва да бъде преосмислена, за да има положителен ефект върху индустрията. Тя не може да бъде определяна или формирана на основата на пренебрегване на пазарните принципи и механизми. Без нормализация на равнището на цените на енергията една успешна ВТ индустриализация, и особено в енергоемките отрасли, е малко вероятна.

Друг въпрос е, че българската икономика е най-енергоемката в целия Европейски съюз. За производството на единица БВП се използва четири пъти повече енергия от средния за ЕС показател.

Сравнително висока цена на природния газ

Общозвестно е, че конкурентоспособността на европейската индустрия в средносрочна перспектива ще зависи в значителна степен от цената на природния газ.

Силната обществена съпротива срещу разработката на находища на шистов газ в Европа поради съображения свързани с опазване на околната среда, както и ниската степен на диверсификация на доставките на газ, обуславяща изключително голяма зависимост от Русия, са двете най-важни причини за високата цена на природния газ. Очевидно е, че въпросът няма да може да се реши поради настъпилата несигурност с реализацията на газопровода „Южен поток“, което се превръща в сериозен проблем на българската икономика и индустрията в частност.

Рязко намаляване на държавните средства за научно-изследователска и развойна дейност

Тук следва да се спомене, че Лисабонската стратегия предвижда превръщането на европейската икономика във водеща наукоемка икономика в света. Реалността е обаче съвсем различна от желанието. Средствата използвани за научно-изследователска и развойна дейност намаляват.

Процесът на превръщане на знанието в технология и технологията като обект на инвестиция е труден и продължителен, но той може да бъде ускорен с помощта на държавата. Развитите страни в Европа инвестират значителни средства за научни изследвания и развойна дейност.

Недостатъчно високо ниво на образованието

Едновременно с високото равнище на безработица и особено сред младежта, в Европа и Америка има огромно търсене на квалифицирана работна ръка. Все още образованието не може да се концентрира върху т.нар. STEM (science, technology, engineering and maths - наука, технология, инженеринг и математика).

Трета част

3.1. Ролята на държавата в процеса на нова технологична индустриализация

В Европейския съюз господства мнението, че ролята на държавата следва да се ограничи до създаването на благоприятна бизнес-среда и бизнес-климат и осигуряването на условия за свободна конкуренция между участниците на пазара. Но практиката показва два сравнително противоположни подхода. Докато в Германия и Австрия, например, ролята на държавата е да осигури висока конкурентоспособност на бизнес-средата, то във Франция държавата интервенира на пазара и оказва подкрепа както на отделни сектори на индустрията, така и на отделни предприятия.

Прави впечатление, че независимо от индустриалния сектор големите фирми са генераторите на иновации. В тях се създават около 90% от всички нови технически и технологически решения. Ролята на малките и средни предприятия е сравнително ограничена. При възникналата индустриална структура в процеса на прехода в България с доминиращо място на малки и средни предприятия съществува сериозно съмнение, че без намесата на българската държава едва ли ще се постигне техническо и технологическо превъоръжаване на българската индустрия и ускоряване на процеса на индустриализация.

За обосноваване на редица свои идеи и решения българските политици, независимо от принадлежността си към този или онзи политически спектър, често се позовават на концепцията на социалното пазарно стопанство и неговата успешна реализация в Германия. Но когато става дума за ролята на държавата в икономиката, за нейната намеса в стопанския живот, или поради непознаване на концепцията, или умишлено, те категорично заявяват, че единствената роля на държавата е да създаде благоприятна макроикономическа рамка за развитието на бизнеса. В такава интерпретация на социалното пазарно стопанство няма място за подпомагане, за субсидии и друга директна и индиректна финансова помощ.

В концепцията на социалното пазарно стопанство държавата има за задача да подпомогне безпрепятственото функциониране на пазарния механизъм. Това се постига чрез нейната намеса в следните четири случая:

- концентрация на икономическата сила в един или няколко икономически субекта, което води до ограничаване и изкривяване на конкуренцията;
- смущения в процеса на ценообразуването чрез производството и потреблението на такива стоки и услуги, чиито цени не отчитат определени разходи (например, разходи свързани със замърсяването на природната среда) или определени ползи (например, предоставяне на здравни услуги по относително стабилни цени, независимо от рязкото увеличаване на разходите по тяхното производство);
- възприемано като социално несправедливо разпределение на доходите и имуществото, способно да генерира социално напрежение в обществото;
- неосъществяване на целите на икономическото развитие – постигане на висока трудова заетост, стабилност на цените, външнотърговско равновесие и осигуряване на устойчив икономически растеж.

В тези четири случая държавата използва многобройни инструменти, между които и трансферни плащания на фирмите (субсидии) и на домакинствата (помощи). В тези случаи става дума за селективно и частично облагодетелстване, което се осъществява от субектите на публичните финанси – държавата, областите, общините.

Субсидиите (финансовата помощ) е под формата на безвъзмездно предоставяне на средства, възстановяване на част от данъците, предоставяне на кредити с ниски лихви и гратисни периоди, поемане на гаранции.

При пазарните условия субсидиите се разглеждат като форма на социална отговорност и солидарност, в повечето случаи на помощ с цел инициране на самопомощ. Разбира се, от една страна, субсидиите способстват за преодоляване на възникващи временни смущения във функционирането на пазарния механизъм. От друга страна, те са „де факто“ една намеса в този механизъм, защото техните адресати са облагодетелствани в сравнение с тези, които не ги получават. Но тази намеса в крайна сметка допринася за по-доброто функциониране на пазарния механизъм като цяло.

Ролята на държавата в икономиката на България следва да бъде преосмислена, а не необосновано замразена. Това следва да се направи не на последно място и поради факта, че страната-членка на ЕС с най-ниска безработица е Австрия, която заема първо място по държавни субсидии в размер на 3,7% от БВП. България е на

17-то място с 0.9% при среден показател 1,2% за цялата зона.⁵¹ Само едно повишаване до средното ниво на ЕС ще формира един значителен финансов ресурс, който може да се използва за високотехнологичната индустриализация.

3.2. Нова индустриална политика като най-важно условие за успешна индустриализация на България

Българската индустрия е изправена пред огромни предизвикателства: задълбочаващ се процес на глобализация, необходимост от срочни мерки за опазване на околната среда и ограничаване на отрицателното въздействие върху климата, нарастваща ограниченост на ресурсите и пригодената за обработка земя, технически и технологични иновации и неблагоприятно демографско развитие.

България се нуждае от модерна, интегрираща индустриална политика. Индустриалната политика следва да има за цел не само развитието на индустрията, но тя трябва да допринесе за повишаване на конкурентоспособността на българската икономика, за провеждане на активна политика по въпросите на заетостта, образованието, научните изследвания и развойната дейност, опазването на околната среда, за превръщането на страната в привлекателна за чужди инвестиции. С други думи, необходима е индустриална политика, насочена към устойчиво развитие. В нейната основа следва да залегнат принципите на икономическата ефективност, социалния баланс, ефективното използване и опазване на природните ресурси. С новата ВТ индустриализацията и модернизирването на съществуващата индустрия трябва да се разкрият нови работни места и перспективи за по-добър идостоеен живот.

Понятието „индустриална политика“ има многобройни дефиниции и интерпретации. Под „индустриална политика“ се разбира всеки вид на интервенция или правителствена стратегия с цел подобряване на бизнес- средата или структурата на икономическата активност по посока на сектори, технологии и задачи, които в крайна сметка способстват за ускоряване на икономическия растеж и подобряване на благосъстоянието.⁵²

Според степента на намеса на държавата индустриалната политика използва различни инструменти:

- Според принципа на свободния пазар, на *laissez-faire*, няма място за индустриална политика, тъй като пазарът се регулира от само себе си. Ролята на държавата се свежда до създаването на оптимална нормативно- правна уредба за функционирането на пазара и свободната конкуренция, както и осигуряването на финансова стабилност;
- Според традиционната концепция индустриалната политика се базира на държавна помощ и не изключва присъствието на държавата като субект в стопанската дейност, включително и прилагането на метода на одържавяване в случай на необходимост. Тази концепция изхожда от това, че понякога пазарът не може да функционира ефективно и се нуждае от определени корекции от страна на държавата. Исторически погледнато, изборът на предприятия, получавали държавни помощи (директно и индиректно чрез данъчни облекчения) се осъществяваше по сравнително неясни критерии и до голяма степен се диктуваше от политически, чисто партийни интереси. Това често се използва като аргумент срещу привържениците на провеждане на индустриална политика;
- Неокласическият подход към индустриалната политика има претенцията да коригира несъвършенствата във функционирането на пазара. Това се осъществява чрез оказването на пряка финансова помощ и създаването на икономически стимули за развитието на определени сектори от индустрията,

⁵¹ Wirtschaftskammer Oesterreich – Staatliche Subventionen, Statistik, November 2013.

⁵² OECD Beyond Industrial Policy

както и прилагането на протекционистични мерки (на първо място следва да се спомене помощта при създаване на нови предприятия и особено от млади хора, на клъстери и бизнес-конгломерати);

- Индустриалната политика на концепцията на новия икономически растеж се базира на използването на технологичните ресурси и има за цел да подпомага с държавни средства научните изследвания и развойната дейност, развитието на технологиите и образованието;
- Системната индустриална политика има за цел да реши проблемите на взаимодействие между индустрията и държавата.

Както вече беше посочено, в рамките на Европейския съюз липсва единна индустриална политика. Тя е в компетенцията на националните правителства. Европейската комисия предвижда повишаване на относителния дял на индустрията в създаването на БВП от 15,2% на 20% през 2020г., като за това се предвиждат три групи от мерки:

- Значително увеличаване на инвестициите в индустрията;
- Разширяване на търговията в рамките на Европейския съюз;
- Повишаване на експорта на малките и средни предприятия в страни, извън Европейския съюз.

На въпроса, какъв вид индустриална политика ще бъде възприета от българското правителство за целите на индустриализацията, не може да бъде даден конкретен и точен отговор. Единственото, което ние можем да предложим, е една лесно разбираема концепция за необходимата индустриална политика.

Във всички случаи тази политика трябва да притежава интегриращ характер, предполагащ пълен обхват както на различните сектори на индустрията, така и на индустриалните предприятия, независимо от техния размер. Този интегриращ характер е продиктуван от сравнително малкия размер на българската икономика и индустрията като цяло, на нейната експортна ориентация и свързаната с нея необходимост от повишаване на конкурентоспособността. Новата индустриална политика не трябва да бъде основана на стари концепции. Тя трябва да има определени приоритети, отчитащи както специфичните особености на страната, така и съвременните тенденции в развитието на веригата на създаване на стойността.

Новата индустриална политика следва да отчита промяната, настъпила в парадигмата на индустрията през последните години.

Индустриалната парадигма до 2000г.	Индустриалната парадигма след 2000г.
Доставка на суровини и материали, както и реализация на произведените стоки предимно в рамките на националното стопанство	Доставка на суровини и материали, както и реализация на произведените стоки в рамките на световното стопанство
Масово производство	Масово приспособяване към индивидуалните потребности на потребителя
Ефективността на производството като основа на конкурентоспособността	Добавяща стойност-иновация, дизайн и решаване на проблемите на потребителя като основа на конкурентоспособността
Продуктите определят пазара	Клиентите определят пазара
Затворен производствен цикъл в рамките на една фирма	Регионални и глобални вериги за създаване на стойност
Ръчни умения на работниците	Базиращи се на знания умения на работниците
Изпълнителни функции на заетите	Творчески, иновативни функции на заетите

При технологичната индустриализация на българската икономика не следва да се допусне противопоставяне на новите, високотехнологични сектори на традиционните сектори на индустрията. България има сравнително богат опит в сферата на такива традиционни сектори като машиностроене, химическа промишленост, електротехника, металургия.

Безспорно все по-голямо внимание се отделя на високотехнологичните сектори на индустрията, развиващи се на основата на теоретично и приложно знание, което от своя страна е резултат на значителни инвестиции в научни изследвания и развойна дейност. Но и традиционните отрасли, които не са толкова интензивни по отношение на знанието, на инвестиции в изследване и развойна дейност играят и ще продължават да играят важна роля във веригата на създаване на стойност в рамките на българската икономика и не следва да бъдат подценени.

При индустриализацията на българската икономика не трябва да се копират определени индустриални модели от други страни по света, защото почти без изключение са резултат на едно дългогодишно развитие в специфични условия. Затова бъдещата индустриална политика би следвало да се ориентира в началната си фаза към създаване на подходяща макроикономическа рамка и едва след това да се заеме с приоритетните отрасли на индустрията.

За това са необходими огромни инвестиции както в научни изследвания и развойна дейност, така и в основни средства и особено в изграждането на модерна инфраструктура.

Целесъобразно е създаването на Министерство на индустрията, техническите иновации и нови технологии.

3.3. Необходимост от системна иновационна политика

Многобройни изследвания показват, че преките чуждестранни инвестиции играят важна роля в повишаването на иновационната сила на националното стопанство. Това се постига както чрез трансфер на капитал и ноу-хау и инвестиции в научно-изследователска и развойна дейност, така и чрез конкурентния натиск, който упражняват върху местните фирми, принуждавайки ги да инвестират в научно-изследователска и развойна дейност. Относително малки, отворени икономики в ЕС като Ирландия, Белгия и Австрия привличат целенасочено мултинационални компании като инвеститори в научно-изследователска дейност. Тази стратегия се възприе също така от Унгария и Чехия. България няма ясно изразена стратегия по този въпрос. Независимо от това, страната ни се нуждае от своя национална, ориентирана към бъдещето системна иновационна политика.

Съществуващата система на иновации не позволява на страната да ускори икономическия растеж и съкрати изоставането от другите страни-членки на ЕС, включително и по отношение на другите посткомунистически страни в Централна и Източна Европа. Българската икономика е предимно потребител на технологии (в най-добрия случай те биват усъвършенствани). По същество инвестициите за иновациите са ограничени до няколко по-големи западни фирми. Ситуацията изисква постепенното превръщане на страната от потребител в производител на технологии. Иновациите следва да се насочат в необработени ниши на технологичния сектор и по пътя на задълбочаване на научно-изследователската и развойна дейност да придобиват все по-радикален характер, което в крайна сметка ще им позволи бързо и дълготрайно настаняване на пазара (предимството да бъдеш пръв, *first mover advantage*).

В условията на пазарното стопанство иновационната сила е резултат на функционирането на пазарния механизъм и се реализира с помощта на цените. Цените са носители на информация, на сигнали за насоката на развитие на определено изобретение (иновация) и възможностите за неговата комерсиализация

(производство и реализация). С помощта на изобретенията (иновациите) и предлагането на нови продукти респ. технологии настъпва промяна в структурата на търсенето, което от своя страна създава нови импулси и стимули за нови изобретения (иновации). По такъв начин, в резултат на взаимодействието на участниците на пазара възниква едно трансформиране на знанието в нови продукти и технологии, което в крайна сметка води до растеж на цялото национално стопанство, до икономически растеж.

В този процес държавата изпълнява двойка роля. Тя следва да се грижи за създаването на необходимите условия, на инфраструктура за развитие на фундаменталните науки и изследвания и провеждането на такава образователна политика, позволяваща както тясно сътрудничество между науката и бизнеса, така и създаване на възможност за бизнеса да привлича висококвалифицирани кадри, от една страна. От друга страна, държавата може с помощта на данъчното облагане и системата на държавни помощи (субсидии) да въздейства върху възвращаемостта на инвестициите в определени области на техниката и технологиите (технологична политика), както и в определени сектори на икономиката (индустриална политика). Тази двойка роля в крайна сметка се отразява директно върху икономическия растеж. С други думи, иновационната политика намира своето отражение в технологичната и индустриална политика.

Крайна цел на иновационната политика трябва да бъде превръщането на страната в средносрочна перспектива от Innovation follower в Innovation leader, от потребител на иновации в създател на иновации. Както и известно има четири вида иновации:

- иновации по отношение на продуктите и материалните и нематериалните услугите, предлагани от фирмите;
- иновации по отношение на производствения процес с цел повишаване на производителността на труда, ефективното използване на производствените фактори и намаляване на замърсяването на околната среда;
- иновации по отношение на организацията на труда във фирмата, нейното управление, структурата на нейните взаимоотношения с доставчици и клиенти, развитието на организационната култура и идентификация на трудещите се с фирмата;
- иновации по отношение на маркетинга, продуктовия дизайн, опаковката, реализацията, рекламата и цената на продуктите и услугите.

Очевидно е, че иновациите по отношение на продуктите и услугите, както и по отношение на процесите са от решаващо значение, макар че през последните години значението на другите два вида иновации нараства.

Под системна иновационна политика следва да се разбира създаването на такива условия от държавата, които да позволят успешното протичане на определен процес и да предотвратят неговото преждевременно прекъсване.

Mayer-Krahmer и Dreher⁵³ различават шест фази на иновационния процес:

- Фаза 1.** След като бъде направено определено техническо или технологично откритие, започва неговата транс- и интердисциплинарна проверка за установяване на неговите уникални качества.
- Фаза 2.** (фаза на еуфорията). Сред научните работници и изследователите се разпространява еуфория по повод новите технически и технологически качества и възможности на откритието.
- Фаза 3.** (фаза на отрезвяването). В процеса на все по-задълбоченото изучаване на откритието се появяват редица проблеми както от научно, техническо и технологическо, така и от икономическо естество, които водят до

⁵³ Mayer-Krahmer, F./Dreher, C. (2004): *Neuere Betrachtungen zu Technikzyklen und Implikationen fuer die Fraunhofer Gesellschaft*. In: Spath D. (Ed.): *Forschungs- und Technologiemanagement: Potentiale nutzen - Zukunft gestalten*, Festschrift fuer Prof. H.-J. Bullinger zum 60. Geburtstag, Hanser Verlag, Muenchen/Wien, S.27-35.

„отрезвяване“ след първоначалната еуфория и в много случаи до прекратяване на изследванията.

Фаза 4. (фаза на реориентацията). Въпреки появилите се съмнения, изследванията продължават с необходимата настойчивост, което води до такава реориентация на изобретението, че появилите се по време на фаза 3 проблеми да могат да бъдат успешно решени.

Фаза 5. (фаза на пазарното въвеждане). Откритието се намира в процес на производство и реализация, на въвеждане на пазара. Това е фазата, когато изобретението достига крайния потребител.

Фаза 6. (фаза на дифузията). Това е фазата на разпространение на новия продукт или технология на пазара.

Иновационният цикъл е сравнително дълъг. Обикновено времето между втората и петата фаза може да продължи около 15 години и повече (данните са от проучване на иновационния цикъл в сферата на роботиката, лазерите, електропроводимите полимери и неподвижни ензими).⁵⁴

Още през 80-те години на миналия век иновациите са резултат от възникването на бизнес мрежи, на съвместни усилия на фирмите, науката и държавата.

За съжаление в процеса на прехода към пазарна икономика ролята на държавата в сферата на иновациите беше маргинализирана.

Фирмите, науката и държавата са призвани да генерират иновационна динамика в българската индустрия.

В условията на пазарната икономика научно-изследователската и развойна дейност, генериращи иновациите са първична задача за всяка фирма. Ролята на държавата се свежда до създаването както на нормативно-правна уредба, така и на институции, които да поощряват и стимулират иновационната дейност на фирмите. Когато макроикономическата рамка е подходяща, тогава са възможни дългосрочни инвестиции в хуманен капитал, което от своя страна води до генериране на иновации.

Иновационната политика трябва да стане част от политиката на новата ВТ индустриализация. Новите научни достижения са в основата на развитието на нови технологии. Новите технологии от своя страна откриват ново поле за научни изследвания. Така например, молекулярната медицина работи върху разработването на лекарства за лекуване на досега неизлечими болести. Създават се нови материали, които позволяват съхраняване на природните ресурси и ограничените суровини. Възможностите за формиране на нови пазари чрез предлагането на продукти, резултат на фундаментални научни изследвания стават все по-големи.

Директните разходи в научно-изследователска и развойна дейност сами по себе си не са достатъчни за генерирането и използването на иновациите. За това са необходими инвестиции в основни средства, нематериални активи, повишаване на квалификацията, както и в разходи по конструкцията, дизайна, осигуряване на техническото качество, в техника за реализация на иновационния процес и т.н.

Но безспорно иновационната политика може да бъде успешна само тогава, когато е съпроводена с достатъчни инвестиции в наука и развойна дейност. Според Националната програма за реформи (2011-2015г.) в изпълнение на стратегия „Европа 2020“ средствата за научно-изследователска и развойна дейност следва да достигнат 1,5% от БВП през 2020г. Това е една амбициозна цел, но средствата са недостатъчни, като се има предвид, че Германия инвестира почти 3% от БВП.

⁵⁴ Deutscher Bundestag: Bericht des Ausschusses fuer Bildung, Forschung und Technikfolgenabschaetzung 18. Ausschuss) gemaess 56a der Geschäftsordnung, Dreher 2006, p. 20

Спонтанни наблюдения през последните години в българската индустрия показват, че иновациите се финансират със собствени средства. Достъпът до чужд капитал (банков или от други източници) е изключително ограничен. Без улесняване на достъпа до банков кредит за иновации едва ли ще може да се реализира една национална системна иновационна политика.

Според едно изследване на Световната банка, българските предприятия, които въвеждат иновации се развиват 1,5 пъти по-бързо и разкриват повече работни места от тези, които не внедряват иновации.⁵⁵

Относително продължителният цикъл на иновациите изисква държавна подкрепа и поощряване на иновационната дейност. В света се забелязва все по-ярко тенденция за такава подкрепа и поощряване по време на описаната по-горе в изложението фаза на еуфорията. Но ако изследователската дейност не довежда до конкретни резултати в продължение на пет години, обикновено държавната подкрепа се прекратява. Но тази подкрепа е изключително необходима във фазата на отрезвяването и фазата на реориентацията, когато фирмите са склонни поради липсата на конкретни резултати да прекратят изследователската и развойна дейност. Затова намаляването на броя на регистрираните патенти не трябва да служи като аргументация за липса на необходимост от държавна подкрепа и поощряване на иновационната дейност. Затова следва да се изгради действащ механизъм за наблюдение на изобретателската дейност и регистрацията на патенти, като основен източник на информация за формиране на държавна политика за подкрепа и поощрения на иновационната дейност.

Основа на новата иновационна политика може да стане една клъстерна стратегия на правителството, която следва да бъде разработена на основата на най-прогресивното в световен мащаб.

3.4. Рязко повишаване на ролята на дигиталната икономика за нуждите на индустриализацията

Необходимо е да се използва огромният потенциал на дигиталната икономика за икономически растеж.

Иновациите и модерните технологии са основният двигател на икономическия растеж в развитите страни.

Интернетът и дигиталната икономика генерират огромен потенциал за иновации, икономически растеж и трудова заетост в три области:

- в областта на информационните и комуникационни технологии (ИКТ);
- чрез иновативни приложения може да се повиши производителността на труда и да се въвеждат нови бизнес модели в други сфери на стопанството;
- да се засили конкурентоспособността на българската икономика чрез използване на предимствата на мрежовата икономика.

75% от ефекта върху икономическия растеж от използването на Интернет се реализира в традиционните сектори на икономиката. Интернетът повишава производителността на труда. Той създава 3,4% от БВП на 13-те водещи икономически нации в света и има относителен дял от 21% в прироста на БВП за периода 2005-2010г.⁵⁶ Може без преувеличение да се твърди, че за последните три години тези показатели значително са се повишили.

Необходимо е да се изгради една високопроизводителна и ориентирана към бъдещето инфраструктура на Интернет в България, покриваща цялата страна. Особена роля следва да се отдели на високоскоростния Интернет, както и на неговата интеграция в съществуващите комуникационни мрежи – телевизионни канали, телефонни оператори и т.н.

⁵⁵ Research, Innovation Can Help Unlock Bulgaria's Smart Growth Potential, The World Bank, Press Release, February 7, 2012

⁵⁶ McKinsey Global Institute: Internet matters: The net's sweeping impact on growth, jobs and prosperity, Mai2011

Крайно време е да се организира един Национален форум на Интернет, на който да присъстват представители на бизнеса, науката и държавата. Необходима е национална програма и стратегия за използване на потенциала на Интернет (развитие на сектор за Интернет услуги, за нови приложения, за софтуерни продукти на базата на Интернет) както в процеса на индустриализацията, така и във всички останали сектори на националното стопанство.

3.5. Форсиране на дуалната система на образование, на техническото образование, на професионалното обучение както в рамките на образователната система, така и в рамките на индустриалните предприятия

Липсата на квалифицирана работна ръка може да се окаже сериозна пречка за процеса на успешна индустриализация. Все повече процеси в индустрията се базират на професионално знание. Конкурентоспособността зависи във все по-голяма степен от професионалните качества на заетите.

Системата на професионалното обучение в България се намира в дълбока криза. С Национална програма за реформи (2011-2015г.) в изпълнение на стратегия „Европа 2020“ бяха приети следните Национални програми за повишаване на квалификацията на кадрите: „Интегриране на групите в неравностойно положение на пазара на труда“, „Намаляване на безработицата сред младежите, чрез обучение, стажуване, осигуряване на заетост“, „Увеличаване заетостта сред по-възрастните лица“, „Подкрепа за създаване на заетост, вкл. чрез насърчаване на самостоятелната стопанска дейност и географската мобилност с цел работа“, „Повишаване на знанията и уменията на заети и безработни лица“, „Повишаване качеството на работната сила“, за реализацията на които бяха предвидени над 650 млн. евро. Повечето от програмите са в процес на изпълнение и в момента не е възможно да се даде оценка за ефекта от тяхната реализация.

Със закриването на многобройни промишлени предприятия значително се ограничи възможността за придобиване на професионална квалификация на работното място. Интересът към тази изключително ефективна форма на обучение постепенно изчезна.

Необходимо е да се формира система за придобиване на професионална квалификация чрез разкриване на учебни работни места във фирмите. Тези места следва да бъдат цялостно или частично субсидирани със средства от държавния и местните бюджети в зависимост от степента на положителен ефект за народното стопанство, включително и чрез предоставянето на данъчни облекчения.

Необходимо е да се възстанови социалният престиж на този вид професионално обучение и неговата равнопоставеност и значимост по отношение на общобразователното обучение.

Индустриализацията на България изисква възстановяване и на системата на професионалните училища.

В условията на социализма съществуваше една специфична форма на образование – системата на средните професионални училища към големите предприятия (ПУЦ), които подготвяха висококвалифицирана работна ръка за тях. За съжаление тези училища споделиха съдбата на предприятията. Те просто бяха разпуснати.

Целесъобразно е да се помисли за възможността за създаване на нови професионални училища, този път обаче не към големите предприятия, а към възникващите нови индустриални зони и особено към клъстерите. В тези училища могат да бъдат предлагани и предвидените от Националната програма за реформи, програми за училища „втори шанс“ - допълнителни възможности за ограмотяване и придобиване на професионална квалификация от лица, напуснали училище (отпаднали ученици).

С други думи, необходима е Национална програма за възстановяване и развитие на дуалната система на професионално обучение.

Особено внимание следва да се обърне на възможността за привличане на безработни младежи за придобиване на професионална квалификация.

3.6. Ускорено развитие на научно-изследователската и развойна дейност

България следва да се превърне в страна на идеите и тяхната реализация. Българското общество следва да остане любознателно, интересуващо се от последните достижения на науката и техниката, ученолюбиво и учещо се. България има духовния потенциал и традицията за това.

Българската индустрия се нуждае от нови идеи, продукти и технологии, от системни решения, които в крайна сметка ще способстват за ускоряване на икономическия растеж и по този начин за повишаване на благосъстоянието на народа.

Целесъобразно е да бъде сключен национален Пакт за научни изследвания и иновации между държавата, Българската академия на науките (БАН), научно-изследователските институти и българската индустрия. Този Пакт следва да подпомага институционализирането на връзките с цел ориентация на научно-изследователската дейност към интересите на бизнеса (продуктово, техническо и технологическо обновяване) и ускоряване на внедряването на иновациите в производството. Под институционализиране на връзките следва да се разбира конкретизиране на формите, механизма и източниците на финансиране на това сътрудничество.

Все още не е ясно как ще се формират и разпределят средствата на Националния иновационен фонд. По-нататъшното забавяне на привеждането му в действие е национално безотговорно.

В тази връзка е целесъобразно създаването на Общонационален научен съвет, който да разпределя средствата на Фонда на конкурсна основа и да се превърне в основен партньор на правителството при разработването на държавната иновационна политика.

Българските университети трябва да се превърнат постепенно от образователни в научно-изследователски центрове, в звена от национални и глобални вериги за създаване на стойност. Те са все още слабото звено в системата на научно-изследователската и развойна дейност, което в значителна степен се дължи на липсата на финансови средства. Бюджетните средства за развитие на университетите следва да бъдат чувствително увеличени. Националната програма за реформи (2011-2015г.) в изпълнение на стратегия „Европа 2020“ предвижда създаване и развитие на четири центъра по предприемачество във висшите училища в България, като предоставените за това средства в размер на няколко стотин хиляди евро имат повече символичен характер и на практика не дават възможност за силен тласък в това важно направление на комерсиализация на фундаменталното знание.

Следва да се помисли в рамките на Националния инвестиционен фонд да се заделят средства специално за създаване на центрове по предприемачество при всяко висше училище, държавно или частно.

Едновременно с това следва да се въведат и данъчни облекчения за спонсори и дарители като допълнителен източник на финансиране.

Българските университети трябва да разширят сферата на сътрудничество с научно-изследователските институти от системата на БАН.

Необходимо е да се помисли за учредяването за Национален фонд за българската наука, който да формира финансов ресурс както по линия на спонсорството, така и по линия на национална лотария. След като е възможно да се формират финансови ресурси за целите на спорта, не е нереално по такъв начин да се формират и ресурси за научни изследвания.

Поради съществуващите организационни слабости и липса на инициатива българската наука използва в недостатъчно степен възможностите за финансиране на научно-изследователска дейност, които се предоставят от Европейския съюз в рамките на съвместните изследователски програми (така например, Седмата изследователска програма на ЕС за периода 2007–2013г. разпредели средства за изследване в размер на 54 млрд. евро). Едновременно с това се пропуска една великолепна възможност за установяване на връзки и взаимоотношения с научно-изследователски звена в другите-страни членки. Затова е необходимо активизиране на участието в европейските научно-изследователски програми (програмата COST за европейско сътрудничество в областта на научните и техническите изследвания и EUREKA за засилено сътрудничество в сферата на технологиите) и включването на българските университети и научно-изследователски институти в европейските изследователски мрежи.

Необходимо е рязко да се повиши степента на реализация на вече създадени нови продукти и технологии, като една част от средствата, реализирани в процеса на производството се насочат обратно в сферата на научните изследвания.

Не трябва да се допуска ролята на държавата да се сведе до едно формално участие в този Пакт. Тя трябва да играе водеща и решаваща роля както по отношение на приоритетите във връзка с техническото и технологично превъоръжаване на българската индустрия, така и с акумулирането на средства за новата високотехнологична индустриализация.

Институционализирането на отношенията между науката и индустрията следва да направи възможен достъпът до иновации за малките и средни фирми. Малки и средни фирми с броя на заетите до 100 души като правило инвестират много малко в научно-изследователска и развойна дейност. Необходимо е обаче чрез включването им в бизнес-мрежи те да получат достъп до интегрирани в тези мрежи звена за научно-изследователска и развойна дейност, което ще им даде възможност за постоянно обновяване на произвежданите стоки и предлагани индустриални услуги и по такъв начин ще способства за повишаване на тяхната конкурентоспособност и възможност за реализация на външния пазар. България следва постепенно да се превърне в привлекателно място за чуждестранни инвестиции в научно-изследователска и развойна дейност. За това може да допринесе както едно привилегировано данъчно облагане, така и държавно подпомагане.

В България трябва да се създадат условия за учредяване на фирми, работещи в сферата на иновациите, чиито бизнес-модел се базира на използване на фундаментално и практическо знание. Обикновено фирмите възникват като средство за осигуряване на заетост на техните учредители или с цел използване на определена пазарна възможност. Световната практика показва, че учредяването на фирми на знанието е свързано с големи трудности, което е една от причините те да са обект на солидна държавна подкрепа. Така например, в Германия има три програми за подпомагане създаването на фирми на знанието с цел осигуряване на финансиране в стартовата им фаза. Очевидно е, че съществуващите възможности за финансиране на новосъздадени фирми от страна на чуждестранните фондове за рисков и частен капитал не са достатъчни и изискват активната намеса на държавата.

Според Европейската комисия, ако страните-членки на ЕС ще инвестират средно 3% от БВП в научно-изследователска и развойна дейност през 2020г., каквато е и целта на Комисията, то през 2025г. това ще доведе доувеличаване на БВП в общността с 5,4% или с 795 млрд. евро и ще способства за разкриването на нови 3,7 млн. работни места.

3.7. Формиране на дълготрайни източници за финансиране на изследователската и развойна дейност

В ЕС 2/3 от разходите за научно-изследователска и развойна дейност се финансират от частния сектор и една трета от държавния сектор. При това прави впечатление, че в страните с най-високи разходи за научно- изследователска и развойна дейност в % към БВП относителният дял на държавния сектор е по-малък от една трета (в скандинавските страни и Германия). В страните с най-ниски разходи, към които принадлежи и България, този дял е по-голям от една трета. Това се обяснява с факта, че в тези страни, (вкл. България) инвестициите в научно-изследователска и развойна дейност се правят предимно от мултинационалните компании и в една незначителна част от местните фирми. Затова е необходимо е да се създадат такива нормативно- правни и икономически условия и преди всичко такава система на данъчно облагане, които да стимулират българските фирми да правят инвестиции в изследователска и развойна дейност. Не може и не трябва да се очаква, че повишаването на конкурентоспособността на българската икономика може да стане единствено по пътя на трансфер на технически и технологични иновации в рамките на преките чуждестранни инвестиции.

Логично се да се постави въпросът: Защо държавата трябва да подпомага финансово фирмите в сферата на научно-изследователската и развойна дейност? Отговорът е достатъчно лесен: Тези фирми не могат да си присвоят целия ефект от направените от тях научни открития. Една голяма част от ползата на тяхната дейност се присвоява безвъзмездно от другите участници на пазара, които използват новосъздаденото знание под формата на продукт,услуга или технология и го прилагат в процеса на усъвършенстване на тяхната продуктова палета, както и на прилаганите технологии. По такъв начин новосъздадените фирми в сферата на знанието не могат да формират достатъчен доход през първите години на своето съществуване, за да могат да се самофинансират. На практика, държавата следва да се намеси и по такъв начин да се преодолее несработването на пазарния механизъм в тази пазарна ниша.

Целесъобразно е да се създаде държавен Фонд за финансиране на фирми на знанието. Във финансирането на научно-изследователската и развойна дейност съществува определено разделение на сферите, които се финансират от обществения и частния сектор. Обикновено държавата финансира фундаменталните изследвания. Това става както по пътя на финансиране на университетите и на новосъздадени фирми на знанието (към университетите и извън тях), така и на обособени научно-изследователски институти (общонационални или частни).Все по-голяма роля при държавното финансиране играят конкретни изследователски проекти, които се разпределят между кандидатстващите изпълнители на конкурсна основа. Частният сектор финансира преди всичко изследвания свързани с въвеждането на нови продукти, услуги и технологии в производствения процес.

Необходимо е да се помисли за система на подпомагане използването от малки и средни предприятия на създаваните в университетите и научно- изследователските институти от системата на БАН иновации, както по пътя на отпускане на средства на университетите и на научно-изследователските институти, така и чрез възстановяване на разходите или поне на част от тях на малките и средни предприятия, направени за покупка на иновации.

3.8. Условия за бърза и ефективна нова ВТ индустриализация на България

Успешната индустриализация зависи от множество фактори, сред които на първо място следва да се споменат предвидимото регулиране на стопанската дейност, ефективна система на държавни субсидии и поръчки, рязко нарастване и ефективно използване на средствата за научно-изследователска и развойна дейност, както и подобряване на системата на образование.

Адекватна, ясна и предсказуема макроикономическа рамка

Новата индустриализацията на България може да бъде успешна само ако е подкрепена от адекватна, ясна и предсказуема макроикономическа рамка, с която да се избегне противоречието между отделните политики, както и от бюджетни средства, необходими за даване на тласък на публичните и частните инвестиции. Настоящата макроикономическа политика не осигурява необходимия достъп до капитали за инвестиции и иновации, особено за малките и средни предприятия (МСП), и следователно е в противоречие с необходимата индустриална политика. България се нуждае от стратегия за устойчив растеж като основа за осъществяване на процеса на индустриализация. Защото в крайна сметка индустрията се явява тази част от националната икономика, която в най-голяма степен може да способства за увеличаване на експорта, на инвестициите и потреблението, а по този начини за ускоряване на икономическия растеж.

Поощряване разгръщането на конкуренцията

Политиката на индустриализация следва да способства за разгръщане на конкуренцията чрез подпомагане създаването на нови фирми и развитието на МСП под формата на премахване на административните пречки, създаване на нормативно-правна уредба за инвестиции в научни-изследвания и развойна дейност.

Ефективна система на държавните поръчки

Възлагането на обществени поръчки трябва да бъде един от двигателите на индустриализацията и неделима част от индустриалната политика.

Данъчни облекчения

Наложително е въвеждането на облекчения под формата на намаляване на облагаемата сума на печалбата при инвестиции в индустрията, практика известна в света като „Accelerated Capital Allowance”.

Ефективна система на държавни субсидии

Новата технологична индустриализацията следва да се разглежда като нова форма за сътрудничество и взаимодействие между държавата и пазара. Държавните помощи са едно от най-ефективните средства за бързо повишаване на конкурентоспособността на индустрията. Не само в ЕС, но и в множество страни по света има ефективни практики и примери за предоставяне на държавни помощи за насърчаване на индустриалното производство.

Целесъобразно е създаването на шест регионални агенции по нова ВТ индустриализация в страната. Тяхната роля ще бъде не само по укрепване и разширяване на съществуващата индустриална база, повишаване на нейната иновационна сила и конкурентоспособност както и създаването на нова високотехническа и високотехнологична база, но и преодоляване на териториалните различия в икономическото и социално развитие. Тези агенции ще разполагат с широк набор от парични и непарични инструменти за поощряване и подпомагане на процеса на индустриализация. Средствата за безвъзмездно подпомагане би следвало да се осигуряват от централния бюджет, местните бюджети, както и от регионалните фондове на ЕС. Към непаричните инструменти за подпомагане

спадат организация на образование и получаване на професионална квалификация, създаване на нематериална, виртуална инфраструктура, консултантска дейност, подпомагане при създаване на клъстери, индустриални зони, технопаркове и т.н.

Една важна задача на тези агенции може да бъде поощряването на трансграничното икономическо сътрудничество с регионите от граничните държави.

[Предприемане на срочни мерки за ограничаване на растежа на цените на енергията, в отделни случаи и за тяхното намаляване](#)

Политиката на субсидиране на производството на енергия от възобновяеми източници с помощта на фиксирани за изкупуването ѝ цени в рамките на дългосрочни договори следва да бъде преосмислена и прекратена, както в Европа, така и в България. Този вид производство на енергия не допринася за технологичното развитие, защото нейните производители са напълно удовлетворени от изгодните изкупни цени и не са заинтересовани в усъвършенстването на съществуващите технологии и по този начин за нейното поевтиняване.

Очевидно е, че индустриализацията ще бъде значително затруднена, ако цените на енергията не се нормализират. В противен случай произвежданите стоки не могат да бъдат конкурентоспособни. Това е така, защото относителният дял на трудовите разходи в общите производствени разходи намалява (в световен мащаб те съставляват около 20%), докато материалните разходи се увеличават (те възлизат на около 40%). Това обяснява и фактът, че трудовите разходи започват да играят все по-слаба роля за мобилността на индустрията.

[Изпреварващото нарастване на разходите за труд по отношение на производителността на труда може да намали конкурентоспособността на българската индустрия](#)

Разходите за труд, в които влизат всички разходи за сметка на работодателя, са важен компонент на себестойността в индустрията и особено в секторите, които са сравнително по-трудоемки. Реакцията на българските фирми на глобалната финансова и стопанска криза бе в посока съкращаване на заетите лица, при запазване и дори увеличение на заплатите. Това важи в още по-голяма степен за квалифицираните работници, които получават средно 65% повече през 2010 спрямо 2006г. Ефектът е увеличен разход за труд, което влияе на общите разходи. Този процес на повишаване на трудовите разходи вероятно ще продължи.

Друг фактор, който допринася за увеличаване разходите за труд, е повишаването на минималните осигурителни прагове в България. Повишаване на трудовите разходи може да доведе до увеличаване на цените на българските стоки, ако не е съпроводено с изпреварващо повишаване на производителността на труда и по такъв начин да се намали тяхната конкурентоспособност.

[Политиката на гарантирана минимална работна заплата едва ли е целесъобразна.](#)

Равнището на безработица е високо. В страната има много безработни, които са готови да работят и за по-ниско възнаграждение. Въвеждането на гарантирана минимална заплата ще ограничи преди всичко възможностите за временна и почасова заетост и по такъв начин ще лиши част населението от формиране на доход, макар и нисък.

3.9. Финансиране на новата високотехнологична индустриализация

Процесът нова високотехнологична индустриализация на България е свързан със значителни инвестиции, които не могат да бъдат осигурени по пътя на преки чуждестранни инвестиции. Затова следва да се предприемат всички възможни стъпки към ускорена акумулация на национален капитал. В тази връзка е необходимо да се помисли за възможността за вътрешни държавни заеми чрез емисия на облигации по подобие на държавните заеми, с които през първите години след 9-ти септември беше финансирано изграждането на големите промишлени предприятия, т.нар. национални обекти. Това ще бъдат целеви заеми, за осъществяването на конкретни проекти. За съжаление парите, които България взе на международните капиталови пазари през годините след реструктурирането на външния дълг през 1994г. бяха или за погасяване на стари дългове или за закръпване на дупки в бюджета. Затова трябва да бъде гарантирано целевото използване на заемите за ВТР и нова индустриализация.

В България е нарушена не само връзката между национален промишлен и национален финансов капитал, но и основата на която се реализира тази връзка. Тази основа е собствеността. Историята на индустриализацията в Европа е процес на постепенно превръщане на търговския капитал в паричен и инвестицията на паричния капитал в индустриалното производство и транспорта. Едва ли може да се очаква, че дъщерните банки на западните банкови централи, които доминират на българския банков пазар ще бъдат готови да поемат кредитния риск, свързан с индустриализацията. Необходимо е да се помисли за целесъобразността от създаването на самостоятелен финансов институт за тази цел.

Държавата има достатъчно паричен ресурс да „зариби индустриализацията“, като предостави цялата свободна парична ликвидност от държавните фирми и Националната агенция за приходи (НАП), например, на Българската банка за развитие (ББР), а тя да започне финансиране не на определени инвестиционни проекти, а на цялостни, пораждащи синергийни ефекти структурни проекти. Това е банката, която трябва също така под държавна гаранция да взема пари от вътре и извън страната за индустриализация под формата на облигации. Тази банка може и следва да стане банката на българите, на българския дребен спестител, малък, голям и среден предприемач. Само за 10 години тя може да се превърне в номер едно в банковия сектор. Не е целесъобразно спестяванията на българина, както и неговите доброволни пенсионни вноски да се управляват от чужденци според критерии, които често противоречат на националните интереси.

Бюджетни средства за целите на новата високотехнологична индустриализация

Успешната ВТ индустриализация изисква заделянето на средства в бюджета на страната за тяхното финансиране. Илюзорно е да се мисли, че те могат да бъдат финансирани само със средства на частния капитал или от преки чуждестранни инвестиции.

Целесъобразно е към предлаганите шест регионални центрове за нова ВТИ да се създадат и регионални фондове за финансирането и. По същество това ще бъдат агенции за предоставяне на кредити за инвестиционни нужди. Средствата на фондовете могат да се набират чрез емисия на облигации, които да бъдат гарантирани или от правителството или от местната власт.

Изграждане на финансова архитектура, доминирана от национален капитал

Очевидно е, че доминираният от чуждестранен капитал български банки ще продължат своята кредитна политика, насочена към предоставянето на ипотечни и потребителски кредити, както и кредити за оборотни средства на фирми, предимно от сферата на услугите. Едва ли може да се очаква, че дъщерните банки на западноевропейските банкови институции ще се насочат към финансиране на

дългосрочни инвестиции в българската индустрия, въпреки високата ликвидност на банките в България.

Високата ликвидност на банковата система продължава да се обуславя от нарастващите депозити на населението и сравнително слабото търсене респ. предоставяне на кредити от банките. Обезпокояващ е фактът, че банките в България увеличават чуждестранните си активи и намаляват чуждестранните си пасиви.⁵⁷ Това означава, че те пласират своята свободна ликвидност в чужбина, предоставяйки я първо на своите централи или инвестирайки я във високоликвидни финансови инструменти и връщат взетите от централите средства (краткосрочни и дългосрочни кредити). По такъв начин една значителна част от спестяванията на българските граждани и свободната ликвидност на родни фирми не се насочва в реалната икономика. Затова е срочно необходима концентрация на финансови ресурси, както по линията на бюджета, европейските фондове и финансовите институти, контролирани от български капитал, така и по линия на привличане спестяванията на населението с помощта на емисии от държавно гарантирани облигации. Без силна, контролирана от българския национален капитал финансова архитектура ще бъде много трудно да се реши въпросът с финансиране на индустриализацията.

Целеви държавни заеми за финансиране на процеса на нова ВТ индустриализация

Привличането на спестяванията на населението с помощта на емисии на държавно гарантирани облигации е един реален източник на средства за финансиране на индустриализацията. В банковата система се забелязва тенденция на увеличаване на дела на държавните ценни книжа (ДЦК), предимно на българското правителство, в техните инвестиционни портфейли. Може с висока вероятност да се твърди, че държавно гарантираните облигации ще бъдат веднага изкупени от български банки.

Други вътрешни източници за финансиране на новата ВТ индустриализация

В страната съществуват реални възможности за формиране на значителен кредитен ресурс на основата на депозитите на правителството и бюджетните организации, които показват една ясно изразена тенденция на нарастване.⁵⁸ Една значителна част от тази свободна ликвидност може да бъде предоставена на българска финансова институция за използването ѝ в качеството на кредитен ресурс за финансиране на индустриализацията.

Пласиране на държавни облигации на международния капиталов пазар

Състоянието на външния дълг и на валутните резерви на страната позволяват пласирането на облигации на международния пазар без да се допусне рязко повишаване на външния дълг. Брутният външен дълг на страната към април 2013г. възлиза на 37,16 млрд. евро и се състои от: държавен дълг (дълг на държавното управление) в размер на само 3,16 млрд. евро, дълг на банките в размер на 6,1 млрд. евро, дълг на други сектори в размер на 12,1 млрд. евро и дълг във връзка с преките чужди инвестиции под формата на вътрешнофирмени заеми в размер на 15,8 млрд. евро.⁵⁹ Тези данни показват, че почти 59% от външния дълг на страната са кредити, предоставени от чуждестранните централи на банките и фирмите. Външният държавен дълг съставлява само 8,6% от съвкупния външен дълг. При тези условия вземането на заеми от чужбина в размер на около 5 млрд. евро не би представлявало особена трудност като се има предвид високата ликвидност на международния капиталов пазар, както и приемливата кредитоспособност на българската държава.

⁵⁷ Българска народна банка: Икономически преглед 2/2013, стр. 25

⁵⁸ Българска народна банка: Икономически преглед 2/2013, стр. 26

⁵⁹ Българска народна банка: Икономически преглед 2/2013, стр. 29

Колективно финансиране по пътя на Crowdfinancing

Българското законодателство все още не позволява тази форма на финансиране с участие на гражданите във финансирането на фирмите чрез временно предоставяне на средства под формата на заем срещу възможността за участие в разпределението на реализираните печалби. Тази форма на финансиране започва да си пробива път както в САЩ, така и в Европа, където в някои страни вече е прието съответстващо законодателство. Първоначално органите на банковия надзор изказваха опасения, че съществува голяма опасност спекулативни фирми да привлекат спестявания на населението, които да не му бъдат върнати в резултат на фалит или измама. Така или иначе тези опасения се оказаха неоснователно.

Краудфайнансигът е изключително удобна форма за финансиране на малки фирми в малки населени пунктове, където хората се познават и се ползват с взаимно доверие. Финансирайки бизнеса на свои роднини и съседи, хората получават възможност да формират допълнителен доход чрез участие в печалбата и с това да допринесат за развитието на потреблението и в крайна сметка на регионалната икономика.

В тази връзка е целесъобразно парламентарна инициатива за създаването на законодателна рамка за функциониране на краудфайнансинга.

3.10. Необходими мероприятия за успешна нова високотехнологична индустриализация

Необходимо е да се разработи дългосрочна Стратегия (Програма) за нова ВТ индустриализация на България за периода 2015–2025 г.

Тази Стратегия трябва да има две направления:

Първо направление: Широкомащабна мощна високотехнологична индустриализация на нова техническа и технологическа основа, финансирана както от вътрешни, така и от външни източници в три приоритетни направления – ИКТ, преработвателна индустрия и туристическа индустрия.

Второ направление: Постепенно възстановяване на тази част от старата експортно ориентирана индустрия („историческа“), която все още е конкурентоспособна. Това ще спомогне не само за намаляване на дефицита в търговския баланс и увеличаването на приходите в бюджета, но и до формирането на първоначален ресурс за Първото направление и икономия на време за задълбочената му подготовка.

Първото и основно направление е фокусирано във високотехнологични ниши на три приоритетни отрасли:

Първи приоритетен отрасъл – Информационната индустрия, в направлението Софтуер за мобилни и интернет приложения.

Дори без държавна помощ този отрасъл успя да развие висока конкурентоспособност по отношение софтуерните приложения, интернет продукти и мобилни приложения. Една значителна част от фирмите работят за изключително взискателни клиенти от САЩ и Европа.

България разполага с висококвалифицирани специалисти в сферата на информационните технологии с много добра езикова подготовка (98% от гимназистите изучават чужди езици). Неслучайно авторитетното списание Business Week обърна вниманието на световния стопански елит към възможностите за аутсорсинг в България. Заглавието на статията „Забравете Индия, тръгваме към България“ говори само за себе си.

Българските компании за ИКТ изнасят стоки и услуги на стойност от над 1 млрд. щ.д. годишно, което съставлява 12% от българския износ.⁶⁰

⁶⁰ Данните са на Българската асоциация на софтуерните компании

Производителността на труда в бранша бележи сериозен ръст от близо 20%, и то във времена на криза.

Информационната индустрия е една от малкото индустрии в България, която на практика не беше засегната от икономическата криза. Общият брой заети в нея е едва 1% от общия брой заети лица в България, но тя генерира 3% от БВП на страната, което говори за високата добавена стойност на Информационната индустрия.

Приоритетното развитие на Информационната индустрия е фундаментална предпоставка за успешно развитие на цялата българска икономика. Това е така, защото софтуерът като основен компонент от икономиката на бъдещето няма алтернатива и развитието на местна софтуерна индустрия може да се превърне в един мощен за развитието на страната като цяло.

Втори приоритетен отрасъл - Преработвателна индустрия - хранително-вкусова, парфюмерийна и фармацевтична промишленост, в технологичните направления – нано-, био- и екопродукти.

В тази индустрия страната ни има не само дългогодишна традиция, но разполага и с необходимата суровинна база за нейното ускорено развитие. Българските висши учебни заведения, и на първо място уникалният Университет за хранителни технологии в Пловдив формират и продължава да обучават специалисти с уникална професионална квалификация, търсени по целия свят.

За оптимално използване на възможностите в тази изключително перспективна индустрия е необходимо да се измени нейната структура. На мястото на нискотехнологичните производства следва приоритетно да се развие производство на био-, еко- и нанопродукти. Това обаче изисква сериозни инвестиции в развитието на материално-техническата база.

Трети приоритетен отрасъл – Туристическа индустрия, в направленията – уелнес, СПА и балнео.

Туризмът е не само един от структуроопределящите отрасли в българската икономика, създаващ 13.6% от БВП, но като глобална индустрия е едно от най-перспективните направления за нейното развитие.

Страната ни е надарена не само с красива природа, огромно биоразнообразие, богато културно наследство от 7 исторически епохи, но разполага и с безценен ресурс от над 600 минерални водоизточника от близо 240 находища със средноденоношен отток 274 млн. литра термална вода с температура над 25 градуса. България вече има утвърдено място в световната туристическа индустрия като целогодишна туристическа дестинация.

Своеобразното съчетание на прекрасна природа и модерни балнео- и възстановителни комплекси правят България все по-предпочитана СПА и уелнес дестинация за чуждестранни туристи. Приходите от СПА туризъм у нас биха могли да достигнат 10% от общите приходи, които осигурява международният туризъм.

Приетият от Европейския съюз Регламент 2011/24 ще разкрие нови възможности пред българската туристическа индустрия. Благодарение на него огромна част от страните-членки на ЕС с висок стандарт на живот ще могат да аутсорсват дейности по рехабилитация, медицинско обслужване, почивка, санаториално лечение в България.⁶¹

⁶¹ Става въпрос за един потенциален източник на доход в размер на около 90 млрд. евро годишно.

Второто направление е високотехнологична индустриализация на така наречената „историческа“ индустрия, традиционните индустриални отрасли и старите индустриални предприятия.

За нова индустриализация на „историческата“ индустрия са налице достатъчно ресурси за започване на процеса. Това направление следва да бъде деидеологизирано, защото то няма нищо общо с често приписваната на неговите инициатори носталгия по „социалистическата индустрия“. Машиностроенето, електронната и електротехническа промишленост, както и химическата промишленост са гръбнакът на най-развитата европейска икономика - германската. Желанието за възраждане на някои отрасли от „историческата“ промишленост няма нищо общо с икономическа романтика, а е продиктувано от живота.

Подходът в двете направления трябва да е различен, както във времето, така и по отношение на участието на държавата в процеса на индустриализация.

Стратегията за реиндустриализация и нова ВТ индустриализация ще има за цел премахването на структурните дисбаланси в българската икономика и рязко повишаване на нейната иновационна сила, което ще доведе до нейната по-силна интеграция в регионалните и глобални вериги на създаване на стойността.

Стратегията не може да се реализира само и изключително чрез „невидимата ръка“ на пазара, а чрез активната роля на „видимата ръка“ на държавата и едно плодотворно „ръкостискане“ на „невидимата“ и „видимата“ ръце. Нейният успех в значителна степен ще зависи от това, дали ще се създават необходимите условия за развитие на иновации. Илюзорно е да се мисли, че България ще успее да се реиндустриализира без увеличаване на ролята на университетите в научно-изследователската и развойна дейност, на отрасловите научно-технически институти и звената за развойна дейност. Стратегията следва да предвижда като минимално условие за нейната успешна реализация утрояване на средствата за изследователска и развойна дейност в българската индустрия за срок от пет години и удвояване през следващите пет.

Активната роля на държавата изисква разработването на диаграма на НВТ индустриализация, показваща приоритетните отрасли, съответните индустриални политики, последователността на тяхното прилагане и взаимовръзките между отделните мероприятия и временните срокове за тяхната реализация. Това е сложна мрежова диаграма, която синхронизира различни дейности в рамките на индивидуалните процеси, съставляващи процеса на индустриализацията. Тези процеси започват едновременно, но имат различна продължителност и въздействат по различен начин върху макроикономическото развитие и преди всичко върху икономическия растеж.

Цялостният ефект от новата високотехнологична индустриализация ще може да се почувства след около двадесет години. Затова би следвало тя да започне възможно най-бързо.

Създаване на малки, високотехнологични фирми

Създаването на малки, високотехнологични фирми следва да бъде част от Стратегията за нова ВТ индустриализация, като този процес следва да придружава както възстановяването на старата индустрия, така и формирането на новата, високотехнологична индустрия.

По същество става дума за целенасочено изграждане на малки и средни фирми, за една „нова вълна на предприемачество“ и създаването на нови работни места.

Въпреки многобройните инициативи за изграждане на МСП, резултатите все още остават скромни. Това се дължи както на трудностите по набавяне на първоначален капитал и финансиране след създаването на фирмите, така и на

слабото познаване на законодателната рамка за стопанска дейност. Целесъобразно е да бъде разработен практически наръчник под наслов „Как да създам своя фирма?“, който да съдържа както основни познания по предприемачество, така и подробно описание на целия процес по създаването и регистрацията на собствена фирма. Този практически наръчник следва да бъде подготвен за нуждите на абсолвенти и студенти в горните курсове на висшите учебни заведения, както и за всеки гражданин, желаещ да поеме пътя на предприемачеството.

Необходимо се да се засили разяснителната дейност на организациите на българската индустрия сред завършващите висше образование. Целесъобразно е да се помисли за Общонационални срещи на българската индустрия с българските университети. Това може да доведе не само до скъсяване на разстоянието между науката и индустрията, но и до създаване на малки високотехнологични фирми.

Очевидно е, че банките в България не желаят и не могат да поемат рискове, свързани с финансирането на новосъздавани фирми. Като правило, тези фирми не могат да предложат приемливи за банките гаранции. Но дори и това изискване да бъде изпълнено, тези фирми са изложени на висок риск. Опитът в Германия, например, показва, че редица от тях попадат в кредитния капан и фалират. Следва да се потърсят такива форми на финансиране и подпомагане, където да се отчитат неизбежните първоначални трудности. Тук трябва решително да се намеси българската държава.

За съжаление изпълнението на дейностите по Приоритетна ос III „Финансови ресурси за развитие на предприятията“ е все още незадоволително. Мероприятията по изпълнение на Националната програма за реформи (2011-2015г.) в изпълнение на стратегия „Европа 2020“ предвиждат въвеждането на четири нови схеми за финансиране на новосъздадени фирми:

- Фонд за рисково финансиране – с общ капитал от 30 млн. евро, 70% от който ще бъдат предоставени от Холдинговия Фонд по JEREMIE;
- Гаранции, покриващи загуби на портфейл от заеми на МСП – с общ бюджет 74 млн. евро. Този инструмент ще подобри достъпа до финансиране на предприятията, а също така ще намали и лихвените проценти и изискуемото обезпечение по отпуснати заеми;
- Фонд за инвестиции в компании в етап на растеж (Growth Capital Fund) - с общ капитал от 60 млн. евро, 50% от който ще бъдат предоставени от Холдинговия Фонд по JEREMIE. Целта на този финансов инструмент е да предоставя капитал за разрастване, целящ да финансира растежа или експанзията на компании, които са печеливши или близко до фазата да бъдат печеливши. Капиталът може да бъде използван за финансиране на увеличение на производството, пазарна експанзия или разработване на продукти, или да финансира всякаква друга инвестиция с основна цел разрастване на компанията;
- Мецанин Фонд (Mezzanine Fund) - с общ капитал от 60 млн. евро, 50% от който ще бъдат предоставени от Холдинговия Фонд по JEREMIE. Фондът ще осигурява мецанин финансиране - хибриден финансов инструмент, комбиниращ дългово и капиталово финансиране.

Досегашните опити да се привлече рисков капитал от частни източници от чужбина се оказа неуспешен. Утвърждаването на тази форма на финансиране на новосъздадени фирми се натъква на огромни трудности дори и в развитите европейски държави, например в Германия.

Целесъобразно е да се създаде единен Национален фонд за рисков капитал, който да съдържа и гаранционна схема. Разбира се, изграждането на Национален фонд следва да бъде съобразено с изискванията на европейското законодателство по отношение на държавната помощ за избягване на възможността от изкривяване на конкуренцията.

Националният фонд за временно съучастие в капитала на новосъздаващи се фирми може да бъде учреден към Държавна банка за развитие на индустрията.

Създаване на национални и регионални клъстери за развитие на определени технологии

Географската концентрация на регионални клъстери създава условия за по-добра интеграция на регионите с ниска степен на индустриализация във веригите за създаване на стойност.

В рамките на световната икономика нараства интересът към нови организационни структури и форми, които от една страна са достатъчно гъвкави да реагират на непрекъснато променящите се изисквания на пазара, а от друга са достатъчно стабилни да реагират на конюнктурните промени поради взаимосвързаността им и съвместната работа върху общи програми и проекти. На основата на статистически данни е установена силна зависимост между присъствието на клъстери и просперитета на регионалните стопанства и тяхната конкурентоспособност.

Клъстерът се дефинира като географска концентрация на взаимосвързани фирми и институции, работещи в един и същ стопански отрасъл. В допълнение, клъстерите привличат също така фирми, предлагащи услуги. По такъв начин се създава една специализирана инфраструктура, обслужваща фирмите в клъстера. Освен това клъстерите привличат високо квалифицирана работна ръка.

Регионалният клъстер се състои от група фирми, намиращи се в непосредствена близост. Към групата от фирми принадлежат още доставчици, клиенти, фирми, предлагащи съпътстващи услуги, изследователски звена и университети. Фирмите от клъстера за заети в близки, взаимосвързани стопански дейности. Всички участници в него развиват специализирани технически и технологически знания, както и професионални умения, свързани с произвежданите от тях продукти и услуги. Клъстерът дава възможност на малки и средни фирми да установят стопански връзки с големи фирми в страната и чужбина. Един от най-важните ефекти от съществуването на клъстерите е създаването на нови фирми и работни места.

Клъстерите създават необходимите условия за рязко увеличаване на относителния дял на експорта в стопанския оборот на фирмите, които са част от него. Малките и средни фирми имат сравнително слаба експортна ориентираност. Така например, изследвания в Германия показват, че този дял малките (брой на заетите до 9) и средни фирми (брой на заетите между 10 и 49) е съответно 9,1% и 11,2%, докато в средно големите (брой на заетите е между 50 и 249) и големите фирми (брой на заетите е от 250 нагоре) той е съответно 18,1% и 32,3%.⁶² Клъстерът благоприятства за обединяване усилията на участниците за нарастване на експорта в стопанския оборот на фирмите по пътя на приемането на общи поръчки за износ на стоки и услуги.

Туризмът играе много важна роля в българската икономика. В туристическата индустрия се формира почти 13% от БВП според данни за 2013г. Насърчаването на устойчиви форми на туризъм, свързани с консумацията на местни продукти може да стимулира възстановяването на дребната местна промишленост.

Национален надотраслов съвет за виокотехнологична индустриализация на българската икономика

Следва да се създаде Национален междуотраслов съвет за индустриализация на българската икономика към МС като консултативен орган, включващ независими експерти.

⁶² *Industry as a growth engine in the global economy, Final Report, Cologne 1-12-2013, p.66*

Четвърта част

Перспективни отрасли на българската индустрия

Европейската комисия е идентифицирала на основата на броя на съществуващи или новоформиращи се регионални клъстери в научното и технологичното производство, на научните публикации и регистрираните патенти, пет ключови научни и технологични области, в които България има реални силни позиции на Европейския континент:

- 1) Нанонауки и нанотехнологии;
- 2) Информационни и комуникационни технологии;
- 3) Биотехнологии;
- 4) Енергетика;
- 5) Хранително-вкусова промишленост, селско стопанство и рибарство.
- 6) Туризъм.

„Независимо от това сегашните тенденции показват липса на яснота в областите на специализация на държавата, която следва да се преодолее със стратегии за интелигентно специализиране“.⁶³

Микроелектроника и наноелектроника

Информационните и комуникационни технологии проникват във всички сфери на стопанството и живота на хората. Те са технологичната база на съвременното информационно и опиращо се на знанието общество, основата за глобалното разпространяване на E-Business, E-Commerce и E-Government. В сектора на ИКТ, т.е. в електрониката, включително микро- и наноелектрониката, комуникационната и телекомуникационната техника и информационно-технологичните услуги се създават около 10% от съвкупния БВП в ЕС с ярко изразена тенденция на растеж. По-нататъшното развитие на микроелектрониката на базата на силиция е от решаващо значение за бъдещото развитие на информационната техника и всички бизнес стратегии, свързани със задоволяване на потребностите на развиващото се информационно общество.

След години на значително технологично изоставане на европейската промишленост за полупроводници все по-ярко се очертава един процес на нейното възраждане. Възникват все нови и нови производствени мощности. Въпреки това европейските производители на полупроводници все още са слаби и техният пазарен дял в световното производство и реализация продължава да намалява.

В съответствие с новата европейска индустриална стратегия за електроника, имаща за цел удвояване на производството на чипове в ЕС до 20 % от световното производство, се откриват определени шансове за българската индустрия. При това производството на чипове в световен мащаб расте с около 25% годишно поради силно разширяващия се пазар.

Научно-изследователската и развойна дейност, както и изграждането на производствени мощности в сферата на микроелектрониката, са свързани със значителни инвестиции, поради което конкуренцията между малкото останали участници на международния пазар е изключително остра. Освен това търсенето на редица нейни продукти има ярко изразен конюнктурен характер, съответстващ на фазите на икономическия цикъл, което повишава стопанския риск в отрасъла. В редица азиатски държави съществува развита система на субсидиране на отрасъла и значителни данъчни облекчения за производителите. Това прави азиатските производители на полупроводници изключително конкурентоспособни.

Същото се отнася и за нанотехнологиите. Очевидно е, че и този отрасъл едва ли ще може да се развие без държавни субсидии. Но в рамките на ЕС всяка форма на

⁶³ Research, Innovation Can Help Unlock Bulgaria's Smart Growth Potential, The World Bank, Press Release, February 7, 2012.

субсидиране е проблематична, тъй като това влиза в противоречие с приетите правила за свободна конкуренция.

Необходимо е да се помисли повече за развитието на области от микроелектрониката, чиято продукция се търси преди всичко на европейския пазар. С оглед на водещата роля на автомобилостроенето в европейската индустрия производството на електроника за автомобили изглежда перспективно.⁶⁴ За това възникват благоприятни условия, като се има предвид, че все повече основни доставчици на големите европейски автомобилни концерни започват да разкриват производствени мощности в България като немските Festo (производство на сензори) и Behr-Hella (производство на климатични инсталации за леки автомобили). Също така се забелязва нарастване на интересът на китайските автомобилостроители. Освен Great Wall, BYD планира производството на електроавтобуси. В момента заводът в Ловеч сглобява автомобили, всичките части на които се доставят от Китай.⁶⁵ С разширяването на производството може да се очаква да се пристъпи към производство на определени части в България. Над 50 чуждестранни доставчици на автомобилни части за водещите автомобилни компании имат производствени мощности, които вече са разкрили около 20 000 работни места, според данни на Агенцията за чуждестранни инвестиции. Вече с основание може да се говори за съществуването на два автомобилни клъстера – в София и Пловдив. Те могат да дадат силен тласък в развитието на микроелектрониката с цел генерирането на синергийни ефекти и съвместно решаване на общи проблеми, като например, наемането и професионалната подготовка на работна ръка. Американската Johnson Control's има научно-изследователски и развоен център в София в сферата на електрониката, който разработва нови технологии за информация на водача на автомобила, както и на електронни средства, предназначени за купето на автомобила.

Българската микроелектроника разполага със сравнително модерно оборудване, доставено от водещи световни фирми, прилага съвременни технологии, предлага сравнително добро съотношение между цена и качество на продуктите и присъства на международния пазар. Заетите в отрасъла са висококвалифицирани.

Производствените мощности на българската микроелектроника са ограничени. Едновременно с това е налице сериозен срив в иновационната дейност, намаляване на относителния дял на продуктите с висока добавена стойност, амортизация и ниска енергийна ефективност на оборудването, ниска производителност на труда, неефективно управление на производствения процес. Все повече започва да се чувства и недостиг на квалифицирана работна ръка. За голямо съжаление поради липса на далновидност Институтът по микроелектроника беше ликвидиран, неговото сравнително модерно технологичното оборудване продадено и повечето от многобройните висококвалифицирани специалисти се пръснаха по цял свят.

Изключително големи перспективи се откриват пред наноелектрониката, чиито продукти са хиляда пъти по-малки от клетката на човешкото тяло и милион пъти по-малки от главата на карфицата. С тяхна помощ могат да се правят, например, покрития, които се самопочистват, лекарства, които въздействат с необикновена точност върху тумори в човешкия организъм или хранители на информация с размер на едноцентов монета, позволяващи съхраняването на огромна по обем информация.

Използването на нанопродукти и наноструктури ще окаже огромно въздействие върху всички сфери на стопанската дейност и живота на хората. Техният пазар

⁶⁴ Тук следва да се отбележи, че през 90-те години Ford, Rover и Skoda направиха неуспешни опита да започнат производство на автомобили в България.

⁶⁵ Форма на производство, известна като *Completely Knocked Down*

през 2015г. се очаква да надхвърли един трилион евро. Водещи в сферата на наноелектрониката са САЩ, Япония и Германия.

Най-широко е използването на продуктите на наноелектрониката в автомобилостроенето, машиностроенето, химията, електрониката, производството на медицинска техника и оптиката.

В Ботевград, в една част от производствените мощности на бившите заводи за микроелектроника с помощта на остарели вече технологии се произвеждат наноприбори.

За развитието на наноелектрониката и нанотехнологиите способства навлизането на някои европейски и американски фирми, като например Melexis и AMIS. Силен тласък очаква и центъра за нанотехнологии, който се планира да бъде изграден заедно с IBM.

Целесъобразно е да се разработи една национална визия и политика за развитието на микроелектрониката и наноелектрониката.

За възраждане и развитие на микроелектрониката и наноелектрониката е необходимо както възстановяването на Института по микроелектроника, така и разширяване на обучението по специалността „Електронни системи“ в Техническия университет и „Инженерна физика“ в Софийския университет, създаване на лаборатории към тях с цел задълбочена научно-изследователска и развойна дейност.

С преобразуването на Техническия колеж към Югозападния университет в Благоевград ще бъде открита и нова специалност – „Опто и нано електроник“.

Европейският съюз възнамерява да подкрепи развитието на електрониката. Европейската Комисия предложи да се заделят от бюджета на ЕС 4,8 млрд. евро за изследвания и партньорство с частния бизнес с цел да бъде спряно съкращаването на относителния дял на страните-членки на ЕС в световното производство на електронни компоненти и системи. Предвижда се разширяване на производството на полупроводниковото оборудване, вградени системи и сложни електронни компоненти.

Финансирането ще се отпуска за конкретни проекти, които ще се подбират с конкурси. По инициативата ще се работи 7 години, като тя ще обедини усилията на частния бизнес, университети и изследователски лаборатории. Работата по проекта Joint Technology Initiative (JTI) ще започне през 2014г. и ще е насочена в 3 направления: ARTEMIS (вградени системи), AENEAS (наноелектроника), EnoSS (интелигентни интегрирани системи). Всъщност в направленията ARTEMIS и AENEAS се работи от 2008г. В първото направление се реализират 2 пилотни проекта на стойност 150 млн. евро, а във второто 5 пилотни проекта на стойност 730 млн.евро. По данни на Европейската Комисия, от 2000г. сектор „Електроника“ на ЕС расте средно с 5% годишно и в него работят около 200 хил. души. Предполага се, че частния бизнес ще заделиза проекта JTI около 2.4 млрд. евро, което се равнява на половината от сумата, осигурявана от ЕС.

Сферата на информационните услуги и развитие на софтуерни продукти

Информационните технологии променят организацията на фирмите и способстват за тяхната интернационализация. Фазите на производството все по-силно се обособяват както технологически, така и пространствено като следствие на разчупване на веригата на създаване на стойност, което дава възможност за специализация и икономия на суровини и труд, използвайки сравнителните предимства на националните стопанства. Глобализацията увеличи рязко икономическата мобилност и с помощта на информационните технологии и на първо място на Интернет способства за възникването на мрежова структура на стопанските връзки, обхващаща и най-отдалечените места на планетата.

Софтуерната индустрия включва дейности по разработване, поддръжка и разпространение на различен софтуер, основан на определен бизнес модел, основно „license/maintenance based“ или „cloud based“ (като например Saas, PaaS, IaaS, MaaS, AaaS и др.). Софтуерната индустрия включва също услуги като обучение, документиране и консултиране.

Софтуерната индустрия формира една от най-високите добавени стойности в българското стопанство. Тя е силно конкурентоспособна и експортно ориентирана (над 50% е предназначена за износ, като повече от 90% е за Западна Европа, САЩ и Канада). Развива се изключително динамично с около 10% прираст годишно. Предлага най-високото средно възнаграждение (над 2300 лв. на месец) в страната. Три четвърти от всички софтуерни фирми са българска собственост. Особено обнадеждаващ е фактът, че някои от по-големите фирми изграждат мрежа от свои дъщерни фирми в най-развитите страни.

В тази сфера се създават 6% от БВП на страната.⁶⁶

Определен импулс за развитието на софтуерната индустрия е постепенното превръщане на България в място на аутсорсинг (outsourcing) за водещи фирми от развитите страни. В момента страната е дестинация номер 1 за предоставяне на аутсорсинг услуги в Централна и Източна Европа и номер 17 в света от общо 50 анализирани страни от консултантската фирма A.T. Kearney. В сектора работят между 12 000 и 15 000 души, а прогнозата на международните анализатори е страната ни да се нареди между първите 10 на най-атрактивните аутсорсинг дестинации в света, каквато е била през 2006-2007 година.

България разполага с висококвалифицирани специалисти в сферата на информационните технологии с много добра езикова подготовка (98% от гимназистите изучават чужди езици). По данни за 2011г. около 30 000 абсолвенти на българските университети могат да работят в сферата на т.нар. Business Process Outsourcing (BPO). Освен това в България има един изключително бърз достъп до Интернет (с 32 мегабита в секунда България се нарежда между 10 страни в света с най-бърз Интернет).

Нарастващото значение на Интернет за решаването на многобройни проблеми на ежедневието стопански живот се отразява в увеличаването на ролята на базираните на Интернет продукти и услуги във веригите на създаване на нова стойност.

Бурното развитие на софтуерното производство води до недостиг на специалисти. Според едно проучване през 2015г. в сектора ще има недостиг от 22 хиляди специалисти, според друго секторът се нуждае годишно от нови 6500 бакалаври и 7900 магистри. В трето се споменава за спешна нужда от разкриването на нови 10 000 работни места, за да може секторът да расте.⁶⁷

Това означава, че университетите следва да увеличат подготовката на кадри, включително и да се разработят програми за привличане на чуждестранни студенти. Наред с това следва да се облекчи привличането на специалисти от чужбина, например Индия.

Биотехнологии

Биотехнологиите са изходен пункт и двигател в развитието на медицината, хранително-вкусовата промишленост, производството на фуражи и химическата промишленост. Те се използват за производството на лекарства, за диагностика и терапия, за производство на фини химикали, за почистване на отпадъчни води и производство на енергия от биологични отпадъци.

⁶⁶ Zielmarktanalyse Bulgarien 2013, Energieeffizienz in Gebäuden mit Profilen der Marktakteure, Deutsch-Bulgarische Industrie- und Handelskammer, S. 6.

⁶⁷ Investor.BG от 21.01.2014.

Най-широко разпространение имат т.нар. „червени“ биотехнологии, които се използват в индустрията за здравето и медицината, следвани от биотехнологии, използвани в животновъдството и ветеринарната медицина, от т.нар. „зелени“ биотехнологии, използвани в селското стопанство и т.нар. „бели“ технологии в сферата на индустрията.

„Червените“ биотехнологии са важно средство в търсенето на лекарства за противодействие на такива пандемии като спин, рак и множествена склероза. Благодарение на тях стана възможно да се предотврати наследствеността на заразените със спин клетки, което по своята същност е едно революционно постижение на съвременната наука, откриващо пътя към окончателно решаване на проблема със спина. „Червените“ биотехнологии намират широко приложение във фармацевтичната промишленост.

С помощта на „зелените“ биотехнологии могат да се манипулират растенията така, че рязко да се увеличи добивът от тях. Това се постига, например, с промяна на ДНК така, че растенията да станат резистентни срещу паразити или чрез увеличаване на тяхната устойчивост в променени климатични условия (при наличие на по-малко вода в почвата или по-високи температури).

Важна сфера на прилагане на „белите“ биотехнологии е производството на гориво от биомаса с помощта на генетично манипулирани микроорганизми. Това способства не само за намаляване на зависимостта на стопанството от нефт и газ, но и за ограничаване на отделянето на вредния за околната среда въглероден диоксид.

В България са налице необходимите условия за развитие на биотехнологиите, за което от решаващо значение са фундаменталните изследвания в областта на генетиката, системната биология и молекулярната медицина. И в трите сфери страната разполага с висококвалифицирани научни работници.

Изключително перспективно е развитието на интензивната на знание биоиндустрия, на растителните биотехнологии и растениевъдството.

Развитие на екотехнологии и производство на екосъоръжения

Докато до неотдавна в центъра на този изключително перспективен индустриален сектор бяха техническите съоръжения като пречистващите устройства и филтри за замърсени въздух и вода, то сега акцентът все повече се премества върху развитието на продукти и процеси. Целта е ефективно използване на природните ресурси по време на жизнения цикъл на продуктите и ограничаване на вредното им въздействие върху околната среда.

Заклучение

Без да имаме претенцията за всеобхватност и изчерпателност на темата с помощта на Бизнесмрежа за българите по света atlasnet.bg двадесет и осем специалисти от различни сфери на икономиката подготвихме „Бяла книга за нова високотехнологична индустриализация“ в България. В този си вид тя може да служи за консултация и начало на действия на заинтересованите от темата страни. Това е опит за разгръщане на дискусия, която да даде възможности на българското правителство да приеме Общонационална Стратегия. Желанието на авторите и „Гражданското сдружение за нова високотехнологична индустриализация“ е да предизвикаме обществен консенсус за индустрията, като важен елемент на българската икономика. Така нашата икономика ще е в съзвучие с европейския призив „За възраждане на европейската промишленост“, обявен в съобщението на Европейската Комисия от 22.01.2014г. и в редица други европейски документи от 2010г. до сега.

Необходимо е да изтъкнем, че се опитваме да призовем за собствен национален икономически и социален модел, който липсва в програмите на правителствата на Прехода. В Книгата се разглежда темата за нова високотехнологична индустриализация на икономиката от 2015 до 2025 година, която да се осъществи като десет годишен проект от няколко български правителства при обществен консенсус и подкрепа.

В нея не се предлага реставрация на социалистическата индустрия, а прилагане на европейските концепции за укрепване на българската индустриална база. Опитаме се да направим предложение за стратегии и политики за интелигентен икономически растеж – засилено участие на науката, иновациите и високите технологии. Нова индустриализация означава преосмисляне на икономическата политика в ЕС, в САЩ и в България, с увеличаване дяла на индустриалните продукти в БВП с висока добавена стойност. Достигането на ново равнище, според нас в България трудно ще се постигне в Европейския програмен период 2014–2020г., защото сме с най-голяма степен на деиндустриализация в Европа и страните от ЦИЕ. Повечето политики за реализиране на Стратегия и Проект изискват повече време.

Новата индустриална политика включва две основни направления - нова високотехнологична индустриализация и модернизация на съществуващата индустрия.

Първото и основно направление е фокусирано в три приоритетни отрасли и по-специално някои високотехнологични ниши от тях: Информационната индустрия - софтуер за интернет приложения и мобилни разработки, Преработвателна индустрия – еко-, био-, нанотехнологии в хранително-вкусовата, парфюмерийната и фармацевтичната промишленост, както и Туристическата индустрия в направленията СПА, уелнес и балнео като комплексен потребител на индустриални продукти и вътрешен износител.

Второто направление е нова високотехнологична индустриализация на така наречената „историческа“ индустрия - традиционни предприятия, създадени и възстановени от български и чужди инвеститори, които все още имат жизнен цикъл. Чрез внедряване на иновации и високи технологии да се постигне по-висока принадена стойност и да се осигурят работни места и прилични заплати. Двете направления се различават както във времето, така и в съдържанието. За „историческата“ индустрия има достатъчно ресурси за успешно начало и се изисква държавата да осигури условия на бизнеса и като не му пречи. Докато за „приоритетните“ отрасли е необходимо повече време за науката, кадрите и интернационализацията на бизнеса.

„Проучването за високотехнологична индустриализация на България 2014-2020“, което беше публикувано няколко месеца на сайта financebg.com имаше публицистичен характер и осветли няколко широко известни истини, но и някои конкретни политики:

1. „Никой до сега в света не е спечелил битка само със Стратегия“!
2. „Повишаването на благосъстояние на народа само чрез намаление на данъци и социални помощи е невъзможно.“

Интелигентен растеж може да се постигне с познати средства – специализирани банки и фондове за приоритетните индустрии и технологични ниши, с фондове за науката и за приложения на високи технологии, с гаранционни схеми, експортно финансиране и най-вече с разумна клъстеризация на малките и средните български индустриални фирми.

Искрено се надяваме, че българските правителства няма да се изкушат да имитират активност (спорейки за стратегия и данъци), а ще направят необходимото, което сме се опитали да подскажем. Вярваме в тяхната компетентност и 20-годишния опит в обществото!

Ние сме приели от една страна тезата за приоритета и решаващата роля на капиталистическото пазарно стопанство като единствена алтернатива за развитие на България. От друга страна целият свят признава, че катастрофата на неолибералния икономически модел е пълна. За съжаление в България пазарните фундаменталисти са много активни, а останалите икономисти много предпазливи. Намесата на държавата в страни с развит капитализъм няма да приключи в близките 10 години, докато не отшумят последиците от световната криза – както в банките, така и в производствения сектор, затрупан с планини от дългове.

Нужна е и ефективна система от държавни субсидии, защото те са сред най-важните средства за бързо повишаване на конкурентоспособността на българската индустрия. Не само в ЕС, но и в множество страни по света има ефективни практики и примери за предоставяне на държавни помощи за насърчаване на индустриалното производство.

Държавните субсидии трябва да достигнат 1,2% от БВП, колкото е средния за ЕС. Най-вече с фондове за развитие на науката, държавните поръчки за ВУЗ-овете, дуално обучение, фонд за хардуер, софтуер и безжичен интернет.

В същото време, българската индустрия все още не се разглежда като едно от най-важните средства за измъкване от дълбоката икономическа и социална криза, обхванала страната. Очевидно е, че съществуващата структура на икономиката, както и изключително силната зависимост от чуждестранни инвестиции, не могат да осигурят икономически растеж, който да позволи повишаване на заетостта и жизненото равнище, за да може да се ограничи, спре и направи обратим процеса на емиграция, на изтичане на най-важния производствен фактор – човешкия капитал. Страната се нуждае от висок и интелигентен икономически растеж.

Ако в този исторически момент българското правителство бездейства и реши да остави стратегическото развитие на съществуващите пазарни механизми, ще постави българския народ отново в неравностойно положение спрямо другите европейски народи, чиито правителства работят в това направление. Необходими са бързи действия – комплекс от реформи, Стратегия и Проект.

Няколко важни момента от „Проучването“ във financebg.com и „Бялата книга“ са:

1. Българската иновационна система не функционира (нужни са комплексни действия) и зависи в най-голяма степен от държавата и нейните структури. В държава, чиито структури все още не са напълно изчистени от корупцията – високите технологии, иновации и изобретения не дават резултати.
2. Повечето предприемачи, които работят в промишлеността заявяват „Никога до сега не ни е трябвала разработка от БАН!“, вероятно защото там нямат технологии и проектантски капацитет за внедряването им.
3. За провеждането на ефективни политики за клъстерите (като европейски отговор на глобализацията) има голям дефицит на доверие, а то е най-важното за една „разумна клъстеризация“.
4. Кадрите, които ще извършат новата Високотехнологична индустриализация, са с ниска квалификация и неподходящо образование. Смятаме, че трябва да има конкретни облекчения за младите хора (подобно на тези във Великобритания), защото „Образованието е личен избор“.

Особено важна позиция на „Гражданското сдружение за нова Високотехнологична индустриализация“ и на авторите на „Бялата книга“ е, че според нас съществува една все още неизвестна (за нас) връзка между икономиката и обществената психология.

Важно е всички ресурси, необходими за функциониране на един дългосрочен икономически проект за нова високотехнологична индустриализация да функционират в една интегрирана система.

Членовете на „Гражданско сдружение за нова високотехнологична индустриализация“ и авторите на „Бялата книга“ определяме, че е необходимо в Стратегията и Проекта да се мобилизират най-малко четири ресурса, които да функционират в тази система:

- финансов ресурс за наука, образование и приложение на високите технологии;
- научен ресурс за приоритетните отрасли и технологични ниши;
- информационен ресурс за хардуер, комуникации и интернет;
- маркетингов и медиен ресурс за интернационализация на бизнеса.

В „Бялата книга“ отразяваме резултатите от проучването, както и водените спорове в европейските парламенти и САЩ, както и направени изводи от приетите там програми за нова индустриализация.

Смятаме, че неправителствените организации (НПО) и гражданското общество могат да бъдат коректив на „слабостите“ на държавата.

„Гражданско сдружение за нова високотехнологична индустриализация“ е инициатор на ежегодна среща на страните от „Четириъгълния форум“ - Държава и общини, Бизнес, Наука, Медии.

Особено важно е с тази икономическа политика за индустриализация да се ангажират и авторитетните организации – Българска търговско-промишлена палата (БТПП), Българска стопанска камара (БСК), Асоциация на индустриалния капитал в България (АИКБ), Конфедерация на работодателите и индустриалците в България (КРИБ), Научно-технически съюзи (НТС), Съюз на икономистите в България (СИБ), профсъюзите и други, които могат да представят доклади, допитвания, поръчани доклади по темата, за да консултират Правителството - нещо, за което те имат експертен капацитет.

Съвременният свят е един динамичен процес на реформи и България не може и не трябва да бъде един страничен наблюдател. Реформите не могат и не са продукт на свободното развитие на пазара, а резултат на необходимостта от съзнателна корекция на неговите негативни страни с оглед специфичните особености и ресурси на отделните страни. **Трябва с общонационален консенсус да подкрепим българските правителства да придобият увереност, че правенето на реформи е нещо обичайно за свободното пазарно стопанство.** Нужни са реформи в комплекс, подходящи както за сегашното състояние на българските предприятия, така и за настроенията на българския народ. Много българи приемат създадената през годините на „социалистическия експеримент“ индустрия като своего рода единствено негово оправдание, не на последно място и поради формирането на основата на индустриалната структура на огромен по своя размер хуманен капитал. Стотици хиляди научно-технически и инженерни кадри намериха своето приложение в чужбина, хвърляйки страната в сериозен демографски, икономически и социален проблем. Носталгията към фабриките е резултат на желанието на хората да живеят с благата на градовете, да си намерят работа и престиж. По тази причина новата високотехнологична индустриализация на България би срещнала голяма подкрепа, защото в народопсихологията е вкоренено „да направим нещо, което може да се пипне“. **От много години не се е появявала идея, която да среща такава подкрепа и да очертава надежда за средния човек.**

Стратегията за високотехнологична реиндустриализация може да бъде реализирана единствено от българското правителство. Липсата на интерес и арогантно пренебрегване на проблема от негова страна поражда необходимостта от активизиране на националноотговорните сили за формиране на обществено движение за високотехнологична реиндустриализация в духа на тенденциите в европейската и световна икономика.

Цинично е да се говори за европейска интеграция, да се възвеличава модела на социалното пазарно стопанство в неговия германски вариант и напълно да се пренебрегва факта, че успехите на водещата европейска икономика се дължат на нейната индустрия, на това, че германският политически елит намери сили да се опълчи срещу агресивните представители на неолиберализма и да съхрани индустриалната база на икономиката. Докато дори и в индустриална Германия ежедневно се говори и дискутира въпросът за по-нататъшна индустриализация и нова индустриализация на деиндустриализирани територии, в България няма нито един политически лидер, който да има смелостта да изрече гласно думата „реиндустриализация“, за да не бъде, не дай Боже, обвинен в носталгия към „социалистическата“ индустриализация. Такова поведение е фарисейство и противоречи на интересите на българския народ.

Гражданското сдружение вижда своята мисия в това да разяснява проблема за собствен икономически и социален модел, опиращ се на високотехнологична индустриализация и възстановяване на перспективните традиционни отрасли на българската индустрия. Въпреки негативното отразяване в средствата за масова информация на опитите за приоритетно поставяне на националните интереси на гръцкото и унгарските правителства, тези опити показват, че проблемите на отделните страни могат и трябва да се решават от самите тях. За това се изисква не само гражданска позиция, но и отговорност, която обаче е несъвместима с господстващите конюнктурни политически интереси.

Гражданското сдружение предвижда като уики-развитие на „Бялата книга“ да се инициира обществена дискусия, в т.ч. и в Интернет-пространството чрез financebg.com сред българските икономисти и бизнеса за изясняване на изясняване на научните основи на новата високотехнологична индустриализация, като се отчита опита на страни със сходна структура на икономиката.

Преодоляването на бедността и повишаването на стандарта на живот по пътя на реструктуриране на икономиката на основата на собствен икономически модел са неосъществими без участието на държавата в неговото финансиране. Всеки грамотен икономист знае, че оживяването на икономиката, разширяването на стопанския оборот е невъзможно без кредит, който в настоящия момент не може да бъде обезпечен от чуждестранните банки в България, а само чрез кредитни институти и схеми на финансиране, които следва да бъдат създадени от българската държава.

Приложения

Политики за нова високотехнологична индустриализация

1. Учредяване на две специализирани банки за финансиране на високотехнологичната индустриализация и съживяване на традиционните отрасли на индустрията
2. Фондове за рисков капитал
3. Регионални гаранционни фондове за финансиране на високотехнологичната индустриализация и съживяването на традиционната индустрия
4. Краудфъндинг
5. Общонационална инициатива Startup Bulgaria
6. Развитие на новите индустриални зони и възстановяване на старите промишлени зони в градовете
7. Индустриални клъстери
8. Научни и технологични паркове към университетите и научно-изследователските институти от системата на БАН
9. Национална стратегия и програма за високоскоростен безжичен Интернет
10. Национален фонд за развитие на хуманния капитал
11. Рязко повишаване на технологичната насоченост на образованието
12. Разработване на национална програма и изграждане на социална и икономическа мрежа за облекчаване завръщането на български емигранти в Родината.

Политика: Учредяване на две специализирани банки за финансиране на високотехнологичната индустриализация и съживяване на традиционните отрасли на индустрията

Изключително бавната акумулация на национален индустриален капитал и преобладаващото присъствие на чуждестранен капитал в българския банков сектор, ориентиращ се преимуществено към нискорисково кредитиране (предоставяне на потребителски и жилищни кредити, както и селективно на кредити за оборотни средства при почти пълно отсъствие на инвестиционни кредити) изисква учредяването на два специализирани банкови институти за финансиране на високотехнологичната индустриализация и съживяването на традиционната индустрия. В специфичните условия на страната твърдението, че финансирането на индустрията от универсалните банки е значително по-изгодно от специализираните банки като аргумент срещу последните, е безпочвено. На страната са нужни банки, които да бъдат в състояние да финансират крупни инвестиционни проекти, които са или високорискови или неизгодни за частните банки. С тяхното учредяване ще се създадат условия за постепенно възстановяване на прекъсната връзка между националния индустриален и финансов капитал.

Целесъобразно е учредяването с държавни средства на Банка на българската индустрия (ИНДУСТРИАЛБАНК) за финансиране на високотехнологичната реиндустриализация и съживяване на традиционната индустрия (електроника, машиностроене, електротехническа промишленост, химическа промишленост) и Банка за финансиране на перспективните отрасли на земеделието и хранително-вкусовата индустрия и особено производството на биохрана, както и на развитието на балнеоложки туризъм, уелнеса и спа индустрията (БАНК БИОХРАН).

Учредителният капитал на двете банки следва да бъде не по-малко от 500 млн. лв, което ще им позволи да кредитират сравнително големи инвестиционни проекти. Набирането на първоначалния капитал на банките може да стане по пътя на емитиране на дългосрочни държавни ценни книжа, заплащането на лихвите по които да стане чрез реализираните от банките доходи. Увеличаването на държавния дълг с един милиард лева е напълно приемливо и няма да доведе до нарушаване на финансовата стабилност на страната. Целесъобразно е тези две специализирани банки да продадат 49% от своя капитал на капиталовия пазар след изтичането на пет години от своето съществуване, което ще способства за укрепване на тяхната капиталова база и разширяване на кредитната им дейност. За улесняване на финансирането на двете банки на международния капиталов пазар е целесъобразно те да емитират дългови инструменти, които да са гарантирани от българската държава.

В тези две банки следва да се насочи и една значителна част от свободната ликвидност на държавните фирми. Те могат да се използват и като обслужваща и доверителна банка на Националната агенция на приходите (НАП). Този допълнителен финансов ресурс ще може да се използва за рефинансирането на процеса на нова индустриализация. Създаването на двете нови специализирани банки следва да се разглежда като допълнение на Българската банка за развитие и не преследва целта да бъдат нейна алтернатива. Високотехнологичната индустриализация и съживяването на традиционната индустрия изискват допълнително огромни капиталовложения, които не са по силите на Българската банка за развитие.

Политика: Фондове за рисков капитал

Въпреки че в България вече работят няколко фондове за рисков капитал, тази форма на финансиране се намира все още в един зародишен стадий. Налице е сравнително голям потенциал за нейното развитие като следствие на преобладаващото място на малките и средните предприятия в българската икономика. **Целесъобразно е към двата специализирани банкови института да се изградят фондове за рисков капитал**, които да подпомогнат създаването и пазарното позициониране на фирми в сферата на индустрията. Като дъщерна фирма към банката на българската индустрия ИндустиалБанк следва да се учреди фонд за рисков капитал за участие в капитала на съществуващи и новоучредявани фирми в сферата на високотехнологичната индустриализация особено във фирми в областта на информационно-комуникационните технологии – High Tech Industries Venture Capital.

Към банката за финансиране на перспективните отрасли на земеделието и хранително-вкусовата индустрия Банка Биохран следва също така да се учреди фонд за рисков капитал Organic Food Industries Venture Capital, инвестиращ във съществуващи фирми на биоземеделието и хранително-вкусовата промишленост, както и в балнеолечебния туризъм, уелнеса и спа-индустрията извън традиционните им центрове с цел разкриване на нови работни места, съживяване на засегнати от деиндустриализацията и обезлюдяването райони.

Двата фонда следва да бъдат учредени с капитал в размер на 100 млн. лв, като средствата за тях също така могат да бъдат набрани с пласирането на дългосрочни държавни облигации.

ПРИЛОЖЕНИЕ 3

Политика: Регионални гаранционни фондове за финансиране на високотехнологичната индустриализация и съживяването на традиционната индустрия

Очевидно е, че съществуващият Национален гаранционен фонд, дъщерно дружество на Българската банка за развитие, издаващ гаранции за получаване на кредити за оборотни средства и инвестиционни нужди, за участие в търг, за добро изпълнение, за изплащане на кредит на износител и особено за научноизследователска и развойна дейност и за внедряване на създадените нови и технологии в индустрията не е достатъчен да разшири базата за финансиране на високотехнологичната индустриализация и съживяването на традиционната индустрия. Той следва да бъде допълнен с мрежа от регионални гаранционни фондове.

Създадените през последните години общински гаранционни фондове се развиват доста противоречиво. Пък и размерът на поеманите гаранции е сравнително малък от гледна точка на финансовите нужди на предприятията от сферата на индустрията. Целесъобразно е да се създадат шест регионални гаранционни фонда в София, Пловдив, Варна, Бургас, Велико Търново и Видин, които заедно с Националния гаранционен фонд да образуват единна система и работещи на основата на единни принципи и критерии. Регионалните гаранционни фондове следва да се учредят с капитал в размер на 50 млн. лв, като той може да се набере чрез емисия на дългови инструменти, емитирани от областните управи и пласирани както на българския, така и на международния капиталов пазар. Максималният размер гарантираните кредити следва да бъде повишен до 5 млн. лв. Новите регионални фондове следва да се разглеждат като допълнение и по-нататъшно развитие на вече изградените общински гаранционни фондове за развитие на малките и средни предприятия.

Политика: Краудфъндинг

Съществуват реални възможности за използване на предимствата на crowdfunding (краудфъндинг) за мобилизиране на финансови средства от широката публика. „Crowdfunding“ е нова, алтернативна форма на финансиране в сравнение с традиционния банковия кредит и бързо разпространяващият се през последните десетилетия рисков капитал, нов начин за хората с интересни идеи (предприемачи, научни работници, хора на изкуството, обикновени граждани) да набавят необходимите им средства за тяхната реализация, обръщайки се към широката публика с молба за финансиране. Многобройни примери на събиране на значителни суми от средства през последните години доведе до рязко нарастване на обществения интерес към „crowdfunding“. По данни на Европейската комисия с помощта на тази нова форма на финансиране в Европа са реализирани повече от половин милион проекти. През 2012 г. са събрани 735 млн. евро, през 2013 г. повече от 1 млрд. евро⁶⁸ Това развитие е твърде обещаващо. Събраните средства вече надхвърлят обема на средствата, предоставяни от т.н. бизнес-ангели (заможни граждани с професионален опит предоставят временно средства и знания на новосъздадени фирми). По данни на Центъра за стратегия и оценка на проучванията (Center for Strategy and Evaluation Studies) през 2010 г. бизнес-ангелите са предоставили на бизнеса 660 млн. евро.

„Crowdfunding“ се превръща в сериозен конкурент и на рисковия капитал, който през 2012 г. е инвестирал около 7 млрд. капитал. Разбира се, новата форма на финансиране не може да се сравнява с пазара на потребителския банков кредит, чиито обем надхвърля 6 трилиона евро. Нуждаещият се от финансиране за реализация на определен проект се обръща към широката публика online или offline. Това става обикновено с помощта на Интернет, с използването на социалните медии.

Въпреки характера на пряка връзка между този, който се нуждае от пари и този, който ги предоставя, при „crowdfunding“ обикновено се използва определена уеб-базирана платформа, през която нуждаещият се обръща към широката публика и чрез която се набират средствата.

Платформата, с помощта на която се осъществява кампанията по събирането на средствата за реализация на проекта, получава обикновено от 3% до 5% от обема на събраните средства като компенсация за услугата. Обикновено платформите използват web-based payment systems (системи за електронно разплащане по подобие на системата на Amazon). Обществената полза от „crowdfunding“ е преди всичко от възможностите с негова помощ да се реализират проекти, чието финансиране по традиционен път е невъзможно. Освен това той генерира иновационно мислене и предприемачество, огромна социална енергия, която може да бъде въвлечена в полза на обществото като цяло.

„Crowdfunding“ не е хомогенна концепция. Тази форма на финансиране седвижи в диапазона между благотворителност и спонсорство до финансиране с цел реализация на доход.

Първият модел се базира на доброволни пожертвования (donations model). Той е подходящ за набиране на средства за реализация на социалнозначими проекти, например, строителство и ремонт на домове за сираци и възрастни, за набавяне на медикаменти и финансиране на лечение за социално слаби хора и т.н. При този модел липсва компенсация. Донорите получават обикновено изказана в писмен вид благодарност за предоставените средства.

Вторият модел предвижда определена непарична форма на компенсация за финансовото подпомагане на проекта (reward-based model). Това може да бъде един екземпляр от литературен или научен труд след отпечатването му, компакт-диск на художествен или документален филм след неговото производство, входен

⁶⁸ Communication on Crowdfunding in the European Union – Frequently Asked Questions, European Commission, 27 March 2014

билет за театрално представление или концерт и т.н., финансирани със събраните средства.

Третият модел, който е много сходен с втория, е базиран на системата на предварителните продажби (pre-sales model). Събраните средства се използват за производството на определена стока, която преди да се появи на пазара се разпраща на всички, участвали във нейното финансиране. При този модел размерът на финансовото подпомагане се определя от продажната цена. В редица случаи се използва и определено намаление, което служи като допълнителен стимул.

При **четвъртия модел** се касае до временно предоставяне на средства срещу лихва или безлихвено (crowd-lending model). Този модел е близък по характер на банковия кредит, въпреки многобройните различия.

Петият модел се базира на участие или в доходите, които се формират след реализацията на финансирания проект или в собствеността на учредената с набраните средства фирма (crowd-investing model).

Има две форми на „crowdfunding“: „All-or-Nothing“ („Всичко или нищо“) и „Keep-What-You-Raise“ („Задръж каквото си събрал“). При първата форма, ако необходимите за реализацията на проекта пари не могат да бъдат събрани, тесе връщат на хората. При втората форма, в случай, че парите не достигат за реализацията на проекта, те се задържат от ползвателя, а той от своя страна следва да намери начин да осигури липсващите средства. Все по-наложително става създаването на законодателна уредба за разгръщането на инвестиционния „crowdfunding“ (краудфъндинг).

ПРИЛОЖЕНИЕ 5

Политика: Общонационална инициатива Startup Bulgaria

Високотехнологичната индустриализация на България може да бъде сериозно подпомогната от една Общонационална инициатива за създаване на нови фирми (startups). Страната се нуждае от предприемачи, твърдо решени да дадат всичко от себе си, за да реализират своите бизнес идеи. Само успехът на стотиците хиляди български предприемачи може да гарантира разкриването на все нови и нови работни места, да осигури висока трудова заетост и в крайна сметка благоденствието на народа и просперитета на цялата страна. Само по пътя на развитие на предприемачеството, ускорената акумулация на национален индустриален, финансов и хуманен капитал, на включване на фирмите в регионалните и глобални вериги за създаване на стойност ще може радикално да се промени безперспективният модел на икономическото развитие на страната, опиращ се на голяма зависимост от чуждестранни инвестиции в трудоемки сфери на икономиката с широко приложение на нискоквалифициран и нископлатен труд и на средства от бюджета на Европейския съюз.

Новите фирми са „машините“ за разкриване на нови работни места. Тук на първо място следва да се споменат фирмите от такива перспективни стопански отрасли като информационните и комуникационните технологии, биотехнологиите, медицината, фармацевтичната промишленост, индустрията на здравето като цяло, електрониката, електротехниката, производството на биохрани и т.н.

Предлаганата общонационална инициатива следва да има за цел:

- премахване на съществуващите ограничения и пречки за развитието на новоучредените фирми;
- създаване на нормативно-правна уредба за улесняване на достъпа на новосъздаваните фирми до паричния и капиталовия пазар;
- създаване на условия за поощряване учредяването на нови фирми в перспективните отрасли на икономиката със средства от двата фонда за рисков капитал към предлаганите две специализирани държавни банки;

- рязко съкращаване на иновативния процес от лабораторията до производството и пазара;
 - подпомагане на научно-изследователската дейност както в рамките на системата на образованието, така и в системата на Българската академия на науките (БАН);
 - използване на инженерно-техническия потенциал на пенсионирания население чрез привличането на пенсионери под формата на съветници в новоучредяваните фирми с помощта на система от парични стимули, финансирани от държавния бюджет;
 - държавно подпомагане на безработни при учредяване на собствени фирми в рамките на национална програма „от безработен до предприемач“.
- Целесъобразно е носител на инициативата да бъде Общонароден граждански комитет, който да представлява всички слоеве на обществото.

Приложение 6

Политика: Развитие на новите индустриални зони и възстановяване на старите промишлени зони в градовете

В процеса на прехода към пазарна икономика в България се пристъпи към изграждането на индустриални зони като един от най-ефективните инструменти за привличане и поощряване на преките чуждестранни инвестиции в България, защото без изградена инфраструктура, учредено право за строеж и гарантирана административна подкрепа на местните и държавните органи в страната е трудно, в някои случаи дори невъзможно да се построи предприятие в икономически приемливи срокове. Нормативната база за тяхното развитие са Законът за индустриалните зони и Правилникът за неговото прилагане, Законът за насърчаване на инвестициите, Законът за публично-частното партньорство и редица други закони, в т.ч. и в сферата на екологията. Съществена роля играе за развитието на индустриалните зони играе Агенцията за подпомагане на инвестициите, която провежда държавната политика за привличане на инвеститори, одобрява проектите им за инвестиции и е посредник между тях и индустриалните зони.

В Българската агенция за инвестиции са регистрирани 62 индустриални икономически зони, в т.ч. 14 функциониращи, 21 с напълно или почти изградена инфраструктура, с възможност за приемане на инвеститори и 27 в процес на развитие. Индустриалните зони са съсредоточени в големите индустриални, университетски и транспортни центрове в страната – София, Пловдив, Варна, Бургас, Русе и др.

Твърде високите за българския бизнес цени на земята и услугите в индустриалните зони, както и изискването за минимална инвестиция в размер на 10 млн. лв. ги правят труднодостъпни за малките и средни български предприятия. В тази връзка е не само икономически целесъобразно, но и необходимо да се пристъпи към възстановяването и модернизирания на старите промишлени зони в градовете и улесняване на процеса на тяхното заселване от заинтересовани български фирми. На практика става дума за въвеждане в стопански оборот на съществуваща, напълно неизползвана инфраструктура (производствени сгради, административни помещения, складове, автомобилни и железни пътища и съоръжения, електропроводи, водопроводи и канализация), изграждана десетилетия наред и оставена на произвола на съдбата в процеса на реституцията и приватизацията през 90-те години на миналия век. За тази цел освен средства от централния и местните бюджети биха могли да се използват и различни форми на публично-частно партньорство за ревитализиране на тези зони.

Политика: Индустириални клъстери

Индустриалните клъстери са териториални концентрации на сходни по производствен профил, често взаимнообвързани или допълващи се фирми, ползващи обща и специализирана инфраструктура, общ пазар на труд, общ достъп до научни иновации и образователни заведения, както и в някои случаисъвместен маркетинг и обща реализация на стоки и услуги.

В ЕС е разработена и се провежда единна политика за развитие на клъстеризацията с помощта на програми за финансиране на клъстерите, оказване на техническа помощ, мониторинг и сертификация.

Процесът на клъстеризация в България започна през 2004 г. в рамките на подготовката за присъединяването на страната към ЕС. По данни от Агенцията по вписванията, към 31.12.2013 г. в страната са регистрирани 186 клъстера, от които 58 са получили финансова помощ по различни европейски програми за периода 2007 – 2013 г. Процесът на клъстеризация се подпомага в рамките на Оперативна програма „Иновации и конкурентоспособност“.

Европейската комисия разглежда индустриалните клъстери като един от най-важните инструменти за индустриализацията на европейската икономика, което намира ярко отражение в нейното съобщение до Европейския парламент, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите „За възраждане на европейската промишленост“ от 28.01.2014 г.:

„Потенциалът на клъстерите да създават благоприятстващи иновациите екосистеми за взаимно подкрепящи се групи от малките и средните предприятия (МСП) трябва да бъде проучен по-добре като начин за насърчаване на растежа. Комисията ще улесни съгласуването на МСП, които желаят да се интегрират в клъстери от световно ниво, насочени към постигане на отлични постижения и в трансевропейски вериги на стойността. Нейните действия няма да бъдат ограничени до промишлените сектори, а ще бъдат насочени към улесняване на междусекторното и трансграничното сътрудничество и иновации.

Трябва да се интегрират чрез по-добър начин веригите с добавена стойност, от снабдяването със суровини до бизнес услугите и дистрибуцията, както и връзките с центровете за изследвания, обучение и образование. Освен това чрез програмата „Хоризонт 2020“ ще се подпомагат улеснени от клъстерите демонстрационни проекти за иновации на веригите на стойността с цел да се подкрепи осъществяването на стратегиите за интелигентно специализиране“.

Лошото финансово състояние на повечето МСП в България и трудният достъп както до банков кредит, така и до алтернативни форми на финансиране не им позволяват да направят необходимите инвестиции за високотехнологично обновление. Освен това те са в значителна степен откъснати от европейските вериги за създаване на стойност. Обединяването им в клъстери открива една реална възможност за устойчивото им развитие чрез обединяване на ресурси и тяхното най-ефективно използване.

Политика: Научни и технологични паркове към университетите и научно-изследователските институти от системата на Българската академия на науките

Университетските изследователски паркове, известни по света като научни паркове или научни и технологични паркове, имат за цел да способстват за разширяването и ускоряването на иновационния процес и трансфера на иновациите от науката в практиката. Те са резултат на съвместните усилия на университетите, държавата и

частния капитал за увеличаване на конкурентоспособността на националната икономика. Тяхното изграждане се превръща все повече в един от приоритетите на провежданата икономическа политика не само в развитите в технологично отношение страни, но и в развиващите се, което намира израз и в растящите средства, отделяни от държавния бюджет за тяхното развитие.

Научните и технологични паркове към университетите се отличават от високотехнологичните зони и паркове както по това, че са значително по-строено организирани и управлявани (критериите за тяхното създаване, както и принципите на тяхното управление са сравнително по-ясно формулирани), така и по това, че се концентрират върху изобретателска и развойна дейност, върху производство на прототипи и като цяло са много по-малки в пространствено отношение, докато във високотехнологичните зони и паркове се осъществява масово производство. Научните и технологични паркове към университетите се отличават от чисто научните паркове по това, че дейността им е комерсиализирана.

Научните и технологични паркове към университетите дават възможност за съвместно използване на инфраструктура, като правило имат бизнес инкубатори и участват в различни общонационални и регионални програми и проекти, финансирани както от държавата, така и от страна на частния капитал.

Една значителна част от научните и технологичните паркове към университетите са възникнали и продължават да възникват в процеса на търсене на форми за технологичен трансфер, за пространствено сближаване на бизнеса с науката. Първоначално това става чрез предоставяне от страна на университетите на недвижими активи за ползване срещу наем като помещения, изследователски и конструкторски лаборатории, зали за производство на прототипи и т.н. на заинтересовани от активно сътрудничество фирми, чиято дейност е свързана с интензивно използване на научно знание. Впоследствие това партньорство прераства в реализиране на съвместни научни изследвания, финансирани както от държавата, така и от частен капитал, бизнес инкубация и технологичен трансфер. От друга страна, непосредственото присъствие на бизнеса до университетите подтиква създаването на фирми от страна на университетски преподаватели за комерсиализиране на резултатите на техните изследвания.

Освен това през последните години се наблюдава тенденция към развитие на жилищна зона до научните и технологични паркове. По същество възникват малки научни градчета с инфраструктура за пълноценен живот. Изключително важна роля при трансфера на иновации от научните и технологични паркове към университетите играят намиращите се в тях бизнес инкубатори. Те са ефективен катализатор за ускоряване на процеса на създаване на нови фирми, оказвайки им изключително важна подкрепа в процеса на тяхното

„прохождане“. Бизнес инкубаторът предоставя на „новоизлюпените“ предприемачи не само необходимото им пространство и инфраструктура, но и необходимите им стопански и управленски знания, улеснява достъпа им до финансиране, до съществуващата около него бизнес мрежа. Основната цел на бизнес инкубатора е да създава жизнеспособни фирми, базиращи своята дейност на знание с висока приложна стойност в различни сфери на стопанството. Обикновено престоят на новосъздадена фирма в бизнес инкубатора е две-три години. След това фирмите са трябва да са достатъчно укрепнали, за да пристъпят към масово производство и да се позиционират на пазара. Обикновено тогава те се преместват в високотехнологичните зони или паркове и пристъпват към масово производство.

Научните и технологичните паркове към университетите по света се базират в повечето случаи на индивидуални концепции. Затова и копирането на един или друг парк не е целесъобразно. Изграждането на научни и технологични паркове следва да отчита специфичните условия на българските университети. Освен това налице са реални предпоставки за изграждане на научни и технологични паркове към някои от институтите на Българската академия на науките. Във всички случаи е необходимо разработването на национална стратегия за пространствено

сближаване на науката и бизнеса, която да конкретизира пътищата и формите на това сближаване, както и да определи ролята на държавата в този процес.

Без да се изчаква разработването на национална стратегия е целесъобразно да се пристъпи към изграждане на научни и технологични паркове към три от университетите в Пловдив:

- Университет по хранителни технологии (УХТ), Пловдив - научен и технологичен парк с бизнес инкубатор за фирми в сферата на съвременни биотехнологии за индустриалното производство на нови, биологично чисти хранителни продукти;
- Технически университет (ТУ) София, филиал Пловдив - научен и технологичен парк с бизнес-инкубатор за фирми в сферата на машиностроенето и автоматизация на производствените процеси, информационните и комуникационни технологии;
- Пловдивски университет (ПУ) - научен и технологичен парк с бизнес инкубатор за фирми в сферата на физични процеси, информационни и комуникационни технологии, лазерни технологии, както и изграждане на център за професионално обучение тези сфери.

ПРИЛОЖЕНИЕ 9

Политика: Национална стратегия и програма за високоскоростен безжичен интернет

В България все още липсва Национална програма за развитието на интернет средата, която все повече се превръща в неразделна част от бизнес модела на фирмите и влияе пряко върху тяхната конкурентоспособност. До неотдавна в България безплатен достъп до безжичен интернет се предлагаше в основни линии във веригите на заведенията за бързо хранене, на търговски обекти, хотелите, ресторантите, кината и т.н. като допълнителна услуга, способстваща за задържане и увеличаване на потока от клиенти. Предлагането на услугата се разшири до такава степен, че се роди идеята за създаването на карта на точките за безплатен достъп до безжичен интернет на сайта www.hotspotbulgaria.com (Hotspot Bulgaria - новини, свободни WiFi зони и интернет доставчици). Картата постоянно се актуализира и дава възможност на потребителите да намерят свободните WiFi зони в близост до адреса, който ги интересува.

Значителен принос за разширяването на безплатния достъп до безжичен интернет има телекомуникационната компания Vivacom. Нейната дългосрочна стратегия, намираща се в напреднала фаза на реализация, предвижда осигуряването на такъв достъп на около 4000 места на територията на България, като достъпът няма да изисква парола или код и няма да е свързан с ограничения за ползване.

За разлика от столицата и по-големите градове безплатният достъп до безжичен интернет в слабо развитите, отдалечените и пограничните райони, в които живее около 30% от населението на страната, е или силно ограничен или въобще липсва. Реализацията на одобрения от Европейската комисия и финансиран със средства на Европейския съюз Проект за изграждане на широколентови мрежи за интернет достъп в отдалечените селища по Оперативната програма „Регионално развитие“ ще способства за подобряване на информационната среда, но не и за кардинално решаване на проблема.

Средствата от бюджета на ЕС са ограничени и недостатъчни. Все по-наложително става разработването на Национална стратегия и програма за осигуряването на безплатен достъп до високоскоростен интернет, за реализацията на която да се предвидят необходимите средства от държавния бюджет. Изграждането на тази неразделна част от инфраструктурата на съвременната икономика не следва да бъде в зависимост от инвестиции на частния сектор или безвъзмездно получени средства от Европейския съюз, а да се превърне в един от приоритетите на икономическата политика през следващите години. Това съвсем не означава, че не следва да се привлича частен капитал, както и финансиране от Европейския съюз.

Политика: Национален фонд за развитие на хуманния капитал

Всеки човек притежава определени знания, трудови умения и навици. Те предопределят производителността на труда и обема на новосъздадената стойност, което в крайна сметка е решаващо за благосъстоянието на всяка отделно взета страна по света. Тези знания, умения и трудови навици са резултат преди всичко на инвестиции в „хуманен капитал“, решаващи от които са обхватът, интензивността и качеството на образованието, специализацията в съответствие с изискванията на трудовия пазар, обучението в процеса на практическата дейност и „обучението, усвояването на нови знания на протежение на целия живот“.

Високотехнологичната индустриализация и възраждането на традиционната индустрия в условията на продължаващо изтичане на висококвалифицирана работна сила в чужбина изисква национална програма за съхраняване и развитие на човешките ресурси. В тази връзка положителна роля може да изиграе създаването на Национален фонд за развитие на хуманния капитал за осигуряването на българската икономика с необходимите ѝ кадри – ръководни, изпълнителски, обслужващи и др.

Съществуват многобройни професии, упражняването на които по една или друга причина не са достатъчно атрактивни и престижни за усвояване от младите хора, но са от изключително значение за икономиката, и в частност за високотехнологичната индустриализация и съживяването на традиционната индустрия. Например, такива професии са: електротехници, електромонтьори, заварчици, стругари, шлосери, строители на релсови пътища и съоръжения, маркшайдери, монтьори на подемно-транспортна и пътностроителна техника и др. Тези професии следва да получат статус на „защитени професии“. Обучението по тях следва да има модулен характер, като отделните модули биват съгласувани с организациите на работодателите, познаващи най-добре интересите на бизнеса.

Овластяването на „защитените професии“ следва да става в условията на възстановяване на системата на дуалното обучение чрез създаване на стимули за разкриване на учебни работни места във фирмите. Наред с „защитените професии“ е необходимо целенасочено подпомагане на утвърждаването на професии за нуждите на перспективните отрасли на българската икономика по линията на висшето образование и следдипломната квалификация. Тук на първо място следва да се споменат инженерните специалности, както и приложната математика.

Целта на Националния фонд за хуманен капитал е да подпомага двете направления както по линията на държавни поръчки към учебните заведения, така и по пътя на парично подпомагане на учащите се по време на овладяване на професиите. Целесъобразно е фондът да бъде на пряко подчинение към Министерския съвет, който в крайна сметка носи отговорност за разработване и провеждане на икономическата политика.

Средствата на фонда следва да се формират както с вноски от държавния бюджет, така и с участие на бизнеса по пътя на задължителни и доброволни вноски. Фондът ще финансира не само държавните поръчки в „защитените“ и перспективните професии, но също така ще предоставя и стипендии на учащите се при изпълнение на определени критерии. Целесъобразно е фондът да подпомогне и създаването на единна система за дистанционно обучение като алтернативна и не по-малко ефективна форма на присъственото обучение.

Политика: Рязко повишаване на технологичната насоченост на образованието

Широкото навлизане на нови, революционни по своята същност технологии във всички сфери на стопанския живот води до радикална промяна в структурата на заетостта, което от своя страна обуславя необходимостта от привеждане на образователната система в съответствие с нуждите на технологичното преструктуриране. В тази връзка е наложително да се подобри качеството на обучение в системата на професионалното образование, за да се развият както нови умения и навици, свързани с работа с иновационните технологии, така и да се придобият онези езикови познания, способстващи не само увеличаването на мобилността на работната сила, но и възможността за работа във фирми, създадени с преки чуждестранни инвестиции.

Необходимо е да се засили практическата насоченост на висшето образование. Това следва да се постигне както по пътя на пространствено сближаване на науката и бизнеса чрез изграждането на научни и технологични паркове към университетите и активното участие на студентите в тяхната дейност, така и чрез създаване на условия за прилагане на придобиваните от студентите знания под форма на практика по време на ваканциите, почасова заетост по време на следването, участие в реализация на съвместни проекти и теми между университетите и отделни фирми. По такъв начин се създава възможност както за улесняване на достъпа на бъдещите специалисти до пазара на труда, така и на работодателите до необходимата им висококвалифицирана работна сила, не на последно място и чрез системата на фирмени стипендии за перспективни студенти. Необходими са промени в Законите за средно и висше образование, с които да се създадат нормативно-правни условия по отношение на професионалните гимназии:

- засилване на практическата ориентация на образованието с цел усвояването на необходимите умения за работа както с модерни и високотехнологични машини и съоръжения, така и с нови технологии чрез сключването на договори с високотехнологични фирми за предоставяне на практикантски работни места и частично заплащане на вложения на тези работни места труд;
- за реализация на задавани от фирмите проекти за учениците от горните класове с активното участие на служители на фирмите и преподаватели като неразделна част на образователния процес с цел развитие на иновативното мислене и рационализаторския дух, както и като възможност за формирането на средства в учебните заведения от заплатените от фирмите хонорари за изпълнението на задаваните проекти по отношение на техническите университети
- за реализацията на такива икономически механизми, които да доведат до интензивна съвместна дейност на университетите и фирмите с цел решаване на определени иновативни проблеми на фирмите от научно-приложен характер, от една страна, и оказване на помощ на университетите при практическата подготовка на студентите, от друга, което в крайна сметка ще улесни и постъпването на работа в тези фирми за бъдещите специалисти в тези фирми;
- за създаване на научно-приложни съвети, които да приемат заявки от различни фирми по задачи, свързани с профила на университета и даващи възможност на развитие на иновативно мислене и реализацията на уникални научни идеи;
- практическа насоченост на всички курсови задачи и проекти с привличането на специалисти от фирмите за трансфер на знания по отношение на нови технически и технологически решения.

Политика: Разработване на национална програма и изграждане на социална и икономическа мрежа за облекчаване завръщането на български емигранти в Родината.

В края на 1989 г. населението на България наброява 8,99 млн. души. За периода 1984-1989 г. то нараства благодарение на ниската смъртност, относително високата раждаемост и изключително ниската емиграция. Обаче в средата на 2011 година вече то е почти с 1,6 млн. по-малко – 7,36 млн. (според Националния статистически институт; според други източници то е 7,09 млн.). Дълбоките социално-икономически промени водят не само до рязко намаляване на раждаемостта, но и до невиджана в съвременната българска история емиграция.

Мобилността на „хуманния капитал“ под формата на емиграция има отрицателно влияние върху икономическото развитие на страната, от която се имигрира, защото в условията на съвременната, базираща се изключително на знание икономика, той е основният двигател на това развитие. Това се отнася особено за страни, където протича един ускорен процес на застаряване, какъвто е случаят с България. Ако през 2001 г. на 100 пенсионери се падаха

124 души в активна трудова възраст, само 10 години по-късно на 100 души пенсионери се падат едва 74 души. България се нарежда сред страните с най-ниска раждаемост и най-висока детска смъртност в света. По своята същност страната преживява „демографски шок“. Това не само ограничава потенциалът за икономически растеж, но натоварва непосилно и държавния бюджет поради повишаващите се разходи за пенсии и здравеопазване на населението в пенсионна възраст.

По-значимите отрицателни последствия от емиграцията на българи в чужбина са следните:

- загуба на хуманен капитал;
- липса на висококвалифициран персонал в такива стратегически сектори като здравеопазване, образование и публична администрация;
- загуба от направени в образованието на емигрантите инвестиции от страната и държавата и обществото като цяло;
- отпадане на постъпления в бюджета на държавата поради намаляване на броя на данъкоплатците (паричните преводи за подпомагане на роднини и близки, които имигриралите българи правят, не могат да компенсират намалените постъпления в бюджета);
- отслабване на институциите и иновационната сила на страната;
- отслабване на демократическия процес поради намаляване на масата на висококвалифицираните, които по правило са политически по-активни за разлика от нискоквалифицираните.

От май 2008 г. има редица опити за разработване и провеждане на политика на връщане на българите по света, която в най-общи линии се концентрира към създаване на стимули за възвръщане на етнически българи от Молдова, Украйна, Русия, Румъния, Македония и т.н. в тяхната историческа родина главно чрез предоставяне българско гражданство на желаещите.

Един от най-важните проекти на Агенцията е проектът „Завръщане“, който се осъществява съвместно с „The Bulgarian Dream Project“ („Българската мечта“) на Министерството на икономиката и „JobTiger“ Ltd. Целта на проекта е да предоставя на работещи и учещи се в чужбина българи информация за вакантни работни места в България с цел завръщането им в България. Той е насочен както към българските общности в Украйна, Молдова, Румъния, така и в страните на

Балканския полуостров (Турция, Гърция, Македония, Албания и Сърбия) и центровете на новата българска емиграция в Западна Европа и Северна Америка.

С други думи, в настоящия момент основните усилия както от страна на правителствените, така и неправителствените организации в България е насочена към предоставянето на информация за вакантни работни места в български фирми. Липсват каквито и да са инициативи във връзка със започването на самостоятелен бизнес, с набавянето на стартов капитал и последващо рефинансиране, с битовото устройване на завръщащите се и техните семейства и т.н.

Крайно необходимо е разработването на Национална програма за връщане на българите, за реализацията на която следва да се изгради социална и икономическа мрежа, за да може тя да даде възможност на всеки желаещ да се завърне в родината по най-небюрократичен начин с предоставяне на условия за използване на придобития по време на емиграцията професионален опит, както и да инвестира натрупаните спестявания. Както програмата, така и социалната и икономическа мрежа, следва да отчитат както специфичните особености на страната, така и на българската емиграция, която ще се върне не само с друг, по-различен опит, но вероятно и с елементи на друга ценностна система, които са го направили успешен в чужбина.

За контакт с авторите

Лица за контакт:

Редакция на сп. „Финанси“ (www.financebg.com) - медиен партньор на „Съюз на икономистите в България“

4000 Пловдив, бул. „Христо Ботев“ 27А

е-mail: financebg.office@gmail.com

Редактори: Петя Иларионова +359 882 933 522

Редакционен съвет:

д-р ик. Петър Нейчев +359 882 933 400

проф. д-р ик. Асен Конарев +359 822 933 567

„Съюз на икономистите в България“ (www.bgeconomist.bg)

1000 София, ул. „Г. С. Раковски“ 108, ет.4, офис 420

е-mail: unieconom@abv.bg, секретар на УС на СИБ +359 2 987 18 47

Използвана литература

1. Българска народна банка: Икономически преглед 2/2013.
2. Република България, Министерство на финансите: Икономиката на България през 2012 г.
3. Aiginger, Tichy, Walterskirchen (2006)& WIFO Weissbuch: Mehr Beschaeftigung durch Wachstum auf Basis von Innovation und Qualifikation.
4. Bundesverband der Deutschen Industrie e.V. (2013): Industrielle Wertschoepfungsketten – Wie wichtig ist die Indsutrie?
5. Alan Tonelson: Import penetration rises again in 2011; Challenges manufacturing renaissance, insourcing claims, January, 2013, www.usbusiness.org
6. Barro, R (1991) Economic Growth in a Cross Section of Countries, The Quarterly Journal of Economics, Vol. 106, No. 2, pp. 407 – 443.

7. Belogrey, N., R. Lecat and T. Maury (2006), Determinants of Productivity per Employee: An Empirical estimation using panel data, *Economic Letters*, Elsevier, vol. 91 (2), pp. 153-157.
8. Cerra, Valerie and Sweta C. Saxena (2008), Growth Dynamics: The Myth of Economic Recovery, *American Economic Review*, Vol. 98 (1), pp. 439-57.
9. Deutscher Bundestag – 17. Wahlperiode: Unterrichtung durch die Bundesregierung: Bundesbericht Forschung und Innovation 2012, 18.05.2012
10. Eamonn Fingleton: Reports of America's manufacturing renaissance are just a cruel political hoax, in *Forbes* 11/03/2013
11. Eric Heymann, Stefan Vetter: Re-Industrialisierung Europas: Anspruch und Wirklichkeit, in: DB Research Deutsche Bank vom 4. November 2013.
12. Gust, C., and J. Marquez (2004), International Comparisons of Productivity Growth: The Role of Information Technology and Regulatory Practices, *Labour Economics*, Vol. 11.
13. Industry as a growth engine in the global economy, Final Report, Cologne 1- 12-2013.
14. Innovation Union progress at country level: Bulgaria, European Commission, 2013.
15. Joachim Becker: Wachstumsmodelle und Krisenmuster in Osteuropa, in: WSI Mitteilungen 6/2011, S. 270 – 277.
16. Kevin L. Kearns, Alan Tonelson, and William Hawkins: To Save American Manufacturing, USBIC's Plan for American Industrial renewal, www.usbusiness.org
17. KPMG: Schweizer Industrie am Wendepunkt? Einschätzung der Lage von Schweizer Industrieunternehmen im internationalen Vergleich, September 2012.
18. Martin, Philippe and Ann Rogers (2000), Long-term Growth and Short-term Economic Instability, *European Economic Review*, Vol. 44, pp. 359-81.
19. Mayer-Krahmer, F./Dreher, C. (2004): Neuere Betrachtungen zu Technikzyklen und Implikationen für die Fraunhofer Gesellschaft. In: Spath D. (Ed.): Forschungs- und Technologiemanagement: Potentiale nutzen - Zukunft gestalten, Festschrift für Prof. H.-J. Bullinger zum 60. Geburtstag, Hanser Verlag, München/Wien, S. 27-35.
20. McKinsey Global Institute: Internet matters: The net's sweeping impact on growth, jobs and prosperity, Mai 2011.
21. Österreichs Zukunft Nachhaltig Gestalten – Die Österreichische Strategie zur Nachhaltigen Entwicklung, Österreichische Bundesregierung April 2002.
22. Osteuropa versus China, in: NPZ vom 30. April 2013.
23. Pritha Mitra, Capital Flows to EU New Member States: Does Sector Destination Matter?, International Monetary Fund, March 2011.
24. Pritha Mitra and Cyril Povel, Productivity Growth and Structural Reform in Bulgaria: Restarting the Convergence Engine, IMF Working Paper, 2012.
25. Re-Industrialisierung Europas: Anspruch und Wirklichkeit, Deutsche Bank DB Research, 4. November 2013.
26. Reindustrialization Strategy of Serbia: A Draft Version, Working Group on Reindustrialization, National Council for Economic Recovery, Beograd 2013.
27. Research and Innovation Performance in Bulgaria, Country Profile 2013, European Commission, 2013.
28. Research and Innovation Performance in Germany, Country Profile 2013, European Commission, 2013.
29. Research Can Help Unlock Bulgaria's Smart Growth Potential, The World Bank, Press Release, February 7, 2012.
30. Research, Innovation Can Help Unlock Bulgaria's Smart Growth Potential, The World Bank, Press Release, February 7, 2012.
31. Schweizerische Eidgenossenschaft, Direktion für Entwicklung und Zusammenarbeit: Wertschöpfungsketten und Cluster-Entwicklung – Verbesserter Zugang zu lokalen, regionalen und globalen Märkten, Bern 2013.
32. Ulrich Juergens, Martin Krzywdzinski: Verlagerung nach Mitteleuropa und Wandel der Arbeitsmodelle in der Autoindustrie, Eine Studie der Otto Brenner Stiftung, Frankfurt/Main, 2009.

33. Zielmarktanalyse Bulgarien 2013, Energieeffizienz in Gebäuden mit Profilen der Markttakteure, Deutsch-Bulgarische Industrie- und Handelskammer.
34. НБУ - редакционна колегия: доц. д-р Виолета Касърова (съставител); Финансови Иновации; Издателство на Нов български университет; София 2007г.
35. Пийт Лън; Първични инстинкти; „Изток- Запад“ ; София 2013г.
36. Мануел Кастел; Възходът на мрежовото общество Том 1 информационната епоха: икономика, общество и култура; Издателска къща „ЛИК“; София 2004г.
37. Крис Андерсън; Безплатното; „Изток- Запад“ ; София 2011г.
38. Росица Рангелова; Структурни промени и икономически растеж в страните от европейския съюз; академично издателство „Проф. Марин Дринов“ ; София 2013г.
39. Нов български университет – Анна Кръстева, съставителство; Дигиталният гражданин; Издателство на Нов български университет; София 2013г.
40. Евгения Василева; Конфликтът- модели и случаи на анализ; „Албатрос“; София 2012г.
41. Антоанета Василева; Съвременни форми на международен бизнес; Нова българска медийна група холдинг; София 2010г.
42. Кармен Райнхарт и Кенет Рогоф; Този път е различно, осем века финансови безумия; Сиела Норма АД; София 2013г.
43. Ранди Гейдж; Рискът: Новата сигурност- Правилата са се променили; Анхира ЕООД; София 2013г.
44. Хюбърт Л. Драйфъс; Интернет; издателска къща КХ; София 2010г.
45. Аня Фиорстер, Петер Кройц; Само мъртвите не се променят; „Еастра Холдинг груп“ АД; София 2011г.
46. Андрю Бърнстийн; Капитализъм без граници; ИК „Мак“; София 2012
47. Андре Конт – Спонвил; Морален ли е капитализмът?; ИК „Колибри“; София 2011 г.
48. Джоузеф Стилглиц; Цената на неравенството; „Изток запад“; София 2014г.
49. Цветан Тодоров; „Интимните неприязни на демокрацията“; „Изток- Запад“; София 2013 г.
50. Рон Пол; Свободата, Принципиите на свободното общество; „Изток -Запад“; София 2013 г.
51. Доц. Д-р Васко Василев; Икономическа политика и държавно управление; Академично издателство на ВУ Агробизнес и развитие на регионите; Пловдив 2013 г.
52. Джошуа Купър Реймо; Ерата на немислимото; „Изток – Запад“; София 2013г.
53. Георги Маринов; Геоикономикс, първа книга Трансформационни процеси в глобалната икономика; „Факел“; София 2010 г.
54. Филип Котлър, Джон А. Каслионе; Хаотика, Менджмънт и маркетинг в епохата на турбулентността; Локус Пъблишинг ЕООД; София 2009.
55. Проф. Чавдар Николов, доц. Ганчо Ганчев, гл. ас. Елена Ставрова, проф. Иван Ангелов; Световната финансова и икономическа криза и стабилността на българската икономика; Институт по икономика и международни отношения - Фондация „Фридрих Еберт“; София 2009.
56. Зигмунт Бауман; Глобализацията; ИК „Труд“; София 2013 г.
57. Ричард Брансън; Бизнесът на бъдещето; AMG Publishing; София 2012.
58. Анатоли Калецки; Капитализмът 4.0 – Раждането на новата икономика след кризата; „Класика и Стил“ ООД; София 2013 г.
59. Людмил Найденов; Данъчна автономност на местните власти – теоретични аргументи и национална практика; ИК „Стено“; Варна 2012г.
60. Насим Никълъс Талеб; Антикрежкост; ИК „ИнфоДар“ ЕООД; София 2013г.
61. Жак Атали; Кой ще управлява света утре?; „Рива“; София 2013 г.
62. Грегъри Дал; Един свят – един народ – как глобализацията оформя нашето бъдеще; „Фабер“; В. Търново 2010 г.

63. Клаус Легеви; Глобализацията и нейните противници; АГАТА – А, издателска група; София 2007 г.
64. Дон Сенор и Сол Сингър; Нацията Новатор – историята на израелското икономическо чудо; ИК „Мак“; София 2010.
65. Робърт Йенсен, Джон Камински, Нормад Ливъргуд, Стивън Гауанс; Капитализмът днес – сборник статии 2000-2009 г.; ИК „Жарава“; София 2009 .
66. Филип Котлър; Управление на маркетинга – структура на управлението на пазарното предлагане; „Класика и Стил“ ООД; София 2002 г.
67. Джим Колинс; Пътят към величието; „Класика и Стил“ ООД; София 2003г.
68. Мери Бъфет, Дейвид Кларк; Уорън Бъфет и тайните на мениджмънта; „Изток – Запад“; София 2012 г.
69. Александър Ненов; На един клик разстояние; „Изток – Запад“; София 2012г.
70. Д-р Георги Бълдаров; Имиграция, конфликти и трансформация на идентичности в европейския съюз; Център за здраве и образование, „Едикта“; София 2012 г.
71. Победа Луканова; Въведение в социалната икономика; „Авангард Прима“; София 2012 г.
72. Илия Балабанов; Инвестиционният вакуум – причини и изход; Академично издателство „проф. Марин Дринов“; София 2002 г.
73. Гарабед Минасян; Пътят към евро: опитът на страните от източната Европа с паричен съвет; Академично издателство „проф. Марин Дринов“; София 2004 г.
74. Явор Марангозов; Характеристики на местните и международните съвместни предприятия в България; Академично издателство „проф. Марин Дринов“; София 2009
75. Доминик Кардон; Интернет Демокрацията; Издателство на НБУ; София 2012г.
76. Милад Дуеи; Големият дигитален обрат; Издателство на НБУ; София 2011 г.
77. Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ ; Авторски колектив – Аврам Агов; Иновациите – европейски, национални и регионални политики; ARC RUND; София 2008 г.
78. Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ ; Авторски колектив – Аврам Агов; Иновациите – политика и практика; ARC RUND; София 2004г.
79. Джоузеф Стиглиц; Свободно падане; Инфо ДАР; София 2011 г.
80. Сасния Сасен; Глобалния град; Изд. Критика и хуманизъм; София 2011г.
81. Ори Брейфман и Род Бекстром; Морска звезда и паякът; изд. Сиела; София 2011 г.
82. Дейвид Уолмън; Краят на парите; изд. Сиела; София 2012 г.
83. Филип Багус; Трагедията на еврото; ИК „Мик“; София 2011 г.
84. Ерик Уайнър; Сепчестият пазар; HCM Медия; София 2011 г.
85. Джон Ролстън Сол; Крахът на глобализма; изд. „Кралица МАБ“; София 2009 г.
86. Николас Кар; Под повърхността; ИнфоДАР; София 2012 г.
87. Веселин Никифоров; Как да се формира пазарно стопанство; изд. Сиела; София 2008 г.
88. Вацлав Клаус; Евроинтеграция без илюзии; МаК; София 2012 г.
89. Дейвид Старк, Ласло Бруст; Постсоциалистически траектории; „АМАТ-АХ“; София 2006 г.
90. Джон Куишн; Зомби икономикс; „Изток – Запад“; София 2013 г.
91. Едмънд Бърн; Глобалната промяна; изд. Кибеа; София 2012 г.
92. Жюстин Томс, Поли Корерова; Основи на успешния бизнес; изд. Сиела; София 2012 г.
93. Евелина Христова; Комуникацията и организацията в 21 век.; РОЙ комюникейшън; София 2013 г.
94. Айн Ранд; Новата левица: антииндустриалната революция; МаК; София 2013 г.
95. Скот Белски; Как се реализират добрите идеи; „Изток – Запад“; София 2013 г.
96. www.atlasnet.bg – Интернет портал на Бизнес мрежа за българите посвета.

